

ISSN 2616-6887

ВЕСТНИК
ЕВРАЗИЙСКОГО
НАЦИОНАЛЬНОГО
УНИВЕРСИТЕТА
ИМ. Л.Н. ГУМИЛЕВА

BULLETIN
of the
L.N. GUMILYOV
EURASIAN NATIONAL
UNIVERSITY

Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ
ЕУАЗИЯ ҰЛТТЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ

САЯСИ ҒЫЛЫМДАР. АЙМАҚТАНУ. ШЫҒЫСТАНУ. ТҮРКІТАНУ сериясы

POLITICAL SCIENCE. REGIONAL STUDIES. ORIENTAL STUDIES.
TURKOLOGY Series

Серия **ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАУКИ. РЕГИОНОВЕДЕНИЕ. ВОСТОКОВЕДЕНИЕ.**
ТЮРКОЛОГИЯ

№ 3 (124)/2018

1995 жылдан бастап шығады

Founded in 1995

Издается с 1995 года

Жылына 4 рет шығады

Published 4 times a year

Выходит 4 раза в год

Астана, 2018

Astana, 2018

Бас редакторы
Ногаева А. М.
PhD д-ры, проф. (Қазақстан)

Бас редактордың орынбасары
Бас редактордың орынбасары

Нечаева Е.Л., с.ғ.к., проф. (Қазақстан)
Әбішева М.М., т.ғ.к., доцент (Қазақстан)

Редакция алқасы

Абдуали Б.	ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Абжаппарова Б.Ж.	т.ғ.д. (Қазақстан)
Азмуханова А.М.	т.ғ.к. (Қазақстан)
Анар Сомунгуоглу	доцент (Түркия)
Әлібекұлы А.	ф.ғ.к., доцент (Қазақстан)
Әлиева С.К.	т.ғ.к., проф. (Қазақстан)
Бирюков С.В.	с.ғ.д., проф. (Ресей)
Габдулина Б.А.	т.ғ.к., доцент (Қазақстан)
Грегори Глиссон	PhD д-ры, проф. (Германия)
Дәркенов К.Г.	т.ғ.к. (Қазақстан)
Дронзина Т.	с.ғ.д., проф. (Болгария)
Дүйсембекова М.К.	с.ғ.к., доцент (Қазақстан)
Жолдыбалина А.С.	PhD д-ры, доцент (Қазақстан)
Жолдасбекова А.Н.	с.ғ.к., проф. (Қазақстан)
Звонарева Л.У.	т.ғ.д., проф. (Ресей)
Зимони Иштван	проф. (Венгрия)
Ибраев Ш.	ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Ирфан Шахзад	PhD д-ры (Пакистан)
Каиржанов А.К.	ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Кайыркен Т.З.	т.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Кожирова С.Б.	с.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Конкобаев К.	ф.ғ.к., проф. (Қырғыз Республикасы)
Копежанова Д.Е.	PhD д-ры, доцент (Қазақстан)
Ласлу Марац	PhD д-ры, проф. (Нидерланды)
Мандана Тишехьяр	PhD д-ры (Иран)
Невская И.А.	PhD д-ры (Германия)
Нұрбаев Ж.Е.	т.ғ.к. (Қазақстан)
Нуртазина Р.А.	с.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Октай Таприсев	PhD д-ры, проф. (Түркия)
Оспанова А.Н.	PhD д-ры, доцент (Қазақстан)
Пунит Гаур	PhD д-ры, проф. (Индия)
Пауло Ботта	PhD д-ры, проф. (Аргентина)
Рыстина И.С.	PhD д-ры (Қазақстан)
Сейт Али Авджу	PhD д-ры (Түркия)
Сомжүрек Б.Ж.	т.ғ.к., доцент (Қазақстан)
Тәштемханова Р.М.	т.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Хасрет Чомак	PhD д-ры, проф. (Түркия)
Шаймердинова Н.Г.	ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)

Редакцияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Астана қ., Сәтпаев к-сі, 2, 408 б.
Тел.: (7172) 709-500 (ішкі 31434)
E-mail: vest_polit@enu.kz

Жауапты хатшы, компьютерде беттеген: Е.А. Изтелеуова

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысы.

САЯСИ ҒЫЛЫМДАР, АЙМАҚТАНУ, ШЫҒЫСТАНУ, ТҮРКІТАНУ сериясы

Меншіктенуші: ҚР БЖҒМ «Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті» ШЖҚ РМК

Қазақстан Республикасының Ақпарат және коммуникациялар министрлігімен тіркелген. 25.05.18 ж. № 17125-Ж -тіркеу куәлігі

Мерзімділігі: жылына 4 рет.

Тиражы: 25 дана

Типографияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Астана қ., Қажымұқан к-сі, 12/1, тел.: (7172) 709-500 (ішкі 31434)

© Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Editor-in-Chief
Ainur Nogayeva
PhD, Prof. (Kazakhstan)

Deputy Editor-in-Chief
Deputy Editor-in-Chief

Yelena Nechayeva, Can. of Political Sciences, Prof. (Kazakhstan)
Madina Abisheva, Can. of Historical Sciences, Assoc.Prof. (Kazakhstan)

Editorial board

Bekzhan Abduali	Doctor of Philology, Prof. (Kazakhstan)
Bibikhadisha Abzhapparova	Doctor of Historical Sciences (Kazakhstan)
Aiman Azmukhanova	Can. of Historical Sciences (Kazakhstan)
Akzhigit Alibekuly	Can. of Philology, Assoc.Prof. (Kazakhstan)
Saule Aliyeva	Can. of Historical Sciences, Prof (Kazakhstan)
Anar Somuncuoglu	Assoc.Prof. (Turkey)
Sergey Biryukov	Doctor of Political Sciences, Prof.(Russia)
Kurmangali Darkenov	Candidate of Historical Sciences (Kazakhstan)
Tatyana Dronzina	Doctor of Political Sciences, Prof.(Bulgaria)
Maira Dyussebekova	Can. of Political Sciences, Assoc.Prof.(Kazakhstan)
Bagysh Gabdulina	Can. of Historical Sciences, Assoc.Prof. (Kazakhstan)
Gregory Glisson	PhD, Prof. (Germany)
Hasret Çomak	PhD, Prof. (Turkey)
Shakir Ibrayev	Doctor of Philology, Prof. (Kazakhstan)
Irfan Shahzad	PhD (Pakistan)
Abai Kairzhanov	Doctor of Philology, Prof. (Kazakhstan)
Tursynkhan Kaiyrken	Doctor of Historical Sciences, Prof. (Kazakhstan)
Kadyraly Konkobayev	Can. of Philology, Prof. (Kyrgyzstan)
Svetlana Kozhirova	Doctor of Political Sciences, Prof. (Kazakhstan)
Danagul Kopezhanova	PhD, Assoc.Prof. (Kazakhstan)
László Marác	PhD, Prof. (Netherlands)
Mandana Tishehyar	PhD in International Studies (Iran)
Irina Nevskaya	PhD (Germany)
Zhaslan Nurbayev	Candidate of Historical Sciences (Kazakhstan),
Roza Nurtazina	Doctor of Political Sciences, Prof. (Kazakhstan)
Aigerim Ospanova	PhD, Assoc.Prof. (Kazakhstan)
Oktay Tanrıseven	PhD, Prof. (Turkey)
Punit Gaur	PhD, Prof. (India)
Paulo Botta	PhD, Prof. (Argentina)
Indira Rystina	PhD (Kazakhstan)
Seyit Ali Avcu	PhD (Turkey)
Baubek Somzhurek	Can. of Historical Sciences, Assoc.Prof.(Kazakhstan)
Raihan Tashtemkhanova	Doctor of Historical Sciences, Prof. (Kazakhstan)
Nurila Shaymerdinova	Doctor of Philology, Prof. (Kazakhstan)
Akbota Zholdasbekova	Can. of Political Sciences, Prof. (Kazakhstan)
Alua Zholdybalina	PhD, Assoc.Prof. (Kazakhstan)
Lola Zvonareva	Doctor of Historical Sciences, Prof. (Russia)
Zimonyi István	Prof. (Hungary)

Editorial address: 2, Satpayev str., of.408, Astana, Kazakhstan, 010008
Tel.: (7172) 709-500 (ext. 31434)
E-mail: vest_polit@enu.kz

Responsible secretary, computer layout: Yelena Izteleuova

Bulletin of the L.N.Gumilyov Eurasian National University POLITICAL SCIENCE. REGIONAL STUDIES. ORIENTAL STUDIES. TURKOLOGY Series

Owner: Republican State Enterprise in the capacity of economic conduct «L.N.Gumilyov Eurasian National University» Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan

Registered by Ministry of information and communication of Republic of Kazakhstan.

Registration certificate No. 17125-Ж from 25.05.2018

Periodicity: 4 times a year

Circulation: 25 copies

Address of printing house: 12/1 Kazhimukan str., Astana, Kazakhstan 010008; tel.: (7172) 709-500 (ext.31434)

© L.N.Gumilyov Eurasian National University

Главный редактор
Ногаева А.М.
д-р PhD, проф. (Казахстан)

Зам. главного редактора
Зам. главного редактора

Нечаева Е.Л., к.полит.н., проф. (Казахстан)
Абишева М.М., к.ист.н., доцент (Казахстан)

Редакционная коллегия

Абдуали Б.	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Абжаппарова Б.Ж.	д.ист.н. (Казахстан)
Азмуханова А.М.	к.ист.н. (Казахстан)
Алибекулы А.	к.ф.н., доцент(Казахстан)
Алиева С.К.	к.ист.н., проф. (Казахстан)
Анар Сомунгуоглу	доцент (Турция)
Бирюков С.В.	д.полит.н., проф. (Россия)
Габдулина Б.А.	к.ист.н., доцент (Казахстан)
Грегори Глиссон	д-р PhD, проф. (Германия)
Даркенов К.Г.	к.и.н. (Казахстан)
Дронзина Т.	д.полит.н., проф. (Болгария)
Дюсембекова М.К.	к.полит.н., доцент (Казахстан)
Жолдыбалина А.С.	д-р PhD, доцент (Казахстан)
Жолдасбекова А.Н.	к.полит.н., проф. (Казахстан)
Звонарева Л.У.	д.ист.н., проф. (Россия)
Зимони Иштван	проф. (Венгрия)
Ибраев Ш.	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Ирфан Шахзад	д-р PhD (Пакистан)
Каиржанов А.К.	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Кайыркен Т.З.	д.ист.н., проф. (Казахстан)
Кожирова С.Б.	д.полит.н., проф. (Казахстан)
Конкобаев К.	к.ф.н., проф. (Кыргызстан)
Копежанова Д.Е.	д-р PhD, доцент (Казахстан)
Ласлу Марац	д-р PhD, проф. (Нидерланды)
Мандана Тишехьяр	д-р PhD (Иран)
Невская И.А.	д-р PhD (Германия)
Нурбаев Ж.Е.	к.и.н. (Казахстан)
Нуртазина Р.А.	д.полит.н., проф. (Казахстан)
Октай Танрисев	д-р PhD, проф. (Турция)
Оспанова А.Н.	д-р PhD, доцент (Казахстан)
Пунит Гаур	д-р PhD, проф. (Индия)
Пауло Ботта	д-р PhD, проф. (Аргентина)
Рыстина И.С.	д-р PhD (Казахстан)
Сент Али Авджу	д-р PhD (Турция)
Сомжурек Б.Ж.	к.ист.н., доцент (Казахстан)
Таштемханова Р.М.	д.ист.н., проф. (Казахстан)
Хасрет Чомак	д-р PhD, проф. (Турция)
Шаймердинова Н.Г.	д.ф.н., проф. (Казахстан)

Адрес редакции: 010008, Казахстан, г. Астана, ул. Сатпаева, 2, каб. 408
Тел.: (7172) 709-500 (вн. 31434)
E-mail: vest_polit@enu.kz

Ответственный секретарь, компьютерная верстка: Е.А. Изтелеуова

Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева.
Серия: ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАУКИ. РЕГИОНОВЕДЕНИЕ. ВОСТОКОВЕДЕНИЕ. ТЮРКОЛОГИЯ
Собственник: РГП на ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева» МОН РК
Зарегистрирован Министерством информации и коммуникаций Республики Казахстан.
Регистрационное свидетельство № 17125-Ж от 25.05.18 г.
Периодичность: 4 раза в год
Тираж: 25 экземпляров
Адрес типографии: 010008, Казахстан, г. Астана, ул. Кажымукана, 12/1, тел.: (7172)709-500 (вн.31434)

МАЗМҰНЫ

САЯСИ ҒЫЛЫМДАР

<i>Айтмагамбетов Д.Р., Азмуханова А.М.</i> Қазіргі кезеңдегі Қазақстан мен Пәкістанның қарым-қатынасы.....	8
<i>Асхат Г., Жабина Ж.Р.</i> Диаспораның халықаралық қатынастарға ықпалы.....	18
<i>Кәрібек Д.Ж.</i> ТМД елдерінің транспорттық саясаты.....	24
<i>Кенчинбаева Д.Р., Елмурзаева Р.С.</i> Азиядағы өзара ықпалдастық және сенім шаралары жөніндегі кеңес – Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық ұйымы: қауіпсіздікті қамтамасыз ету сұрақтарында халықаралық қатынастарды құқықтық реттеуде дүниежүзілік тәжірибенің имплементациясы.....	33
<i>Кусаинова А.М., Касымова А.М.</i> Жаһанданудың Үндістанның экономикалық саясатының өзгеруіне әсері.....	41
<i>Ногаева А.М., Айжанова А.Ф.</i> Қазақстан Республикасының дипломатиялық дамуындағы гендерлік аспект: өткені мен келешегі.....	47
<i>Онучко М.Ю., Габдулина Б.А.</i> Мемлекет пен конфессия қатынастары аясындағы ар-ождан бостандығы.....	53

АЙМАҚТАНУ

<i>Мовкебаева Г.А., Бимагамбетова Ж.Т., Оңдаш А.О., Сайлыбаев А.М.</i> Энергетикалық саладағы ЕАЭО елдерінің мүдделері: (жанасу нүктелері) тікелей араласуы және мәселелері.....	60
<i>Рамакруша Прадан</i> Үндістанның Орталық Азия саясатындағы Қытай факторы.....	67
<i>Янгмин Чу, Кожирова С.Б.</i> Корея мен Қазақстанның әлеуметтік интеграциялану мәселесі: шетелдік этностарға (диаспораларға) қатысты саясатқа фокус.....	81

ШЫҒЫСТАНУ

<i>Абжаппарова Б.Ж., Тлеубаева А.А.</i> Жапонияның Солтүстік Кореяға ұстанған саясаты.....	90
--	----

ТҮРКІТАНУ

<i>Алашбаева Ж.Н.</i> Жүсіп Баласағұнның «Құтадғу біліг» шығармасындағы мақал-мәтелдердің әлеуметтік-мәдени сипаттамасы	99
<i>Жалмырза А.А.</i> Түркістан әдебиеті және оның өкілдері.....	106
<i>Шаймердинова Н.Г., Балабекова Н.Р., Адамбаева Г.М.</i> Ұғымдық категорияның зерттелуі мен функциялары.....	115

CONTENTS

POLITICAL SCIENCE

<i>Aitmagambetov D.R., Azmukhanova A.M.</i> Kazakh-Pakistani relations at the present stage.....	8
<i>Askhat G., Zhabina Zh.R.</i> The influence of diasporas on international relations.....	18
<i>Karibek D.</i> Transport policy of the CIS countries.....	24
<i>Kenchinbayeva D.R., Elmurzaeva R.S.</i> CICA-OSCE: implementation of international experience in the legal regulation of international relations in security matters.....	33
<i>Kussainova A.M., Kassymova A.M.</i> Impact of Globalization on Indian Economic Policy Changes.....	41
<i>Nogayeva A., Aizhanova A.</i> Gender aspect in the development of the diplomatic service of the Republic of Kazakhstan: retrospective and perspectives.....	47
<i>Onuchko M.Yu., Gabdulina B.A.</i> Liberty of conscience in the context of the state religious relations.....	53

REGIONAL STUDIES

<i>Movkebayeva G.A., Bimagambetova Z.T., Ongdash A.O., Sailybayev A.M.</i> Interests of the EAEU countries in the energy sphere: points of contact and problems.....	60
<i>Ramakrushna Pradhan</i> China factor in India's Central Asia Policy.....	67
<i>Youngmin Chu, Kozhirova C.B.</i> The Issue on Social Integration of Korea and Kazakhstan: Focus on overseas ethnic(diaspora) policy.....	81

ORIENTAL STUDIES

<i>Abzhapparova B.Zh., Tleubayeva A.A.</i> Japan's policy towards North Korea.....	90
--	----

TURKOLOGY

<i>Alashbayeva J.N.</i> The social and cultural characteristics of proverbs in the works of Zhusup Balasagun «Kutadgu Bilig»	99
<i>Zhalmyrza A.A.</i> Turkestan literature and its representatives.....	106
<i>Shaymerdinova N.G., Balabekova N.R., Adambayeva G.M.</i> Research and conceptual category function	115

СОДЕРЖАНИЕ

ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАУКИ

<i>Айтмагамбетов Д.Р., Азмуханова А.М.</i> Казахстанско-пакистанские отношения на современном этапе.....	8
<i>Асхат Г., Жабина Ж.Р.</i> Влияние диаспоры на международные отношения.....	18
<i>Кәрібек Д.Ж.</i> Транспортная политика стран СНГ.....	24
<i>Кенчинбаева Д.Р., Елмурзаева Р.С.</i> СВМДА-ОБСЕ: имплементация мирового опыта правового регулирования международных отношений в вопросах обеспечения безопасности.....	33
<i>Кусаинова А.М., Касымова А.М.</i> Влияние глобализации на изменения в экономической политике Индии.....	41
<i>Ногаева А.М., Айжанова А.Ф.</i> Гендерный аспект в развитии дипломатии Республики Казахстан: ретроспектива и перспективы.....	47
<i>Онучко М.Ю., Габдулина Б.А.</i> Свобода совести в контексте государственно-конфессиональных отношений.....	53

РЕГИОНОВЕДЕНИЕ

<i>Мовкебаева Г.А., Бимагамбетова Ж.Т., Оңдаш А.О., Сайлыбаев А.М.</i> Интересы стран ЕАЭС в энергетической сфере: точки соприкосновения и проблемы.....	60
<i>Рамакруша Прадан</i> Китайский фактор в центрально-азиатской политике Индии.....	67
<i>Янгмин Чу, Кожирова С.Б.</i> Проблема социальной интеграции Кореи и Казахстана: фокус на политику в отношении зарубежных этносов (диаспор).....	81

ВОСТОКОВЕДЕНИЕ

<i>Абжаппарова Б.Ж., Тлеубаева А.А.</i> Политика Японии по отношению Северной Кореи.....	90
--	----

ТЮРКОЛОГИЯ

<i>Алашбаева Ж.Н.</i> Социально культурный характер пословиц и поговорок в произведениях Ж.Баласагуна.....	99
<i>Жалмырза А.А.</i> Туркестанская литература и представители.....	106
<i>Шаймердинова Н.Г., Балабекова Н.Р., Адамбаева Г.М.</i> Исследование и функции понятийной категории.....	115

*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы -
Bulletin of the L.N. Gumilyov Eurasian National University, № 3 (124)/2018, 8-17 pp.
<http://bulpolit.enu.kz/>; E-mail: vest_polit@enu.kz*

МРНТИ 03.01.17

Д.Р. Айтмагамбетов¹, А.М. Азмуханова²

*Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
(E-mail: ¹dumanad@mail.ru, ²aiaz67@mail.ru)*

Казахстанско-пакистанские отношения на современном этапе

Аннотация. После ухода Советского Союза из Афганистана Пакистан изменил свой подход во внешней политике к Центральной Азии, но старался сохранить прежнюю цель – уравновесить стратегическую пропасть между ним и Индией. Следуя этому принципу, он стремился расширить свое влияние в целом на регион. Казахстан и Пакистан имеют общность в истории, традициях и культуре народов, которые связывают две республики.

Оба государства придают важное значение развитию двусторонних отношений и заинтересованы в их дальнейшем углублении. Казахстан и Пакистан связывают между собой много факторов: общие позиции по политическим проблемам региона, борьба с терроризмом, религия и культурное наследие.

В настоящий момент открываются новые возможности для сотрудничества наших стран в различных сферах. Следует отметить, что Пакистан оперативно и комплексно развивает свои морские порты, которые могут быть использованы для экспорта казахстанских товаров. Казахстан и Пакистан являются членами многих международных организаций, что также подкрепляет возможности для развития двусторонних отношений.

Ключевые слова: интеграция, потенциал, инфраструктура, международная коалиция, торгово-экономические связи, гуманитарные контакты.

DOI: 10.32523/2616-6887-2018-124-3-8-17

Введение. Внешнеполитическая деятельность Казахстана за годы независимого развития прошла свой путь и необходимо отметить, что в основном сформировалась договорная и правовая база отношений Казахстана со многими государствами, возросло доверие и уважение мирового сообщества к стране. Были заложены необходимые предпосылки для интеграции Казахстана в глобальные и региональные экономические процессы, выбраны приоритетные направления внешней политики. Одним из таких государств является Пакистан, имеющий большой потенциал в промышленности, АПК, науки и культуре.

Задачей данной статьи является исследование двусторонних отношений в различных отраслях экономики, политико-дипломатической и гуманитарной сфере.

Методы исследования. В работе использованы исторический метод, анализ и сравнение. Основными участниками рынка сейчас являются: общество, государство, бизнес, экономика и ее инфраструктура. В этой связи нами проанализированы становление отношений между Казахстаном и Пакистаном и их развитие. Научная новизна заключается

в попытке рассмотрения основных аспектов сотрудничества с использованием документов Архива Президента Республики Казахстан, впервые вводимых в научный оборот. Выбор комплексного подхода к исследованию проблем связей между РК и Пакистаном объясняется тем, что он повышает научную и практическую составляющие данных отношений. В настоящей работе сделана попытка выявить основные аспекты торгово-экономических, политико-дипломатических и гуманитарных контактов. Были использованы методы статистического, сравнительного и факторного анализов.

Трансформация отношений

Отметим, что на протяжении многих лет, Пакистан, Индия и все страны Центральной Азии сталкиваются с одними и теми же проблемами безопасности. К числу общих угроз безопасности, затрагивающих все государства региона относятся наркоторговля, контрабанда оружия и исламский радикализм[1].

Пакистан в силу географического положения, экономического потенциала, а также степени влияния на политические процессы в регионе относится к числу важных партнеров Казахстана в Южной Азии. Активное сотрудничество Пакистана с международной коалицией по борьбе с терроризмом после событий 11 сентября 2001 г. усилило его позиции на международной арене. Для обеспечения безопасности РК весьма важным является дальнейшее развитие сотрудничества с Пакистаном в борьбе с международным терроризмом, наркобизнесом, трафиком людей. В политической сфере между Казахстаном и Пакистаном не существует каких-либо проблем, которые бы препятствовали или создавали ограничения для развития сотрудничества.

Отметим необходимость укрепления сотрудничества между Пакистаном и странами Центральной Азии в контексте решения региональных проблем, имеющих важнейшее значение.

Процессы глобализации воздействуют на международные отношения, активизируют и придают взаимозависимость государств, что придает универсальный характер современным процессам. Отметим важность укрепления взаимодействия в сфере безопасности, учитывая новые вызовы и угрозы для всего региона.

Многосторонние отношения между Казахстаном и Пакистаном являются традиционно дружественными. Начало политическому диалогу послужил визит президента РК Н.А. Назарбаева в Пакистан 24 февраля 1992 г., в ходе которого были подписаны основополагающие документы двусторонних отношений.

Значимыми событиями в развитии отношений между странами являются официальный визит в Казахстан Президента Пакистана Фаруха Легари в октябре 1996 г. и главы Пакистана Первеза Мушаррафа в ноябре 2000 г. С 26 по 29 ноября 1994 г. в Исламской Республике Пакистан находилась делегация ВС РК во главе с А. Кекильбаевым. Делегация встретила с Президентом Ф.А. Легари и другими руководителями национальной Ассамблеи страны.

23–25 августа 1995 г. состоялся первый официальный визит в Казахстан премьер-министра ИРП Б. Бхутто. По итогам переговоров стороны приняли Совместное заявление о перспективах двусторонних отношений. 28–30 октября 1996 г. состоялся официальный визит президента Исламской Республики Пакистан (ИРП) Фарук Ахмад Хана Легари в РК. 6–7 ноября 2000 г. состоялся рабочий визит президента ИРП П. Мушаррафа в РК, в ходе которого лидеры двух стран подтвердили неизменность курса на углубление двусторонних отношений, не направленного против интересов и безопасности третьих стран.

В декабре 2003 г. в ходе визита Н.А. Назарбаева в Пакистан были подписаны 4 важных документа, в первую очередь Соглашение о поощрении и взаимной защите инвестиций, а также Соглашение между Национальным банком РК и Государственным банком ИРП об условиях открытия дочерних банков и сотрудничестве в области надзора за деятельностью банков, Соглашение между Казахстанским университетом международных отношений и мировых языков им. Абылай-хана и Национальным университетом современных

языков ИРП о развитии академического сотрудничества, а также Соглашение об установлении двусторонних отношений в области городского экономического управления между акиматом г. Астаны и управлением по развитию столицы ИРП[2].

17 июня 2006 г. президент ИРП П. Мушарраф принял участие в Саммите глав государств – членов СВМДА в Алматы. 6 марта 2007 г. в Национальной библиотеке РК в Алматы, в рамках мега-проекта «Караван-сарай на Великом Шёлковом пути», состоялось открытие Центра изучения Пакистана. 16 октября 2008 г. в Астане в 7-ом Сопещании министров иностранных дел Диалога сотрудничества в Азии принял участие посол Пакистана в Казахстане И. Раджа. 17 октября 2008 г. в Астане федеральный министр Пакистана по делам Кашмира и Северных территорий К. Кайра представлял Пакистан на Конференции министров иностранных дел мусульманских и западных стран «Общий мир: прогресс через разнообразие».

В ноябре 2012 г. два государства договорились о военном сотрудничестве, что имеет определённую важность в контексте геополитических и стратегических интересов Пакистана. Соответствующий меморандум о сотрудничестве был подписан на встрече министра обороны Казахстана А. Джаксыбекова и Чрезвычайного и Полномочного Посла Исламской Республики Пакистан в Казахстане Мохаммада Ахтар Туфаила. Кроме того, делегация Пакистанского оружейного завода приняла участие во второй международной выставке вооружения, военной техники и военно-технического имущества «КАДЕКС-2012», в рамках которой состоялись встречи, и была достигнута договорённость о рассмотрении перспектив взаимодействия в области оборонной промышленности.

Между Правительством Республики Казахстан и Правительством Исламской Республики Пакистан было подписано соглашение о военно-техническом сотрудничестве 3 июня 2016 г., в котором обозначены основные направления совместной деятельности. К ним относятся: взаимные поставки вооружения и военной техники для нужд вооружённых сил государств Сторон; разработка, производство, модернизация и ремонт вооружения и военной техники; проведение совместных научно-исследовательских, опытно-конструкторских и проектных работ в области вооружения и военной техники и др.¹

Договорно-правовая база казахстанско-пакистанских отношений насчитывает свыше 30 межгосударственных, межправительственных и межведомственных договоров, соглашений и меморандумов. Эти документы определили основное содержание, и характер развития партнерства между двумя странами по всем направлениям, представляющим взаимный интерес.

Под воздействием внутренних и внешних факторов изменялись приоритеты ИРП в отношении государств Центрально-Азиатского региона. Первое место в центрально-азиатском направлении политики Пакистана стали занимать Туркменистан и Казахстан, исходя из интенсивности контактов между странами на политическом уровне. Это было связано с заинтересованностью Пакистана в энергетических ресурсах этих государств, вследствие чего остальные виды торгово-экономических взаимоотношений занимали второстепенные позиции, что определило место Кыргызстана, Таджикистана и Узбекистана по активности политических контактов с ИРП.

В 1999-2008 гг. Пакистан проводил сдержанную центрально -азиатскую политику, стремясь сохранить возможности дальнейшего влияния на ход событий в регионе. По сравнению с серединой 1990-х гг., когда в центре внимания были вопросы экономического сотрудничества, в последующий период проблема безопасности стала одной из ключевых направлений в отношениях Пакистана со странами ЦА[3].

¹ Утверждено постановлением Правительства РК от 7 декабря 2016 года № 780. Вступило в силу 4 мая 2017 года. http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33425204#pos=1;-125

Торгово-экономическая сфера остается наиболее приоритетной в двусторонних взаимоотношениях. 24 февраля 1992 г. в целях активизации экономических связей было принято совместное решение о создании Межправительственной комиссии (МПК) по торгово-экономическому, научно-техническому и культурному сотрудничеству между двумя странами.

Министр иностранных дел Пакистана в заявлении от 27 января 1992 г. отметил, что независимость республик Центральной Азии и Казахстана оживит исторические узы нашей общей культуры и веры и откроет новые перспективы экономического роста для народов, населяющих весь центрально-азиатский регион.

Тогда же премьер-министр РК С.А. Терещенко заявил, что Пакистан предложил кредит в сумме 30 млн. долл. Узбекистану и по 10 млн. долл. каждой из остальных 4-х республик Центральной Азии и Азербайджану для закупки товаров из Пакистана.²

5-6 января 1993 г. в Исламабаде состоялась Первая Сессия Казахстанско-Пакистанской совместной Комиссии. Казахстанскую делегацию возглавлял Исингарин Н.К., а пакистанскую – Сартадж Азиз, министр финансов и экономики.

Пакистанская сторона предложила казахстанской стороне обеспечение подготовки специалистов по нефти и газу при Корпорации по развитию нефти и газа (КРНГ), а также создание совместных предприятий между пакистанским КРНГ и казахстанскими нефтяными компаниями с целью освоения и развития нефтяных ресурсов обеих стран. Обе стороны согласились изучить предложение казахстанской стороны экспортировать нефть по нефтепроводу Казахстана в Пакистан в порт Гавадер или Порт Касим.

Пакистан согласился предоставить краткую информацию о производственных возможностях по выпуску телекоммуникационного оборудования и передать перечень такого оборудования. Пакистанские партнеры подготовили резюме по перспективным проектам и планам развития в сфере автомобильного транспорта, морского сообщения и почтовой системы.

Исходя из заинтересованности казахстанской стороны по приобретению цементного завода, министр финансов Пакистана 24 февраля 1992 г. предложил Государственный кредит в размере 40 млн. долл. США. В мае-июле 1992 г. между концерном «Казценмент» и Государственной инженерной корпорацией Пакистана были проведены технические и коммерческие переговоры. В результате пакистанская сторона подтвердила свое предложение по Государственному кредиту и согласилась предоставить его на льготных условиях от 7,5 % годовых при оплате их по истечению 10-летнего периода и отсрочки на 2,5 года.

Пакистан через Управление развития Водных и Энергетических ресурсов (ВАПДА) предложил техническое сотрудничество в проектировании электростанций мощностью от 66 до 500 вольт и оказать содействие в строительстве высоковольтных линий передач в виде проектов под ключ, а Национальная инженерная служба Пакистана с ограниченной ответственностью (ЕРАК) предложила консалтинговые услуги по проектам развития водных и энергоресурсов в Казахстане.

Между Казахстаном и Пакистаном было подписано кредитное соглашение в размере 10 млн. долларов. Кроме того, Казахстан обратился с просьбой о предоставлении кредита в размере 10 млн. долларов для импорта сельскохозяйственной техники и запасных частей.

Экономические контакты уступают политическим, что во многом объясняется географическим расположением двух стран. Казахстан и Пакистан находятся относительно недалеко друг от друга. Вместе с тем сложный рельеф местности, неразвитость коммуникаций и необходимость проводить грузы через нестабильные территории северного Пакистана

² Архив Президента Республики Казахстан (АП РК) Ф. 75Н. Оп.1 Д. 181. Л.12. "О перспективах расширения торгово-экономических отношений между Казахстаном и Пакистаном от 28.12.1992 г."

и Афганистана делают процесс общения более сложным. Так, товарооборот между Казахстаном и Пакистаном по итогам 2010 г. составил всего 15,3 млн. долл., в первом полугодии 2011 г. товарооборот превысил 19,9 млн. долл. (экспорт – 1,1 млн., импорт – 18,8 млн.), показав увеличение на 30 %.

20 июля 2015 года в Палате предпринимателей Алматы прошла встреча между казахстанскими и пакистанскими бизнесменами, на которой были обсуждены перспективы взаимодействия и сотрудничества между пакистанскими бизнесменами и алматинскими предпринимателями. Кроме того, речь шла о возможности привлечения инвестиций и создании совместных производств, а также о проведении совместных бизнес-мероприятий. Как отметил посол, в настоящее время экономические контакты заметно уступают политическим, что во многом объясняется географическим расположением двух стран.³

Казахстан может экспортировать в Пакистан энергоресурсы, электроэнергию, продукцию горнометаллургического комплекса, сельскохозяйственные товары, в частности зерно и мясо, а импортировать из Пакистана продукцию легкой промышленности – текстиль, хлопчатобумажные изделия, изделия из кожи, сантехнику, лекарственные препараты и хирургические инструменты.

Среди центрально азиатских стран серьезное внимание афгано-пакистанскому направлению экспорта энергоресурсов в настоящее время уделяют Туркменистан и Узбекистан, в основном в рамках проекта транспортировки природного газа. Проект строительства газопровода «Туркменистан-Афганистан-Пакистан» имеет шанс на реализацию. Но для Казахстана данное направление уступает по приоритетности российскому, китайскому и лоббируемому США и Турцией транскавказско-турецким маршрутам. Нестабильность в Афганистане, наличие большого количества транзитных государств на пути транспортировки, географическая отдаленность играют немаловажную в этом роль.

Ведущее место в двусторонних отношениях может занять сотрудничество в топливно-энергетической сфере. В условиях нестабильности на Ближнем и Среднем Востоке Казахстан может стать важнейшим потенциальным источником снабжения стран Южной Азии энергетическими ресурсами. Как предполагается, рост нефтедобычи при сохранении низкого уровня потребления вызовет необходимость в обеспечении дополнительных экспортных мощностей. Помимо емкого рынка, пакистанская сторона готова предоставить Казахстану и другим странам региона свой транзитный потенциал и ресурсы порта Гвадар.

Возможно, следует посмотреть на этот вопрос через призму «иранского вопроса». В случае дальнейшего расширения нестабильности на Ближнем Востоке и включения в зону «управляемого хаоса» Ирана надежность поставок энергосырья из Персидского залива резко снизится. В этих условиях транзитная роль Пакистана в энергоснабжении стран АТР и США может резко возрасти, а вместе с этим повысится привлекательность афгано-пакистанского маршрута для казахстанских деловых кругов и международных инвесторов.

На расширение торгово-экономических отношений Пакистана со странами Центральной Азии нацелены проекты развития транспортной инфраструктуры. В их числе проходящее по территории Китая Каракорумское шоссе, а также проект строительства автомобильных и железных дорог через территорию Афганистана и Туркменистана с перспективой выхода на Казахстан. Развитие транспортной инфраструктуры отвечает интересам нашей республики. Как подчеркивает Президент Казахстана Н.А. Назарбаев, пакистанское направление - это самый близкий выход к теплым морям для Казахстана.

В ближайшие 5-10 лет при условии сохранения стабильности на Ближнем Востоке в строй начнут вводиться масштабные энергетические и транспортные проекты, соединяющие между собой страны Центральной, Западной и Южной Азии. Учитывая активизацию на этом

3 Пакистан станет ближе. <http://atameken.kz/ru/news/19215-i-pakistan-stanet-blizhe>

направлении США, Индии, Пакистана, Ирана и Японии, даже с учетом несогласованности их действий, эффект для стран, граничащих с Афганистаном, будет огромный. Появятся дополнительные стимулы и инфраструктурные возможности для развития сотрудничества между Казахстаном и Пакистаном [2].

В целях налаживания сотрудничества в таких сферах, как переработка продукции сельского хозяйства, химическая и легкая промышленность, банковский сектор, был создан Деловой совет. Достигнуты договоренности по импорту казахстанской нефти и газа, открытию совместных предприятий в легкой промышленности, сельском хозяйстве, фармацевтической отрасли и других областях.⁴

В настоящее время торговля между двумя странами составляет от 10 до 15 млн. долл. Работают филиалы Национального банка Пакистана в Алматы, Караганде и Каскелене. Казахстан и Пакистан являются также членами четырехстороннего Соглашения в транзитной торговле (QATT). Возможностей для расширения торговых отношений между странами немало. Прорабатываются, например, варианты расширения торговли через использование порта Гвадар, самого близкого к Алматы морского порта. Вместе с тем вызывает беспокойство нестабильная ситуация в Афганистане, через территорию которого проходит дорога [4].

С экономической точки зрения Пакистан, как и прежде, заинтересован в наращивании экономических связей со странами региона. Важным фактором укрепления положения Пакистана в регионе являлось принятие его 5 июля 2005 г. в качестве наблюдателя в ШОС – организацию, представлявшую собой трансконтинентальный механизм, связывающий западное и восточное крыло Евразии, в котором Пакистан планировал активно играть роль связующего звена. ИРП стремилась завершить постройку трубопровода из Туркменистана в Южную Азию через свою территорию. В Пакистане считали, что сложились благоприятные условия для развития сотрудничества с РФ и странами ЦА в транспортно-коммуникационной сфере через создание транспортных коридоров «Россия – Центральная Азия – Каракорумское шоссе – Пакистан» и развитие торговых отношений. Россия также выразила заинтересованность в транспортировке энергоресурсов в южном направлении. Все это повышало авторитет ИРП как регионального политического игрока. Усиливалось внешнеполитическое влияние Пакистана на страны ЦА.

Стремление постсоветских республик региона уменьшить свою зависимость от российских транспортных коридоров побуждало их к созданию транспакистанских маршрутов. В свою очередь, изменение геополитического положения, связанное с расширением военно-стратегического присутствия США в Афганистане, рост экономической и военно-политической экспансии соседнего Китая стимулировали развитие межгосударственных связей ИРП с республиками ЦА, кроме того, способствовали увеличению внимания к Центрально-Азиатскому региону со стороны Индии [3].

Пакистан сотрудничает также с Узбекистаном. Важность торгово-экономического взаимодействия двух стран обуславливается географическими и экономическими факторами. Пакистан важен для экспорта узбекских товаров как страна-транзитер, обладающая выходом к морю. Узбекистан представляет большой инвестиционный интерес для пакистанских инвесторов благодаря наличию развитой инфраструктуры, качественному хлопку, запасам газа, большому количеству дешевой рабочей силы. Перспективными сферами сотрудничества могли бы стать взаимодействие в энергетической (строительство газопроводов), текстильной, инфраструктурной, фармацевтической сферах, в области черной металлургии.

⁴ Совместный брифинг по итогам переговоров Президента Казахстана и Премьер-министра Пакистана от 26 августа 2015 г. http://www.akorda.kz/ru/special/events/akorda_news/press_conferences/sovместnyi-brifing-po-itogam-peregovorov-prezidenta-kazahstana-i-premer-ministra-pakistana

Основными ограничителями развития двустороннего сотрудничества выступили целый ряд факторов: отсутствие активной политики в сфере двусторонних торговых отношений и прямых транспортных маршрутов, небольшой объем пакистанских инвестиций в Узбекистане, нереструктурированность банковского и финансового сектора в Узбекистане, высокий уровень налоговой нагрузки и администрирования, общая ориентация узбекской экономики на Россию [5].

Таким образом, развитие торгово-экономических отношений является основой сотрудничества между Пакистаном и Казахстаном. С целью укрепления двустороннего взаимодействия возможна активизация таких форм сотрудничества, как деятельность совместных комиссий, торгово-промышленных палат двух стран, проведение различных выставок.

Гуманитарные контакты имеют особую значимость для двух народов. Они начались еще в начале 1990-х годов. Так, например, по приглашению Министерства культуры Пакистана 7-15 октября 1994 г. казахстанская делегация в составе 15 человек принимала участие в первом Международном исламском фестивале религиозного искусства. На выставке были представлены 120 изделий прикладного искусства казахских мастеров, а также фотографии, книги-альбомы. Большим успехом пользовались выступления фольклорно-этнографического ансамбля «Алтынай». Казахстанская сборная по хоккею на траве принимала участие в товарищеских матчах с сильнейшими представителями высшей лиги Пакистана, национальная команда по академической гребле выступила в чемпионате Азии в Исламабаде, а пакистанская команда «Пи-Ай-Эй» играла в международном турнире (Алматы), посвященном памяти тренера Э.Ф. Айриха.⁵

Казахстанская делегация предложила утверждение Программы по направлению 10-15 школьников (до 14 л) из Казахстана в Пакистан ежегодно в интересах развития культурных связей между двумя народами. Казахстан предложил создание совместного предприятия по производству противоопухолевых и противовирусных медикаментов и биологически активных веществ на овощной основе. Правительство Пакистана согласилось с этим предложением, и со своей стороны Национальный Институт здравоохранения Пакистана предложил оказать помощь в производстве вакцин.⁶

В позитивном русле развивается культурно-гуманитарное сотрудничество на основе Соглашения между Правительством РК и Правительством ИРП о сотрудничестве в области культуры, спорта и туризма от 1992 г., а также Соглашения между МОН РК и Министерством образования ИРП о сотрудничестве в области образования от 2001 г.

Осуществляется сотрудничество в рамках научно-исследовательской организации Комитета по научно-техническому сотрудничеству при Организации Исламского Сотрудничества (КОМСТЕК ОИС) и Комиссии по науке и технологии для устойчивого развития Юга (COMSATS).

Казахстаном неоднократно оказывалась гуманитарная помощь Пакистану. Правительством РК была оказана официальная гуманитарная помощь Пакистану в связи с разрушительным землетрясением 8 октября 2005 года. Пакистанской стороне было передано 52 тонны гуманитарного груза.

Кроме того, для борьбы с последствиями разрушительного наводнения в Пакистане, произошедшем в 2010 г., Правительство Казахстана предоставило гуманитарную помощь в размере 100 тыс. долларов США. Средства были перечислены по линии ООН.

В феврале 2011г. самолетом МЧС РК в Пакистан был доставлен гуманитарный груз в размере 41 тонны (пшеница, консервированное мясо, палатки).

⁵ АП РК. Ф. 75Н. Оп.1 Д.1051. Л.42. К вопросу об участии Казахстана в первом международном исламском фестивале религиозного искусства от 8 октября 1994 г.

⁶ АП РК. Ф. 75Н. Оп.4 Д.32. Л.4-6. Справка об итогах культурно-гуманитарного сотрудничества между Казахстаном и Пакистаном от 20.01.95г.

31 мая – 1 июня 2016г. в Исламабаде состоялась 15-ая сессия Генеральной Ассамблеи Постоянного комитета по научно-техническому сотрудничеству Организации Исламского Сотрудничества (КОМСТЕК ОИС). Казахстан был представлен вице-министром образования и науки РК Т. Балыкбаевым.

В рамках заседания, казахстанской стороной были проведены встречи с Генеральным секретарем ОИС И. Мадани и его помощником М. Ханом, а также с главным координатором КОМСТЕК ОИС Ш. Ханом. В ходе беседы были обсуждены вопросы подготовки и организации Саммита ОИС по науке и технологиям в Казахстане в 2017 г. 22 июня 2016 г. в здании КазНУ им. Аль-Фараби прошла встреча руководства университета с представителями Университета Лахор (UOL) во главе с проректором Департамента по международным связям, профессором С. Гилани и председателем совета управления университета А. Рауфом.⁷

17-19 мая 2016г. в Исламабаде состоялось очередное заседание Координационного совета международной межправительственной организации «COMSATS». Комиссия по науке и технологиям в целях устойчивого развития на Юге, которая подвела промежуточные итоги и определила программу на ближайшую перспективу.

Заключение. Между двумя странами более 26-и лет развиваются отношения в политико-дипломатической, торгово-экономической и гуманитарных сферах. Вместе с тем отметим, что укрепление контактов в оборонной сфере служат интересам в целом региона Центральной Азии.

Строительство Китайско-пакистанского экономического коридора, который находится на пересечении экономического пояса «Новый Шелковый путь» и морского Шелкового пути будет полезен для всех государств Центральной Азии, в том числе и Казахстана. Страны региона могут и дальше сотрудничать для продвижения региональной торговли и инвестиций.

Казахстан и Пакистан имеют большие перспективы сотрудничества в военной сфере, которые выражаются в модернизации и ремонте вооружения и военной техники; подготовке и обучении военно-технических кадров и специалистов; разработке военно-технических программ; проведении консультаций, обмена информацией и опытом в военно-технической области.

Список литературы

1. Приего А.. Пакистан между региональными комплексами безопасности Центральной и Южной Азии. // Центральная Азия и Кавказ. - 2008. - №6 (60).- С. 63-83.
2. Нурша А.К. Казахстанско-Пакистанские отношения на современном этапе: взгляд из Казахстана. - 2016. –URL <http://kisi.kz/ru/categories/geopolitika-i-mezhdunarodnye-otnosheniya/posts/kazahstansko-pakistanskije-otnosheniya-na-sovremennom-et> (дата обращения 28.06.2018).
3. Крыжко Е.В. Приоритетные направления внешнеполитического курса Пакистана в отношении государств Центральной Азии в 1999-2008гг. // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. -2016. -№ 4(66): в 2-х ч. Ч. 2. -С. 86-89. –URL: www.gramota.net/editions/3.html (дата обращения 02.07.2018)
4. Гусев Л.Ю. Взаимодействие центральноазиатских государств с Пакистаном в экономико-энергетической сфере. //Ежегодник Института международных исследований МГИМО.- 2014. - №1 (7).- С. 63.

⁷ Культурно-гуманитарное сотрудничество между Казахстаном и Пакистаном. Официальный сайт МИД РК.<http://mfa.gov.kz/ru/islamabad/content-view/cultural-and-humanitarian-cooperation>

5. Токтамысов С.Ж. Взаимодействие Пакистана и Узбекистана в контексте укрепления безопасности в Центральной Азии // Вестник РУДН, серия *Всеобщая история*. - 2016. - № 2. - С. 53-59.

Д.Р. Айтмагамбетов, А.М. Азмуханова

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

Қазіргі кезеңдегі Қазақстан мен Пәкістанның қарым-қатынасы

Аннотация. Кеңес Одағы Ауғанстаннан кеткеннен кейін, Пәкістан Орталық Азияға қатысты сыртқы саясатқа деген көзқарасын өзгертті, бірақ өзінің Үндістанмен арадағы бұрынғы стратегиялық мақсатын сақтап қалуға тырысты. Алға қойған негізгі принциптеріне сүйене отырып, ол өз әсерін барынша жалпы аймақта кеңейтуге күш салды. Қазақстан мен Пәкістанның, яғни екі халықтың байланыстарының сан ғасырлық тарихы бар, екі республика орналасқан өңірдің елдері өзара сауда және мәдени қарым-қатынастар тұрғысынан әрдайым тығыз байланыста болған.

Екі мемлекет те екіжақты қарым-қатынастардың дамуына үлкен мән береді және оларды одан әрі тереңдетуге мүдделі. Қазақстан мен Пәкістан көптеген факторларды байланыстырады: өңірдің саяси проблемалары бойынша ортақ ұстанымдар, терроризммен күрес, дін және мәдени мұра.

Қазіргі уақытта біздің елдеріміздің түрлі салалардағы ынтымақтастығы үшін жаңа мүмкіндіктер ашылуда. Айта кету керек, Пәкістан өзінің теңіз портымен тез және жан-жақты дамып келеді, олар қазақстандық тауарлардың экспорты үшін пайдаланылуы мүмкін. Қазақстан мен Пәкістан екі жақты қатынастардың дамуын қолдайтын көптеген халықаралық ұйымдардың мүшелері болып табылады.

Түйін сөздер: интеграция, потенциал, инфрақұрылым, халықаралық коалиция, сауда-экономикалық қатынастар, гуманитарлық байланыстар.

D.R. Aitmagambetov, A.M. Azmukhanova

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Kazakh-Pakistani relations at the present stage

Abstract. After the Soviet Union left Afghanistan, Pakistan changed its approach to foreign policy in relation to Central Asia, but, at the same time, tried to maintain the old goal of balancing the strategic gap between it and India. Following this principle, it sought to expand its influence on the whole region. Kazakhstan and Pakistan have similarities in the history, traditions and culture of nations that connect the two republics.

Both states attach a big significance to the development of bilateral relations and are interested in further deepening them. Kazakhstan and Pakistan connect many factors: common positions on the political issues of the region, the fight against terrorism, religion and cultural heritage.

At the moment, new opportunities for cooperation between our countries in various areas are opening. It should be noted that Pakistan is quickly and comprehensively developing its seaports that can be used for the export of Kazakh goods. As well as, Kazakhstan and Pakistan are members of many international organizations, which also reinforces the opportunities for the development of bilateral relations.

Key words: integration, potential, infrastructure, international coalition, trade and economic relations, humanitarian contacts.

References

1. Priyego A. Pakistan mezhdu regional'nymi kompleksami bezopasnosti Tsentral'noy i Yuzhnoy Azii [Pakistan between the regional security complexes of Central and South Asia], Tsentral'naya Aziya i Kavkaz [Central Asia and the Caucasus], **6** (60), 63-83(2008).

2. Nursha A.K. Kazakhstansko-Pakistanskiye otnosheniya na sovremennom etape: vzglyad iz Kazakhstana [Kazakh-Pakistani relations at the present stage: view from Kazakhstan]. Available at: <http://kisi.kz/ru/categories/geopolitika-i-mezhdunarodnye-otnosheniya/posts/kazahstansko-pakistanskiye-otnosheniya-na-sovremennom-et>. (accessed: 28.06.2018).

3. Kryzhko E.V. Prioritetnyye napravleniya kursa Pakistana v otnoshenii gosudarstv Tsentral'noy Azii v 1999-2008gg [Priority directions of Pakistan's foreign policy towards Central

Asian states in 1999-2008], Istoricheskiye, filosofskiyе, politicheskoye I yuridicheskoye nauki, kul'turologiya I iskusstvovedeniye. Voprosy teorii I praktiki [Historical, philosophical, political and legal sciences, culturology and art. Questions of theory and practice], 4(66), 86-89(2016). Available at: www.gramota.net/editions/3.html. (accessed: 02.07.2018).

4. Gusyev L.Yu. Vzaimodeystviye tsentral'noaziyatskikh gosudarstv s Pakistanom v ekonomiko-energeticheskoy sfere [Interaction of the Central Asian states with Pakistan in the economic and energy sphere], Yezhegodnik Instituta mezhdunarodnykh issledovaniyi MGIMO [Yearbook of the Institute for International Studies of the Moscow State Institute of International Relations], 1 (7), 63(2014).

5. Toktamysov S.Zh. Vzaimodeystviye Pakistana i Uzbekistana v kontekste ukrepleniya bezopasnosti v Tsentral'noy Azii [Interaction between Pakistan and Uzbekistan in the context of strengthening security in Central Asia], Vestnik RUDN, seriya Vseobshchaya istoriya [Bulletin of PFUR, World History series], 2, 53-59(2016).

Сведения об авторах:

Айтмагамбетов Д.Р. – к.и.н., руководитель аппарата ректора Евразийского Национального Университета им. Гумилева, ул.Сатпаева 2, Астана, Казахстан. Т

Азмукханова А.М. – к.и.н., зав.кафедрой международных отношений ФМО, Евразийского Национального Университета им. Гумилева, ул.Сатпаева 2, Астана, Казахстан.

Aitmagambetov D.R.,– Candidate of Historical Sciences, Head of the Rector's Office L.N. Gumilyov Eurasian National University, Satpayev st., 2, Astana, Kazakhstan.

Azmukhanova A.M. – Candidate of Historical Sciences, Head of the International Relations Department L.N. Gumilyov Eurasian National University, Satpayev st., 2, Astana, Kazakhstan.

IRSTI 11.25.15

¹G. Askhat, ²Zh.R. Zhabina

Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages, Almaty,
Kazakhstan
(E-mail: ¹gulnash@inbox.ru, ²zhansayazh@list.ru)

The influence of diasporas on international relations

Abstract. Over the past few decades Diasporas have become significant players in the international arena playing a significant role in domestic and international politics and have the power to influence both to national foreign decisions. Diasporas bring intellectual, political, social and cultural links between two countries influencing bilateral relations of states.

In this context, the article studies the influence of Diasporas on international relations. Diasporas are widespread and they have influenced international politics since ancient times and have moved from their home countries for centuries, for many reasons. There is no country in the world which doesn't have any emigrants. Today Diaspora groups and individuals are being recognized as major actors who can play a significant role in domestic and international politics and have the power to influence both to national foreign decisions.

Keywords: diaspora, non- state actor, ethnic group, emigrants, migration, domestic and international politics.

DOI: 10.32523/2616-6887-2018-124-3-18-23

Changes in the international system have followed each other throughout the history. The largest change in the post-war international system had an impact on the policies pursued by the actors in the system. These changes increase the uncertainty of the system causing the difficulty to actors to determine their position. Traditional bilateral and multilateral relations are complemented by new relationships between states. On this basis, there are new actors in international relations. Their number is striking for its diversity and their role is constantly and steadily growing in the world. Actors are any authority, any organization, any group or even any individual which play a role that is attributable in international relations. They have powerful economic, political or social power and are able to influence at a national and sometimes international level.

Among the non-state actors in international relations it is accepted to allocate intergovernmental organizations, non-governmental organizations, transnational corporations and other social forces and movements acting on the world stage. As Burlatskiy F.M. and Galkin A.A. assert "different actors play different roles: some of them occupy the forefront and are the "stars", while others are nothing more than bit players, they all participate in the creation of a complete performance on the world stage" [1, p.98].

Cohan R.O. compares the world politics as an extensive and multi-layered web of links connecting the numerous and diverse participants in international interactions, such as multinational corporations, transnational social movements and international organizations, financial groups and other private actors, including diaspora. In his book "Global diasporas" Cohan states that diaspora studies have gone through four phases. According to him, first phase is from the 1960s and 1970s, the classical meaning, a description of the dispersion of Africans, Armenians and the Irish. The second phase is in the 1980s and diaspora was described as different categories of people – 'expatriates, expellees, political refugees, alien residents, immigrants and ethnic and racial minorities tout court'. Mid-1990s was the third phase which was marked by social constructionist critiques of 'second phase', the current phase is considered as the fourth phase [2, p1].

Ethnic issues occupy a significant place in the modern social sciences. Intensification of ethnic processes –“Ethnic revival” attracted the attention of researchers in the 60-70’s of 20th century. The interest of political scientists, especially researchers of international relations to ethnic problems has increased in connection with the disintegration of the bipolar system and the increasing importance of ethnic factors in world politics. The greatest attention of researchers is drawn to ethnic problems that have already manifested themselves on the world arena and influenced bilateral and multilateral relations and the formation of a new international order.

At the end of the 20th century, the world faced such a phenomenon as “ethnic revival”. “The explosion of ethnicity” in the 90s attracted the attention of political scientists and researchers of international relations in connection with the role that ethnic problems began to play in international politics. The relevance of research in this field is steadily increasing, which is due not only to the growing number of ethnic conflicts threatening international stability and security, but also to the influx of migrants that change the structure of traditional societies. There is a wide range of opinions about the causes and motives of ethnic contradictions, their relationship with the political sphere.

Diasporas are widespread ethnic or national groups across different countries. They have influenced international politics since ancient times and they continue to do so today. People have moved from their home countries for centuries, for many reasons. Some are drawn to new places by positive factors, others find it difficult to remain where they are and migrate because of negative factors. These have contributed to the movement of people. There is no country in the world which doesn’t have any emigrants. They have moved because of poverty, hunger, persecution, discrimination, civil war, unemployment. Recently migrant numbers have risen rapidly in the last decade simply for education and better jobs. Today Diaspora groups and individuals are being recognized as major actors who can use their influence and financial resources to contribute to local development in their homelands. Likewise, today migrants aren’t considered as poor victims of underdevelopment anymore.

Now, globalization has expanded the rate of migration and people are actively involved in the cultural, economic and political life of another country. In the context of economic and political globalization, migration processes have begun to play a significant role in the formation of the modern system of international relations. Today migrants aren’t considered as poor victims; numbers of migrants have risen rapidly in the last decade simply for education and better jobs. Today Diaspora groups and individuals are being recognized as major actors who can use their influence and financial resources to contribute to local development in their homelands. They have a unique role in international relations because they find themselves in between two countries, sharing in two cultures, having an emotional investment in two nations, and preserving social connections in two societies. As mobilized groups with a strong sense of identity, diasporas can play a role both in domestic and in international politics.

The Diaspora, as a rule, is an ethnic minority in the country of residence and tries to maintain material and spiritual ties with the country of origin.

In modern political science, the term “diaspora” refers to one of the six categories of ethnic politics and characterizes an ethnic group residing in new conditions, often in an unconventional environment. Diaspora is created by migrations, which, in turn, depend on the historical events that generated, shaped and developed it and the diaspora is a product of migration.

According to Mendikulova G.M. in Western political science, the theory of migration is divided into three groups: classical, conflictual, systemic. They are determined by the nature of the decision to leave the migrant: a) real, by comparing income and expenditure (classical theories); B) forced, under economic and political pressure (conflict); C) multi-causal with relative stress (systemic). Moreover the author states that in the modern period of political science particular interest was paid to the studies of the problem of the impact of diasporas on international relations as

an object of domestic policy and a subject of international relations connecting thread between the domestic and foreign policy of the state. The Diaspora, being one of the six categories of ethnic politics (irredento or non-reunified nations, diaspora, ethics as a strategic source, nations without their own state, transnational ethnic economic communities of internalization of minority rights) was an integral part of ethnic pluralism that affects interstate and interethnic relations and has the opposite effect of international problems on internal ethnic conflicts [3].

Thus, in a world of increasing interdependence, influence, mediated by various types of bonds, more than the direct use of force become a key issue in international relations. Diaspora is just one of the important and little studied actors present economic, political and cultural relations occupied its own niche in the political life of various countries. Diaspora has always existed, but it is now against the background of globalization the world interest in them as a socio-political and ethno-cultural phenomenon is extremely increased. In the context of economic and political globalization, migration processes have begun to play a significant role in the formation of the modern system of international relations. In this connection, the growing role and influence of the Diaspora is becoming an extremely important phenomenon in the international arena. It should be noted that researchers estimate that the migration processes in the world have a tendency to a permanent increase; more and more people are involved in them. Diaspora can contribute to the realization of the state's foreign policy objectives of its outcome. Understanding this fact is necessary in general to all countries, but especially those who today tend to occupy a leading place in the modern world politics and should be seen as a tool for promoting national interests in improving the country's foreign policy image.

The role of the diaspora in the political life can be characterized by the state as follows:

-Using the potential of diaspora to create a network of economic, political and other ties - a fairly common international practice. Often diaspora itself creates a system of networking and the state; the historic homeland is becoming one of the links in the international chain.

- Diasporas maintain a sufficient level of elements of national identity, the identity and address the challenges of assimilation, in the framework of a different nationality of the state of the environment.

- Coordination and implementation of the diaspora policy efforts of government agencies, directly concentrated in this field.

They have a unique role in international relations because they find themselves in between two countries, sharing in two cultures, having an emotional investment in two nations, and preserving social connections in two societies. As mobilized groups with a strong sense of identity, diasporas can play a role both in domestic and in international politics. As far as domestic politics is concerned, they may influence both the domestic politics of their homelands and the domestic politics of their host states regarding issues that are of interest to them. In the realm of international relations, they have the power to influence both national foreign policy decisions and the decisions of international organizations.

Over the past few decades diasporas have become more prominent on the world stage. Many scholars claim that diasporas are created by a forced or induced historical emigration from an original homeland and they find themselves sharing two cultures, having an investment in two nations as well as persevering social connections in two societies. They believe that they may play a significant role in domestic and international politics and have the power to influence both to national foreign decisions.

More important, many researchers who are doing research in the field of migration processes say that beyond their financial and material value, Diaspora groups bring intellectual, political, social and cultural capital linking the home state with a host state throughout the world. In addition to their domestic political involvement in the homeland and host states, Diasporas also directly influenced bilateral relations of states of concern.

Despite the above mentioned facts some research shows that diasporas are often involved in

ethnic or international conflict. Diasporas as being geographically removed from the homeland and the source of conflict may experience the conflict and they may have contributed to the dispute between the two states. Diasporas are often involved in ethnic or international conflict promoting conflict resolution at the same time fuelling the conflict [4].(Sheffer 2006)

It should be evident that these arguments are the real facts. Diasporas are building political and cultural bridges between two countries, contributing to enhance the quality of life and introduce best international practice. Diasporas are often in agreement with the policies of their country of origin regarding foreign policy issues facing the homeland and they mobilize in support of such policies. There are many examples of such cooperation between diaspora and country of origin. For example, Kotabe M. et al. (2013) examine cross-border movements of financial capital through foreign direct investment and the transnational flows of people and the different types of capital that they possess. The authors identify the role of Diasporas and how they invest in their home countries through direct and portfolio investments or through the establishment of new ventures in their homelands. Moreover Diaspora capital is a useful development resource for migration-sending countries, many of which are among the most capital needy in the world. And Diasporas build networks which overcome various challenges such as language and foreignness that result in positive economic effects in the homeland. The authors state that diasporans play influential roles in the foreign-market entry decision-making process, often encouraging their employers to at least investigate the possibility of investing in the diasporan's country of origin and generates new jobs and increased income [5].

Diaspora organizations and their smaller or bigger impact on international politics, the role of diasporas in international relations tends to be ignored or understudied. "Nauja Kleist (2008) examines how Northwestern European development aid agencies value the role of diaspora organizations and their development activities of diaspora organizations. The author focuses particularly on small and medium-sized diaspora organizations that contribute to development of home country. According to the author the promotion and establishment of networks between different diaspora organizations and other development NGOs support funds that diaspora organizations can apply to, but lack of attention to diaspora organizations as well as support programmes are characterized by low budgets [6].

However, different diaspora organisations may support different political actors in the homeland that share their own view on the conflict and which work either towards conflict resolution or towards adopting a more militaristic attitude against the enemy. Diasporas contribute to conflict resolution and to social and economic development of their homeland. UNESCO has focused on the importance of diaspora networks, the Diaspora Knowledge Networks in particular, and their potential for contributions to peace and development in their native countries (Mahroum & De Guchteneire 2006). Their skills, experience, connections are commitment to the well-being of their homeland [7].

Diasporas are political and cultural bridges between two countries. Diasporas widely recognized in international activities that aim at the promotion of international peace and development. To sum up today's world operates globally and locally. Diasporas have the flexibility to be both. It is also essential to provide good information about the local way of life to newcomers and ensure opportunities for people to mix and integrate. The growing role and influence of the diaspora is becoming an extremely important phenomenon in the international arena. It should be noted that researchers estimate that the migration processes in the world have a tendency to a permanent increase; more and more people are involved in them. Diaspora can contribute to the realization of the state's foreign policy objectives of its outcome. Understanding this fact is necessary in general to all countries, but especially those who today tend to occupy a leading place in the modern world politics and should be seen as a tool for promoting national interests in improving the country's foreign policy image.

References

1. Бурлацкий Ф., Галкин А. Социология. Политика. Международные отношения. – М.: Междунар. Отношения, 1974. – 98 с.
2. Cohen R. Global Diasporas. An introduction. Second Edition. –London: Taylor & Francis e-Library, 2008.- 238 p.
3. Мендикулова Г. М. Исторические судьбы казахской диаспоры. Происхождение и развитие. - Алматы: Ғылым, 1997.- 264 с.
4. Sheffer Gabriel Diaspora Politics: At Home Abroad. – New York: Cambridge University Press, 2006. - 308 p.
5. Kotabe M. Diaspora Investment and Entrepreneurship: The Role of People, Their Movements, and Capital in the International Economy//Journal of International Management. -2013.- Vol.19, Issue 1.- P. 3–5.
6. Nauja Kleist “Understanding Diaspora Organizations in European Development Cooperation – Approaches, Challenges and Ways Ahead”// Public Integrity, Fall -2008.- Vol.10, № 4- P. 335-343.
7. Mahroum Paul de Guchteneire Transnational Knowledge Through Diaspora Networks.- 2006.-Vol. 8,№ 1.-P. 120.

Г. Асхат, Ж.Р. Жабина

Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Алматы, Қазақстан

Диаспораның халықаралық қатынастарға ықпалы

Аннотация. Соңғы бірнеше онжылдықтар ішінде диаспора халықаралық аренада айтарлықтай акторларға айналды, олар отандық және халықаралық саясатта маңызды рөл атқарумен қатар, ұлттық шешімдерге де әсер ете алды. Диаспоралар мемлекеттер арасындағы екіжақты қарым-қатынастарға әсер ететін екі елдің арасындағы интеллектуалды, саяси, әлеуметтік және мәдени байланыстарды тудырады.

Осыған байланысты, мақалада диаспоралардың халықаралық қатынастарға ықпалы қарастырылады. Диаспоралар кеңінен таралған және олар халықаралық саясатқа ежелден бері әсер етті және ғасырлар бойы өз елдерінен әртүрлі себептер нәтижесінде қоныс ауударып келді. Әлемде эмигранттар жоқ елдер жоқ. Бүгінгі таңда диаспоралар мен жеке тұлғалар отандық және халықаралық саясатта маңызды рөл атқара алатын және ұлттық шешімдерге әсер ету қабілеті бар ірі актерлер ретінде танылады.

Түйін сөздер: диаспора, мемлекеттік емес актор, этникалық топ, эмигранттар, көші-қон, ішкі және халықаралық саясат.

Г. Асхат, Ж.Р. Жабина

Казахский университет имени международных отношений и мировых языков имени Абылай хана Алматы, Казахстан

Влияние диаспоры на международные отношения

Аннотация. За последние несколько десятилетий диаспоры стали значимыми игроками на международной арене, играющими значительную роль во внутренней и международной политике, и имеют право влиять на национальные иностранные решения. Диаспоры как раз являются одним из важных и мало изученных акторов современных экономических, политических, культурных связей, занявших собственную нишу во внутриполитической жизни различных стран. В этом контексте в статье рассматривается влияние диаспоры на международные отношения.

Диаспоры существовали всегда, однако именно сегодня на фоне всеобщей глобализации мира интерес к ним как общественно-политическим и этно- культурным явлениям чрезвычайно возрос. В условиях экономической и политической глобализации миграционные процессы стали играть значительную роль в

формировании современной системы международных отношений. В этой связи возрастание роли и влияния диаспор – крайне важное явление на международной арене.

Ключевые слова: диаспора, негосударственный актор, этническая группа, эмигранты, миграция, внутренняя и международная политика.

References

1. Burlatskii F.M., Galkin A.A. Sociologia. Politika. Mezhdunarodnye otnosheniya [Sociology. Policy. International relations] (International relations, Moscow, 1974).
2. Cohen R. Global Diasporas. An introduction. Second Edition (Taylor & Francis e-Library, London, 2008).
3. Mendikulova G.M. Istoricheskiye sudbi kazakhskoi diaspory. Proyshozhdeniye i razvitiye [The historical fate of the Kazakh diaspora. Origin and development. The historical fate of the Kazakh diaspora. Origin and development] (Gylym, Almaty, 1997).
4. Sheffer Gabriel Diaspora Politics: At Home Abroad (Cambridge University Press, New York, 2006).
5. Kotabe M. Diaspora Investment and Entrepreneurship: The Role of People, Their Movements, and Capital in the International Economy, *Journal of International Management*, **19**(1), 3–5(2013).
6. Nauja Kleist Understanding Diaspora Organizations in European Development Cooperation – Approaches, Challenges and Ways Ahead, *Public Integrity*, Fall, **10**(4), 335-343(2008).
7. Mahroum Paul de Guchteneire “Transnational Knowledge Through Diaspora Networks”, **8**(1), 120 (2006).

Сведения об авторах:

Асхат Г. – PhD-докторант Казахского университета имени международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, улица Муратбаева 200, Алматы, Казахстан.

Жабина Ж.Р. – доктор политических наук, доцент, ведущий научный сотрудник Аналитического центра Библиотеки Первого Президента РК Елбасы, Алматы, Казахстан.

Askhat G. – a PhD student Kazakh Ablai khan University of International Relations and World Languages, Muratbayev street 200, Almaty, Kazakhstan.

Zhabina Zh.R. – Doctor in Political Sciences, Associate Professor, Leading Researcher of the Analytical Center of the Library of the First President of the Republic of Kazakhstan Elbassy, Almaty, Kazakhstan.

МРНТИ 11.15.25

Д.Ж. Кәрібек

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан
(E-mail: Daulet.karibek@gmail.com)

ТМД елдерінің транспорттық саясаты

Аннотация. Мақала Орталық Азия және Ресей мемлекеттеріндегі транспорт саясатының қалыптасуы мен эволюциясын сипаттауға бағытталған. Жүргізілген ғылыми ізденіс тарихы ортақ болып табылатын, бір транспорттық жүйенің нәтижесі болып табылатын дербес көлік дәліздердің функцияларын зерттеуге арналды. Зерттеу барысында тарихи және салыстырмалы әдістер қолданды. Нәтижесінде жаһандану заманындағы ұлттық мемлекеттердің транзиттік саясатының модернизацияға ұшырап, ашық есік саясатына бет алуы, ел экономикасының дамуындағы логистиканың басым ролі анықталды. Көлік жоспарын әзірлеудің келешегі, жобаларды жүзеге асыруда жаһандық, аймақтық, аймақаралық және ұлттық мүдделердің қаншалықты өзара тиімді байланысқанына, тәуелді екеніне назар аударылды. Қарастырылған мемлекеттердің көлік магистралына қызмет ететін инфрақұрылымының қалыптасуының, шетел инвестициясының келуінің, жұмыс орындарының санының артуының, есебінен, қарқынды даму мен кешенді экономикалық өсуіне септігін тигізетіні болжамдалды.

Түйін сөздер: көлік саясаты, транзиттік әлеует, логистика, теміржол көлігі, Қазақстан, Өзбекстан, Ресей Федерациясы, Тәжікстан.

DOI: 10.32523/2616-6887-2018-124-3-24-32

Кіріспе. Адамзат өркениетінің даму тарихы жолдар, көліктер кеңістікті тудырады, олардағы өмірді өзгереді және тыныс алады, алыс шикізат көздеріне қол жеткізетінін растайды.

Көлік (латынның көлігімен көшу) - тауарлар мен жолаушыларды тасымалдауға қоғамның қажеттілігін қамтамасыз ететін өндіріс саласы.

Көлік экономиканың негізгі салаларына қызмет ететін өндіріс инфрақұрылымының бір бөлігі.

Әлемдік экономиканың көлік инфрақұрылымын дамыту біздің мемлекетіміздің жағдайын бағалауға мүмкіндік береді.

Жаңа тәуелсіз мемлекеттердің трансформациясы. Нарық қатынастары көліктік және экономикалық қызметтерді бөлу сияқты болжамды жағдайларды ұсынады.

Жаңа Кеңес Одағында көлік кешенінің бүкіл кешені құрылды, бірақ бұл органдардың қалыптасуы әртүрлі елдерде жүзеге асырылды. Бұл бүкіл көлік кешенінің дамуы мен идеологтың тәуелділігіне негізделген ұлттық көлік кешенінің және мемлекеттік басқару жүйесінің [2] үйлесімі.

Одақтың салалық министрліктеріне тиесілі КСРО теміржол, авиация және су көлігі. Бірыңғай мемлекеттің ыдырауы және оның осы түрін басқаратын орталықтандырылған басқару жүйесі.

Бастапқы кезеңде көлік кешені салалық негізде салынған, мемлекеттік басқару және шаруашылық қызметі тоқтатылды: жеке мәселелер, акционерлік қоғамдар және компаниялар.

Мұның бәрін ескере отырып, біз жалпы даму тарихы бар елдердің қазіргі заманғы көлік саясатын салыстыру үшін келдік, және бұл біздің зерттеуіміздің мақсаты.

Әдістері. Сондықтан да зерттеу әдісі ретінде транспорт саясатының дамуын, ТМД мемлекеттеріндегі бұл саланың эволюциясын салыстырмалы зерттеу алынды. Бұл әдіс ізденушіге мол мүмкіндіктер ашып, осы тақырыптағы әлемдік ғылыми талқылауларға өз үлесін қосу бойынша алдына қойған мақсаттарына жетуге мүмкіндік береді.

Марк Личбах салыстырмалы саяси зерттеулердегі үш негізгі теориялық үрдісті анықтады: ұтымды, құрылымдық және мәдени. Оның айтуынша, салыстырмалы саясатта барлық зерттеулер үш бағытта жүргізіледі. Әрине, таза ұтымды, құрылымдық немесе мәдени зерттеулер өте қиын, жиі бір-бірімен байланысты. Демек, ұтымды құрылымдық немесе ұтымды-мәдени әдістердің бір жиынтығын біріктіруге болады. Мұның бәрі тақырыптың мәніне байланысты.

Осы мақалада жиынтық және қолайлы әдістерді пайдаланудың салыстырмалы талдау сипатталған. Қазақстан Республикасы - Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін әлемнің 15 мемлекетінің бірі. ТМД және КСРО-да пайдаланылатын көлік құралдары пайдаланылды.

Зерттелуі. Елдің барлық көлік түрлерін реттеу функциясы біріктіріледі. Темір жолдан басқа барлық негізгі көлік түрлері оның айналасына ауысты. Бірақ Жолдар министрлігі екі жүз жылдық тарихы бар, ол осы жолмен шешілмеген; Темір жол министрлігі мемлекеттік саясатты және темір жол көлігін сақтап қалды. Уақыт өте келе, Федералдық трафик қызметі және Федералдық авиация қызметі.

Атап айтқанда, Беларусь Республикасының Көлік және коммуникация министрлігі өзінің ұзақ мерзімді қызметін сақтап қалды. Белоруссия темір жолдары мен Авиация Мемлекеттік Комитеті оны бақыламайды. Министрліктің соңында қызмет автомобиль жолдары арқылы қарастырылады.

Көлік жүйесі - бақылау жүйесі. Саясатқа, мемлекеттік реттеуге жауапты Көлік министрлігі құрылды. Содан кейін Көлік және коммуникация министрлігіне Қазақстан Республикасының автомобиль жолдарының құрылысы тапсырылды. Қырғызстан Республикасы алғаш рет өзінің көлік саясатын салалық негізде жүзеге асырып, автокөлік жолдары мен Көлік және коммуникация министрлігіне қоғамдық көлікті жұмылдырды.

Тәжікстан Республикасында Көлік және жол министрлігі ұзақ уақыт жұмыс істеді. 2000 жылы ол Көлік министрлігіне айналды, оның ішінде автомобиль, авиациялық, автокөлік шаруашылықтары және Тәжік темір жолдары.

Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы алғаш рет құрылды. Алайда, көлік кешенінің қазіргі кезеңі бірыңғай жүйені қалыптастыруды талап етеді.

Көлік заңнамасына, сондай-ақ мемлекеттік басқару органдарына зиян келтірмейтін шаруашылық жүргізуші субъектілер. Көліктік қызметтер нарығын лицензиялау, лицензиялау, көліктік қызметтерге рұқсат беру, салық және салық саясатын енгізу, айыппұлдар мен субсидиялар және т.б. қолданылады.

Өзбекстан Республикасының Тұңғыш Президенті - сыртқы экономикалық саясаттың маңызды факторы. «... дамыған нарықтық экономикаға біз сенімдіміз». [3]

Дегенмен, Өзбекстан теңізге тікелей бара алмайды, бұл оның теңіз бағытын пайдалануды қиындатады; геоэкономикалық осалдығы бар аумақты кесіп өту керек.

Осыған байланысты тек жер үсті көлік қатынасы қарастырылған.

Біріншісі - Өзбекстан автокөлік жолдары мен теміржол көлігі дәліздерін дамыту.

Көлік жобаларын дамыту арқылы:

TRASEKA Еуропалық және Орталық Азия аймақтарының көліктік және коммуникациялық аймақтарын қосу жобасы болып табылады, осылайша Ұлы Жібек жолының бір бағытын қайта іске қосады. TRASECA, оның еуропалық интеграцияланған жүйесі және 9 көлік қатынасы.

Оңтүстік Кавказ корпусының оңтүстік және солтүстік бағыттары арасындағы альтернативті бағыт ретінде бірнеше артықшылықтары бар:

- Каспий теңізі жыл бойы теңіз қатынастары болып табылады;
- Орталық Азия мен Кавказ маңынан ашық теңізге дейінгі қысқа қашықтық;
- Түркіменбашы, Баку, Батуми, Пот және Констанца (Румыния) порттарын дамытуға ықпал етеді;
- Қара теңіз жағалауларына жүк ағындарын көбейтеді, сондықтан да осы салаға тартылған компаниялар шоғырланды.

Осылайша, ТРАСЕКА жобасының көмегімен Өзбекстан басқа да Орта Азия мемлекеттері секілді, еуропалық экономикалық топталушылыққа, мысалы, Балтық Одағына мен Скандинавия елдеріне қосылуға айқын мүмкіндігі бар (Сурет 1).

Казахстан в системе международного транспортного коридора ТРАСЕКА

Сурет 1. Қазақстан ТРАСЕКА Халықаралық транспорт дәлізінің жүйесінде

Азия және Тынық мұхиты үшін БҰҰ-ның Экономикалық және әлеуметтік комиссиясының (ЭСКАТО) бір бөлігі ретінде, Азия инфрақұрылымын дамыту жобасы (АЛТИД) Солтүстік-Шығыс Азия елдері арасындағы экономикалық ынтымақтастықты ілгерілету ұстанады. АЛТИД бағдарламасы Азия автомобиль жолдары мен транзиттік теміржолдарды жүзеге асыруға ерекше назар аударады.

Ұлы Жібек жолы жобасы, транзиттік дәліз Өзбекстанның теміржол желісі, шетелдік инвестициялар ағынын, жұмыс орындары санының өсуі, сондай-ақ экономикалық өсу инфрақұрылымын дамыту (1996 аяғында ХХІ ғасыр Жібек жолы деп аталады).

Еуропалық Одақ (ЕО), Еуро-Азиялық көлік дәлізі (ТРАСЕКА), т.б. Азия инфрақұрылымын дамыту Инфрақұрылым (АЛТИД), Ұлы Жібек жолы, Өзбекстан және басқа да Орталық Азия мемлекеттері, Еуропалық экономикалық қоғамдастыққа қосылуға қабілетті болып табылатын жобаларды көмегімен . Бұл жобалар өңірлердің экономикалық аймақтарына және Өзбекстанға әсер ететін басты фактор болып табылады. Көлік стратегиясы Азия мен Еуропа елдерін біріктіретін маңызды факторлардың бірі болады.

Осылайша, барлық Орталық Азия республикалары - Қазақстан, Қырғызстан, Тәжікстан, Түрікменстан және Өзбекстан, сондай-ақ Қытай, Иран, Пәкістан, Кавказ - Грузия және Әзербайжан Батыс пен Шығыс болып табылады. көлік артериясын және байланысын үйлестіру және реттеу. Ол осы немесе басқа жобаларға қатысу, ал әрбір мемлекеттік, мұндай аспектіні ескере отырып және автомобиль жолдары қолдау ретінде олардың ішкі

ұлттық мақсаттарға, қарастырылған екенін атап өткен жөн. теңіз порттарында осы немесе басқа да көлік дәліздері жобаларды іске асыру кезінде, ол нарықта қабылдау қажет. көлік жоспарын дамыту келешегі жаһандық, өңірлік, өңіраралық және ұлттық мүдделерін өзара тиімді болып табылады қаншалықты жақсы байланысты.

Келтірілген [4] ұсыныстар мен тұжырымдар келесі үлгіде негізделеді:

1. Геоэкономиканың қазіргі заманғы әлемінде геосаясаттың айқын басымдылығы - ең маңызды мүдделердің бірі. Республиканың басқару органдары қолданыстағы көлік желілерінің балама порттарына жетуге және мемлекеттің теңіз порталдарында шешімдер қабылдай алады.

2. Көлік саясатын жүзеге асыру кезінде барлық мемлекеттердің мүдделерін ескере отырып, Өзбекстан барлық мемлекеттермен кешенді және сенімді негізде ынтымақтасады. Өзбекстан барлық мемлекеттермен тең дәрежеде қарым-қатынас орнатып, оған дипломатиялық артықшылық береді. Ұлттық экономиканы жаңғырту, тиімді нарыққа көшу. Көлік және көлік коммуникациялары елдің ұлттық экономикасының маңызды элементі болуы тиіс елдің қайта құрылымдауына ықпал етеді.

3. Өзбекстан өзінің ішкі және сыртқы саясатында көліктік коммуникацияларды дамытады, аймақаралық өлшемге ерекше назар аударады.

4. Халықаралық экономикалық жүйеде Қазақстан Республикасының ұлттық мүдделерінің барлығын толығымен орындайтын ел экономикасы. Бұл көліктік саясатты және көліктік дипломатияны жүзеге асыруға мүмкіндік береді, бұл қажет болған жағдайда, дайындықты қажет ететін көлік стратегиясын көрсетеді. Өз кезегінде көлік стратегиясы көлік секторын ұзақ мерзімді жоспарлауға айналдыруды білдіреді.

5. Тасымалдау стратегиясы аймақтың әлеуметтік-экономикалық даму деңгейіне негізделген.

6. Көлік жүйесінің стратегиялық мақсаты және экономикалық өсімді жетілдіру.

Сондай-ақ, құжатта Қазақстан Республикасының қазіргі кезеңдегі экономикалық дамуы, сондай-ақ көліктің күрделілігі елеулі түрде өзгертінін атап өтті. Қазіргі уақытта халықаралық автомобиль көлігі ел экономикасында маңызды рөл атқарады.

Беларусь Республикасы мен Еуропалық көлік корреспонденті арасындағы трансшекаралық көліктік ынтымақтастықтың географиялық орналасуына байланысты маңыздылығы. Елде ең үлкен трансуральды жолдар бар, №19 көлік корпусы. №9 және №9. Халықаралық корпорациялар көлік инфрақұрылымына, қаржыландырудың тиісті деңгейлеріне, басқару және ұйымдастыру әдістеріне мұқтаж. Белоруссия аумағы арқылы өтетін автокөлік құралдарының бірі республика бойынша шамамен 150 доллар қалды, бұл бюджетке түсетін кірісті айтарлықтай қамтамасыз етеді. Бұл транзиттік мета-ретінде Беларусь Республикасы ұсынатын республикалық бюджеттің және жылдам автокөліктің өсуін қамтамасыз ететін транзиттік автокөлік құралдарын дамытудың әдіснамасы негізделген.

Жұмыста айтылғандай, еліміздің көлік инфрақұрылымы ең қарқынды объект болып табылады, оның құрылымы, құрылымы мен сипаты қазіргі уақытта елде зерттелуде. Олар халықаралық, трансқұрлықтық мақсаттарға қызмет етеді, тек өмір сүруге және коммерциялық жағынан маңызды нәтижелерге ие болуға тиіс емес. Елде осындай жүйелердің қызмет ету критерийлері ең алдымен әскери, саяси және басқа мақсаттарда көрінеді.

Оның аумағы Ресейдің негізгі сыртқы сауда серіктестерінің бір бөлігі болып табылады, ол белсенді саясатпен айналысатын транзиттік қозғалысты қамтиды.

Екі елдің транзиттік көлік желісінің серіктесі болуға, Қазақстанның «Солтүстік-Оңтүстік» халықаралық көлік келісіміне қосылуына, Берлин-Минск-Мәскеу-Нижний Новгород, әрі қарай Орталық Азияға және Қытай.

Қазақстан Батыс Қытай - Қазақстан - Ресей - Белоруссия - Еуропа арқылы өтетін күрделі халықаралық көлік дәлізін салуды ұсынды. Транзиттік тасымалдар Ресей-Қазақстан-Қытай қатынастарында қарастырылған. Бұл трансконтинентальды дәліз автомобиль және теміржол желілері арқылы Қазақстан мен Ресейді қамтамасыз ететін және Қытайдың сыртқы сауда айналымын күшейтетін сенімді және сенімді көлік қатынасы болып табылады. Бұл аймақтағы негізгі көлік хабы, ол Қытайдың экономикалық күші үшін стратегиялық бағыт болып саналады. Қазіргі уақытта Қытай мен Еуропаның негізгі екі магистралы бар: Суэц каналы оңтүстік теңіз порты арқылы және Трансаидор темір жолы. Дегенмен Батыс Қытайдың шығыс жағалауында шығыс жағалауында батыс шалғай аудандардың экономикалық дамуы қысқа трансконтинентальды континентальды маршруттар болып табылады.

Толықтай алғанда, Қазақстан мен Ресей арасындағы серіктестік екі елдің көлік инфрақұрылымын жоғары деңгейде пайдалануға, жаңа жұмыс орындарын құруға және еуразиялық транзит қызметтеріне ықпал етуге мүмкіндік береді. Сонымен бірге, барлық тілшілер Ресей мен Қазақстанның көліктік жүйесінің негізгі бөлігі болып табылады. Баламалы көлік бағдарларының болуы тасымалдау үшін қол жетімді. Дегенмен, шынайы бәсекелестікте қолданылуы мүмкін нақты бағыттарға қажеттілік бар; керісінше, қаржылық өтемақы қажет. Бұл, әрине, кейбір жағдайларда жеке көлік ағындары географиялық және экономикалық жағынан жақсы танымал.

Халықаралық көлік корреспонденттері негізінде қабылданған басқа шешімдердің нәтижелерін болжау, есепке алу және үйлестіру мүмкіндігін ескере отырып, көлік желілерін қайта бөлу мүмкіндігін ескере отырып, көлік желілерін дамыту. қатысушы елдердің нормативтік құқықтық базасын қалыптастыру.

Сондықтан осы мәселелер, соның ішінде көлік түрлерінің сараптамалық деңгейде түбегейлі қайта қаралған.

Ақырында, көлік қозғалысының ең тиімді жолы - көліктік логистика, олардың иелері, операторлары және экспедиторлары қағидаттарына сәйкес интермодальдық меншік.

Осыған байланысты трансшекаралық өту нүктелерін, соның ішінде трансшекаралық өту нүктелерін дамытуға болады. Көлік құбылыстарын, ұлттық компаниялардың агенттіктерін және интермодальдық операторларды тиімді пайдалануды үйлестіру органы. Әрине, жол инфрақұрылымын жақсарту, логистикалық орталықтарды және мультимодальды жүк терминалдарын салу қажет.

Процестің әрбір қадамын ескере отырып, процесте бір-бірімен қарым-қатынас жасау процесі. Еуразиялық транзитке сәйкес транзит және сыртқы сауда, сондай-ақ халықаралық сапа стандарттары.

Соңғы жылдары Ресей көлік нарығы үшін жаңа нарықты белсенді түрде алға жылжытты. Ол Еуропа, Азия және Тынық мұхиты елдерімен экономикалық, саяси және басқа да ынтымақтастықты дамыту үшін халықаралық көлік дәліздерін дамыту тұжырымдамасына негізделген. Бұдан басқа, халықаралық көлік қатынасын дамыту және қалыптастыру, ұлттық байланыс үшін транзиттік әлеует, сондай-ақ ел ішіндегі көлік байланыстары. Күтілетін оң нәтиже - сыртқы сауда қатынастарын кеңейту, бұл әлемдік тауар мен жүктерді жеткізу және олардың бәсекеге қабілеттілігі.

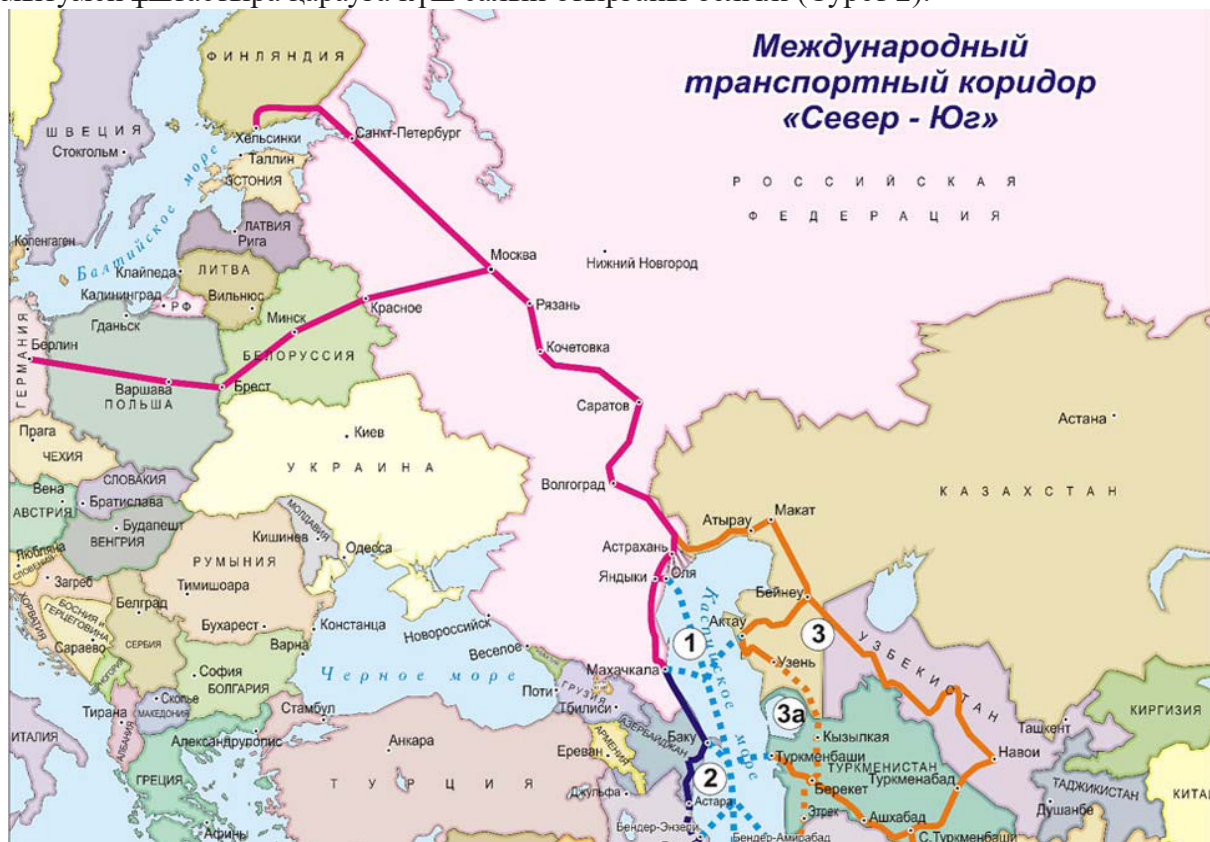
Ресей Федерациясының Үкіметі 2000 жылдың қыркүйегінде Ресейде Халықаралық көлікті дамыту тұжырымдамасын бекітті.

Көлік министрлігі, Көлік министрлігі, Автомобиль жолдары министрлігі және басқа министрліктер мен ведомстволармен бірлесе отырып, халықаралық көлік дәліздерінің бағдарламасы аясында «Ресейлік көлік жүйесін жаңғырту» федералдық мақсатты бағдарламасы әзірленді.

Бағдарламаны іске асыру Ресейдің көлік инфрақұрылымын интеграциялауға, еуразиялық көлік жүйелерін үйлесімді дамыту мен интеграциялауға мүмкіндік береді.

«Жаһандық көлік корреспонденттерін дамыту» - басқа салалық бағдарламаларға бағытталған көлік түрлерінің жекелеген түрлерін дамыту.

Ресей соңғы жылдары, көлік магистралын қайта қалпына келтіруге, «Солтүстік-Оңтүстік» дәлізін Ресейдің еуропалық бөлігі арқылы өтетін, транс еуропалық дәлізді дамытумен ұштастыра қарауға күш салып отырғаны белгілі (Сурет 2).

Сурет 2. «Солтүстік-Оңтүстік» дәлізінің саяси картадағы көрінісі

Әрине, бұл екі үрдіс ресейлік транзитпен қамтамасыз етілген және негізгі көлік корпусы болып саналады. Болашақта Солтүстік теңіз бағыты қосылды. Сібірдің ауа кеңістігіне ұшатын кең аумағы ашылды. Ресей, ішкі су жолдары желілері, серіктес елдермен тығыз байланыста болатын көлік әлеуетіне мүмкіндік береді.

Әлемдік экономиканың бағалауы бойынша, келесі ғасырдың басында негізгі қаржылық және тауар ағындары АҚШ-Еуропаға - Қиыр Шығыстан бағытталған. Осыған байланысты Ресейдің басты міндеті - оның географиялық жағдайын Еуропа мен Азия арасындағы транзиттік көпір ретінде пайдалану.

Ресейдің және оның аумағының сыртқы әлеміне бейім көлік желілері бар. Жаңа транзиттік маршруттарға немесе жаңа ішкі коридорларға немесе қосымша қосалқы елдерге салудың қажеті жоқ.

Ресейдің үлкен артықшылығы, егер жолдың басқа жағдайлармен бірдей болса да, ол жүкті қысқа мерзімде жеткізе алады. Ресейдің жолдарындағы жүк тасымалдау жылдамдығы айтарлықтай өсті.

Тағы бір маңызды мәселе - Ресейдің көліктік байланыстары болашақта зерттеліп, пайдалы минералдық ресурстар бар. Бұл өңірлер әлі де бар болса да, жоғары білікті мамандар адам ресурстарын жоймайды, бірақ көптеген көріністер ескірген. Орыс транзитінің дамуы өндірісті ұлғайтуға және өңірлік жұмысқа орналасуға ықпал етеді.

Транзиттік аумақта Ресей аумағы сол аумақта транзитпен айналысады, өз заңдары бар, егер ол бәсекелес болса, әртүрлі елдердің мүдделерін іздейді.

Кез-келген көліктік хат-хабар, жол құрылысы мен дамуы тасымалдаушылардың күштерін ғана көрсетпейді. Ол халықаралық қозғалыс ағынының координаталарының көпфункционалды жүйелерінде жұмыс істейді. Ресей аумағы арқылы еуразиялық транзит дамудың қарсыластары мен жақтастарымен кездеседі.

Дамушы елдерге транзитті қосу, ең алдымен, Финляндия деп атауға болады. Балтық теңізі мен басқа порттарда күшті порты бар, олар болашақта оны тасымалдау туралы ойламайды. Ол СССР, Финляндиямен тәжірибе жинақтады, «Ресейге Еуропалық Одақтың ашық қақпасы».

Трансконтиненталь деп аталатын Ресейдің транзиті бюджет факторы болып табылады (25-30% дейін). Оның жақтастары арасында Корея, Қазақстан, Моңғолия және Жапония болады. Бұдан бұрын да хабарлағанымыздай, Қазақстан - ресейлік автокөліктерді белсенді пайдаланатын конструктивті бағыт. Жапондық автокөлік жолдарының құрылысы, Transisys тас жолының барлық мүмкіндіктері жақсы зерттелді, Сібірдегі минералдарға және басқа табиғи ресурстарға қызығушылық танытты.

Талқылау. Ресейдің еуразиялық кеңістіктегі, саяси, АҚШ пен оның батыстық одақтастарындағы рөлін күшейтуге қарсы. Батыс Ресей Ресейдің көзқарасын нығайта алатын кез-келген жобаға наразылық білдіреді. Америка Құрама Штаттарының президенті Б.Клинтонның айтуынша АҚШ әкімшілігінің жаңа еуразиялық көлік дәлізінде, АҚШ-тың осы елдермен Құрама Штаттармен байланыстыратын Батыста, АҚШ-тың ұлттық мүдделерімен тығыз қарым-қатынаста. Жаңа Жібек жолын салу. Каспий теңізінің екінші жағында 10-15 жыл және миллиардтаған доллар талап ететін ұқсас коридорларға қажеттілік, нарықтың үздіксіз шығуы.

Американдық сарапшылардың пікірлері Шығыс-Батыс дәлізіне, сондай-ақ Кавказ мен Орталық Азия аймағына тікелей қатысады.

Осылайша, бұрынғы КСРО елдері көлік инфрақұрылымының жұмыс істеу схемасын әзірледі. Олар шаруашылық қызметтің және тасымалдаудың функцияларын бөлуді қарастырады.

Әрбір мемлекеттің өз жүйесі бар. Олардың даму деңгейі барлық көлік кешендерінің даму деңгейіне байланысты.

Қазақстанның көліктік менеджмент жүйесі құрылуда.

Бүгінгі күні көлік кешенінің қалыптасуы біртұтас мемлекет біртұтас, біртұтас сызбаға өту керек екенін көрсетеді.

Болашағы бар жобаларды іске асыруға талдамалық көзқарас негізінде; олардың жобаларын дамыту; халықаралық қаржы ұйымдары; географиялық орналасуды бірлесіп пайдалану; көліктік стратегияны, өңірдің әлеуметтік-экономикалық дамуын ауқымды жүзеге асыру; балама автокөлік жолдары; нормативтік базаның ерекшеліктері; шекарадан өту пункттерін одан әрі дамыту; Көлік дәліздерін тиімді пайдалану үшін үйлестіру органдарын құру.

Қорытынды. Бұл жұмыста басты назар аударылған нәрсе мемлекеттің экономикалық жаһандануы жағдайында дамытуында жинақталған тәжірибе көрсеткендей, көлік жүйесін дамытуда пайдалануға болатынын, бірыңғай ақпараттық, құқықтық және экономикалық кеңістікті қалыптастыру мәселесін жүйелі түрде қарастыру керек. Бұл жерде ықпалдасудың маңызды алғышарты географиялық жақындасу болып табылады, ал ТМД елдері үшін, оған қоса, бірігіп салынған, біртұтас, инфрақұрылымның, алдымен транспорт пен байланыстың болуы үлкен мәнге ие.

Еуразиялық континенттің орталық бөлігінде орналасқан елдер үшін, халықаралық транспорттық дәліздерді салудағы ынтымақтастықтың маңыздылығы, біріншіден, экспорттық-импорттық тасымалды сенімді транспортпен қамтамасыз етуге өзіндік мүдделілігі, екіншіден, халықаралық сауда жүктерін тасымалдауда өз инфрақұрылымын кепілдікпен пайдалану.

Осыған орай, біздің ойымызша, бірлескен транзитті ұйымдастыруға мүдделі мемлекеттердің оңтайлы күш жұмсауының көмегімен, сыртқы сауда көлемі мен транзиттік тасымалды ұлғайту мақсатында халықаралық көліктік жүйеге ықпалдасуға, жолаушылар мен жүктерді жеткізудің сапалы халықаралық стандарттарына жақындауға болады.

Әдебиеттер тізімі

1. Артыков Ж.Ю. Внешняя политика Республики Узбекистан и проблемы транспортных коммуникаций. Дис.канд.полит.наук. - Ташкент, 2015. - 160 с.
2. Каримов И. Доклад на первой сессий Олий Мажлиса Республики Узбекистан Второго созыва // Народное слово. -2000. -№1. – С. 17.
3. Власюк Ю.А. Организационно-экономические основы формирования механизма трансграничной транспортной логистики в Республике Беларусь. Дис.канд.экон.наук. Минск, 2015. - 150 с.
4. Шайкин В.А. Россия в системе Евразийских коридоров // Ваш транскурьер. -2016. -№6. – С. 13.
5. Сидоренко А.Д. Транспортные сообщения // Транспортник. -2017. -№8. –С. 27-30.
6. Савичев А.Д. Транзитный потенциал как фактор стимулирования экономического развития и нового геополитического позиционирования России//Транспортник.- 2015. -№10. –С. 57.
7. Morgenson D. The National Interest of the us. -New York: 2014. -137 с.
8. Burtoner Fan Introduction to International Relations. –Stuttgart: 2017.-117с.

Д.Ж. Кәрібек

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

Транспортная политика стран СНГ

Аннотация. Статья направлена на изучение формирования и эволюции транспортной политики в Центральной Азии и России. Исследование дает анализ функций отдельных транспортных коридоров, которые являются результатом единой транспортной системы, имеющей единую историю развития. В ходе исследования использовались исторические и сравнительные методы. В результате транзитная политика национальных государств в эпоху глобализации была модернизирована, стала политикой открытых дверей и определила ключевую роль логистики в экономическом развитии страны. Основное внимание было уделено перспективам развития транспортного потенциала, который зависит от глобальных, региональных, межрегиональных и национальных интересов. Были выдвинуты предложения о получении иностранных инвестиций, увеличения числа рабочих мест и интенсивное развитие будут способствовать формированию инфраструктуры, которая обслуживает транспортную магистраль.

Ключевые слова: транспортная политика, транзитный потенциал, логистика, железнодорожный транспорт, Казахстан, Узбекистан, Российская Федерация, Таджикистан.

D. Karibek

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Transport policy of the CIS countries

Abstract. The article is aimed at studying the formation and evolution of transport policy in Central Asia and Russia. The study provides an analysis of the functions of individual transport corridors, which are the result of a single transport system with a unified history of development. The study used historical and comparative methods. As a result, the transit policy of national states in the era of globalization was modernized, became an open door policy and determined the key role of logistics in the economic development of the country. The main attention was paid to the prospects of transport potential development, which depends on global, regional, interregional and

national interests. Proposals were made on obtaining foreign investments, increasing the number of jobs and intensive development will contribute to the formation of infrastructure that serves the transport highway.

Key words: transport policy, transit potential, logistics, railway transport, Kazakhstan, Uzbekistan, Russian Federation, Tajikistan.

References

1. Artyikov Zh.Yu. Vneshnyaya politika Respubliki Uzbekistan i problemyi transportnyih kommunikatsiy. Dis.kand.polit.nauk. [Foreign policy of the Republic of Uzbekistan and the problems of transport communications]. Tashkent, 2015. 160 p.
2. Karimov I. Doklad na pervoy sessiy Oliy Mazhlisa Respubliki Uzbekistan Vtorogo sozyiva[report at the first session of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan of the Second convocation], Narodnoe slovo[Folk Word], **1**, 17(2000)
3. Vlasyuk Yu.A. Organizatsionno-ekonomicheskie osnovyi formirovaniya mehanizma transgranichnoy transportnoy logistiki v Respublike Belarus. Dis.kand.ekon.nauk. [Organizational and economic foundations of the formation of the mechanism of cross-border transport logistics in the Republic of Belarus. Candidate of Science]. Minsk, 2015. 150p.
4. Shaykin V.A. Rossiya v sisteme Evroziatskih koridorov [Russia in the system of Euro-Asian corridors], Vash transkurer [Your transkurer], **6**, 13(2016).
5. Sidorenko A.D. Transportnyie soobscheniya[Transport messages], Transportnik [he Transportman],**8**, 27-30(2017).
6. Savichev A.D. Tranzitnyiy potentsial kak faktor stimulirovaniya ekonomicheskogo razvitiya i novogo geopoliticheskogo pozitsionirovaniya Rossii [Transit potential as a factor stimulating economic development and a new geopolitical positioning of Russia],Transportnik [Transportman],**10**, 57(2015).
7. Morgenson D. The National Interest of the us (New York, 2014)
8. Burtoner Fan Introduction to International Relations (Stuttgart, 2017)

Автор туралы мәлімет:

Кәрібек Д.Ж. – Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің саясаттану мамандығының докторанты, Янушкевич көш. 6, Астана, Қазақстан.

Karibek D. - doctoral student in Political Science of L.N. Gumilyov Eurasian National University, Yanushkevich str.6, Astana, Kazakhstan.

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы -
Bulletin of the L.N. Gumilyov Eurasian National University, № 3 (124)/2018, 33-40 pp.
<http://bulpolit.enu.kz/>; E-mail: vest_polit@enu.kz

МРНТИ 11.25.40

Д.Р. Кенчинбаева¹, Р.С. Елмурзаева²

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
(E-mail: ¹dinara.jps@mail.ru, ²elmurza@mail.ru)

СВМДА-ОБСЕ: имплементация мирового опыта правового регулирования международных отношений в вопросах обеспечения безопасности

Аннотация. Проблема обеспечения безопасности стояла перед человечеством во все времена, но особенно остро она встала во второй половине XX века. В связи с динамичным развитием международных отношений государства столкнулись с новыми угрозами и опасностями. Азиатский регион относится к одной из главных движущих сил мирового развития. Но, наряду с этим, он продолжает оставаться местом возникновения потенциальных конфликтов. Решению международных конфликтов способствуют международные организации, созданные в различных регионах.

В данной работе освещаются основные принципы деятельности региональных организаций в сфере международной безопасности, рассматриваются механизмы институционализации субъектов международного права, основные направления по реализации мирных инициатив и укреплению мер доверия. Статья рассчитана на круг всех интересующихся проблемами укрепления глобальной и региональной безопасности.

Ключевые слова: региональная безопасность, ОБСЕ, СВМДА, меры доверия, этапы формирования.

DOI: 10.32523/2616-6887-2018-124-3-33-40

Введение. При изучении вопросов, связанных с имплементацией международных правовых норм в деле обеспечения международной безопасности, необходимо учитывать исторический период, международную обстановку, необходимость и последствия принятия и заключения международных документов. В работе проведен анализ основных этапов развития ОБСЕ от Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе до преобразования ее в полноценную международную организацию, призванную гарантировать соблюдение правовых норм и законов. В представленной статье показаны принципы работы СВМДА, как механизма по мерам доверия и взаимодействия между государствами-участниками в деле обеспечения безопасности в азиатском регионе, рассмотрены меры по приведению статуса СВМДА из плоскости международного форума к его трансформации в субъект международного права как региональной международной организации.

Постановка цели. Международные отношения регулируются международными правовыми нормами, которые отличаются своей унификацией, приводящей к единой системе, форме и единообразию правовых документов. Метод унифицированного правового регулирования выражается в заключении международных договоров универсального и регионального характера, принятии законов. В целях поддержания мира и безопасности, развития дружественных отношений между народами и осуществления их сотрудничества друг с другом, 23 мая 1969 года была принята Венская конвенция о праве международных договоров [1], которая играет большую роль в ходе и развитии процесса имплементации международных договоров.

Крупные политические перемены, произошедшие на международной арене, например, обострение обстановки на Ближнем Востоке, борьба с терроризмом, сложности

экономического и внутривосточного развития Афганистана, территориальные споры, развитие ситуации в Южно-китайском море, проблемы Синьцзян-Уйгурского автономного округа, Сирийская проблема, ядерный вопрос КНДР, на первый план выдвинули проблемы обеспечения безопасности. В этих условиях возрастает роль тех механизмов, приоритетной задачей которых является ее укрепление. С учетом новых угроз и вызовов современности исключительную значимость представляет задача создания новой модели международной безопасности. По-прежнему незаменимым средством безопасности и сохранения международного мира является правовой механизм функционирования системы коллективной безопасности, предусмотренный в Уставе ООН [2].

Стабильность Устава как основополагающего документа ООН ни в коей мере не означает неизменности правового положения и функций Организации. Напротив, по мере прогрессивного развития международных отношений и международного права, усиления универсального характера ООН и демократических тенденций в ее деятельности происходит постоянное обогащение ее структуры, компетенции и форм функционирования ее органов. Но такое обогащение базируется на нормах Устава, на неукоснительном соблюдении его целей и принципов.

Так, Уставом ООН на Совет Безопасности возложены полномочия учреждать операции по поддержанию мира, вводить санкции или разрешать применение силы в случае, когда есть угроза международному миру и безопасности.

Наряду с универсальной системой коллективной безопасности, Устав ООН допускает возможность создания аналогичных систем регионального характера, такими являются Организация по сотрудничеству и безопасности в Европе (ОБСЕ) и Соглашение по взаимодействию и мерам доверия в Азии (СВМДА). Создание региональных организаций оправдывается необходимостью учета региональных особенностей и интересов. Так как региональные организации являются своеобразными подсистемами универсальной системы коллективной безопасности, в 8 главе Устава ООН четко определено положение региональных организаций безопасности по отношению к ООН, чтобы не допустить ослабление системы всеобщей безопасности [2].

История. Крупнейшей в мире межправительственной организацией, ориентированной на безопасность в Европе является ОБСЕ. Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе создана в соответствии с главой 8 Устава ООН в качестве главного инструмента для раннего предупреждения и предотвращения кризисных ситуаций, урегулирования существующих конфликтов и постконфликтного восстановления в Европе.

Изначально ОБСЕ задумывалось, как международное совещание для выработки мер уменьшения военного противостояния и укрепления безопасности в Европе. За период своего существования Организация прошла ряд этапов развития, каждый из которых повлиял на формирование международно-правового статуса. Во-первых, этап принятия заключительного акта СБСЕ (Хельсинские соглашения) и всестороннего развития основополагающих принципов международного права (1975-1990гг.); во-вторых, этап формирования основной системы органов СБСЕ и его институционализации (1990-94гг.); в-третьих, этап преобразования СБСЕ в ОБСЕ (1995-2000гг.); современный этап развития, характеризующийся дальнейшим усилением роли ОБСЕ в обеспечении европейской безопасности.

Еще на ранних этапах своего существования, СБСЕ выработало систему «трех корзин», состоящую из трех блоков проблем, которые являлись предметом обсуждения на совещании, в соответствии с договоренностями, охватывающими все сферы межгосударственных отношений. К основным средствам обеспечения безопасности и решения основных задач организации относятся:

- военно-политическое измерение – вопросы политической безопасности и контроля над вооружением, предупреждение и разрешение конфликтов;

- экономико-экологическое измерение – проблемы сотрудничества в области экономики, науки, техники и окружающей среды;

- человеческое измерение – сотрудничество в гуманитарных областях, а также прав человека.

Уже в начале своей деятельности особенностью Совецания была его нацеленность на предупреждение угрозы изнутри самой системы, а не на отражение угрозы извне. Однако отсутствие на начальном этапе четкой системы безопасности и направление основной деятельности ОБСЕ на третье, гуманитарное измерение, привело к недооценке государств-участников Хельсинского совещания потенциальных очагов нестабильности в Европе, что впоследствии вылилось в ряд кризисов на европейском пространстве и подорвало доверие к данной структуре безопасности. В условиях обострения конфронтации между Востоком и Западом, в годы «холодной войны», СБСЕ претерпевало трудности, под сомнение ставилась целесообразность работы самой системы СБСЕ. Но уже в ходе встречи представителей государств-участников СБСЕ в Вене (1986-1989 гг.), появились позитивные тенденции, обусловленные новой международной обстановкой, отражающей процесс перемен, начавшийся в СССР и резким снижением уровня конфронтации между Востоком и Западом. Был принят документ по мерам укрепления доверия и безопасности (МДБ), отразивший достижения политики контроля над вооружениями в Европе. Следует отметить, что в официальных документах того периода проявлялась тенденция избегать четких и конкретных заявлений. Основным принципом являлся принцип консенсуса, при котором любое государство-участник, выражая несогласие с тем или иным положением итогового документа встречи, могло отказаться от его подписания.

В начале 1990-х годов начался процесс трансформации СБСЕ из совещательного органа в Организацию по безопасности и сотрудничеству в Европе. Еще в 1990 году, на специальной встрече глав государств и правительств стран-участниц СБСЕ, был принят ряд решений по институционализации СБСЕ, приведших к созданию таких органов СБСЕ, как Совет министров иностранных дел (СМИД) – своеобразный форум для политических консультаций в рамках СБСЕ; Комитет старших должностных лиц (КСДЛ), обеспечивающий подготовку и выполнение решений Совета; Секретариат для административного обслуживания представителей государств-участников; Центр по предотвращению конфликтов; Бюро по свободным выборам, а также Парламентская ассамблея СБСЕ. На встрече была принята Парижская Хартия для новой Европы, в которой более конкретно были изложены цели и задачи ОБСЕ, с учетом изменений, происходящих на международной арене. Особое внимание уделялось вопросам мирного урегулирования споров. В отдельную задачу было выделено создание механизма по предотвращению и урегулированию конфликтов между государствами, что, безусловно, явилось важным итогом Парижской встречи [3].

Встреча глав государств и правительств СБСЕ в Хельсинки 9-10 июля 1992 г. («Хельсинки-2») во многом стала определяющей для дальнейшего развития концепции новой архитектуры европейской безопасности. Новые вызовы, среди которых первое место занимали региональные конфликты, заставили пересмотреть многие подходы к обеспечению безопасности на континенте. Согласно пункту 22 Декларации Хельсинкского саммита 1992 г., СБСЕ является форумом, определяющим направление процесса формирования новой Европы и стимулирующим этот процесс [3]. Впервые СБСЕ обозначило себя как «региональную организацию» в духе главы 8 Устава ООН, ответственную за поддержание военно-политической стабильности и развитие сотрудничества в евроатлантическом пространстве.

На Будапештской встрече на высшем уровне в декабре 1994 года, в связи с несоблюдением принципов и обязательств, принятых в рамках СБСЕ, была принята декларация, в которой было подчеркнуто, что СБСЕ является одним из главных инструментов в деле раннего предупреждения конфликтов и регулирования кризисов в регионе. В ходе работы

саммита был принят «кодекс поведения, касающийся военно-политических аспектов безопасности», в котором излагались принципы, определяющие роль вооруженных сил в демократическом обществе. В частности, в Кодексе говорится, что каждое государство-участник ОБСЕ, согласно Кодексу поведения, может свободно и самостоятельно определять свои интересы безопасности на основе суверенного равенства и имеет право свободно выбирать способы обеспечения (индивидуально, коллективно) собственной безопасности в соответствии с международным правом. Кроме того, в Кодексе зафиксировано, что каждое государство-участник ОБСЕ имеет суверенное право принадлежать или не принадлежать к международным организациям, а также быть или не быть участником двусторонних или многосторонних договоров (включая союзные) [4].

Важным итогом Будапештского саммита стало признание возрастания роли СБСЕ в формировании общего пространства безопасности в Европе, что позволяет переименовать СБСЕ в Организацию по безопасности и сотрудничеству в Европе, не изменяя характера обязательств, и основных институтов СБСЕ.

Обсуждение. Следует подчеркнуть, что с приданием СБСЕ нового статуса международной организации, ОБСЕ заявила о себе как о субъекте международного права. Акты, принимаемые в рамках ОБСЕ, необходимо рассматривать в качестве источников международного права, так как они отражают волю государств и в этом смысле соответствуют нормам международного права. В рамках ОБСЕ эффективно действуют независимые институты – Бюро по демократическим институтам и правам человека (БДИПЧ), Представитель ОБСЕ по вопросам СМИ, Верховный комиссар по делам национальных меньшинств. Большое внимание в работе ОБСЕ уделяется мерам по раннему предупреждению конфликтов и их разрешению. Введение миротворческих сил в зону региональных конфликтов, решение о составе, создании и использовании миротворческих сил ООН принимаются Советом Безопасности ООН. У ООН нет своей армии, в случае необходимости вооруженные силы в распоряжении Организации предоставляют страны-участники. В 1948 году в соответствии с Уставом ООН, были созданы международные миротворческие силы, так называемые, «голубые каски». Раньше традиционно считалось, что к миростроительству следует приступать только после завершения вооруженной фазы конфликта, установления прочного мира и выполнения военными контингентами своего мандата. Однако в последнее время в ООН приходят к выводу о том, что формирование прочных основ мирного урегулирования уже на ранних этапах требует дополнения военно-политического миротворчества миростроительной деятельностью. Это, как показывает опыт, в значительной степени является гарантией недопущения рецидива сползания в новые, еще более разрушительные конфликты. Миротворческие операции исполняют роль нейтральной третьей стороны для установления и сохранения режима прекращения огня и создания буферной зоны между воюющими сторонами. Кроме того, они оказывают помощь в проведении выборов и в обезвреживании смертоносных наземных мин.

ОБСЕ прилагает все усилия по выполнению государствами-членами организации решений ООН и Венского документа. Акты, принимаемые в рамках ОБСЕ, необходимо рассматривать в качестве источников международного права, так как они отражают волю государств и в этом смысле соответствуют нормам международного права. Большинство документов ОБСЕ приобретают юридическую силу, трансформируясь в нормы международного обычного права, а также благодаря имплементации во внутрисударственное законодательство.

Как европейскому, так и азиатскому региону необходимы институты и механизмы, способствующие укреплению доверия между государствами, направленные на обеспечение мира и безопасности региона.

В последние десятилетия центр мирового экономического развития стремительно переместился в сторону Азии. Наряду с этим все более очевидными являются новые угрозы и вызовы безопасности в регионе.

Роль диалоговой площадки на азиатском континенте выполняет в современных условиях Совецание по взаимодействию и мерам доверия в Азии (СВМДА) - международный форум, о созыве которого на 47-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН в 1992 году заявил в своем выступлении Н.А. Назарбаев, как острой необходимости обсуждения и проработки региональных проблем обеспечения безопасности в Азии и дальнейшем укреплении мира и согласия.

Если ОБСЕ была создана в период «холодной войны» и выступала гарантом безопасности для стран европейского континента, то СВМДА было создано в период, когда на мировой арене, после распада СССР, возникли 15 независимых государств, в начале формирования «биполярного мира».

Заключение. Таким образом, только усилиями всех государств и международных организаций, действующих на континенте, можно решать проблемы, связанные с обеспечением безопасности и стабильности, необходимо всестороннее сотрудничество всех государств азиатского региона. Сотрудничество с ООН проходит не формально, а по целому ряду конкретных направлений. В миротворческих операциях ООН принимают участие военные подразделения многих стран региона. Посредством участия в СБ ООН страны-члены СВМДА вносят свой вклад в дело сохранения мира, безопасности и мирного урегулирования конфликтов.

Региональная безопасность предполагает углубление сотрудничества стран центральноазиатского региона по экономическим, политическим, культурным, гуманитарным и военным направлениям.

Во многом механизм создания СВМДА опирается на европейский опыт ОБСЕ в реализации мер доверия. В отличие от ОБСЕ СВМДА еще более разнообразное в политическом, культурном, географическом и экономическом плане объединение. Но, пожалуй, именно в его сложности и заключается его уникальность [5, с.3]. СВМДА и ОБСЕ объединяет ориентированность на решение проблем в таких областях, как борьба с терроризмом, предотвращение конфликтов, экономическое, экологическое и гуманитарное измерение. Но так как эти институты появились в разных исторических условиях, СВМДА сегодня, в реалиях глобализации, вынуждено решать вопросы новых вызовов, с которыми мир еще не сталкивался. Общие вопросы безопасности и сотрудничества государств СВМДА были определены в Алматинском акте СВМДА 2002 г. [6]. Положения Алматинского акта 2002 г. во многом повторяют Заключительный акт СБСЕ 1975 г. Но если сегодня Заключительный акт СБСЕ 1975 г. признан, как источник международного права, то у Алматинского акта 2002 г. нет такого признания. Однако в теории международного права, те акты, которые принимаются в целях установления и закрепления новых правил поведения в отношениях между государствами и содержат общепринятые нормы международного права, приобретают статус источников международного права.

Таким образом, Алматинский акт 2002 г. может быть рассмотрен не только как политически обязательный документ, но и как источник международного права.

Новшеством Алматинского акта СВМДА было решение о разработке и принятии, на основе взаимного согласия государств-членов СВМДА, Каталога мер доверия СВМДА, отразившие действия государств в военно-политической, экономической, экологической, гуманитарной и культурной сферах. В отличие от документов по мерам укрепления доверия и безопасности, принятых в рамках СБСЕ-ОБСЕ, указанные в Каталоге меры доверия носят индивидуальный характер. Учитывая свои интересы и особенности, государство-член СВМДА может самостоятельно выбрать, какие меры доверия для себя принять, а какие нет.

В то же время Каталог обязывает государства неукоснительно соблюдать имплементацию выбранных ими мер доверия. Так же при формулировке мер укрепления доверия в документах СБСЕ-ОБСЕ применяется термин «должны»; кардинальным отличием при изложении мер СВМДА явился термин «смогут». Это объясняется тем, что данные меры дают общее направление для их последующей конкретизации. Принятие государствами на добровольной основе тех или иных «стандартов», обязывает трансформировать их в политико-правовые нормы, требующие реализации.

Выводы. В быстро меняющейся политической обстановке на мировой арене, становится очевидным, что не всегда принципы, задекларированные в документах международных организаций, таких, как например, ОБСЕ, уже не совсем работают. Но это не означает, что такие переговорные институты, как СВМДА не должны стремиться к переходу в формат организации [7]. Конечно, потребуется время и усилие всех государств-членов СВМДА, чтобы достигнуть в своих отношениях европейского уровня договоренности, необходим конструктивный диалог между государствами азиатского региона.

На форумах СВМДА закладываются международно-правовые основы СВМДА как будущей общеазиатской региональной организации коллективной безопасности. Подписание Соглашения о Секретариате СВМДА в ходе второго саммита 17 июня 2006 г. стало большим вкладом в институциональное укрепление процесса СВМДА. В 2007 г. на 62-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН было принято решение о присвоении СВМДА статуса наблюдателя при ООН. Конвенция о правоспособности Секретариата СВМДА, подвела черту под процессом формирования нормативно-правовой базы деятельности Сопредседания.

Для укрепления стабильности и конструктивного диалога по вопросам безопасности, необходимо усилить транснациональный общественный обмен и эффективно вовлекать гражданское общество. От позиции каждого члена общества будет зависеть будущее развитие событий в мире. Нужно продвигать и поддерживать молодежный обмен и участие молодежи в политических процессах.

Исследуя процесс и этапы становления и развития мер укрепления доверия и безопасности как института права международной безопасности, можно сделать вывод, что СВМДА в своем развитии, подобно ОБСЕ, имеет все перспективы обрести статус полноценной организации, способствующей формированию общего пространства безопасности в Азии. СВМДА должно стать основой, на котором можно создать новую архитектуру региональной безопасности.

Анализируя положительный опыт СВМДА и ОБСЕ по обеспечению региональной безопасности, следует отметить, что на площадках были подготовлены и проработаны правовые основы для принятия решений, закрепивших принципы и нормы международного права, в которых реализуются решения Совета Безопасности ООН.

Список литературы

1. Венская конвенция о праве международных договоров от 23 мая 1969 г. [Электрон. ресурс]. – 2018. – URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/law_treaties.shtml (дата обращения: 17.04.2018).
2. Устав ООН от 26 июня 1945 г. [Электрон. ресурс]. – 2018. – URL: <http://www.un.org/ru/sections/un-charter/chapter-viii/index.html> (дата обращения: 21.04.2018).
3. Декларация Хельсинской встречи на высшем уровне, 1992 г. [Электрон. ресурс]. – 2018. – URL: <https://www.osce.org/ru/mc/39534?download=true> (дата обращения: 25.04.2018).
4. Кодекс поведения, касающийся военно-политических аспектов безопасности, 1994 г. [Электрон. ресурс]. – 2018. – URL: <https://www.osce.org/ru/fsc/41359?download=true> (дата обращения: 28.04.2018)

5. Абдрахманов К. СВМДА: вчера, сегодня, завтра. – Астана: Казахская правда, 2017. – С. 3.

6. Алматинский акт, 2002 г. [Электрон. ресурс]. – 2018. – URL: http://www.s-cica.kz/page.php?page_id=179&lang=2 (дата обращения: 10.05.2018).

7. Акимбеков С. О перспективах СВМДА, рисках ЕАЭС, «стабильном» Афганистане [Электрон. ресурс]. – 2014. – URL: <http://sayasat.org/tribune/909-o-perspektivah-svmd-ja-riskah-eaes-stabilnom-afganistane> (дата обращения: 15.05.2018).

Д.Р. Кенчинбаева, Р.С. Елмурзаева

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

**Азиядағы өзара ықпалдастық және сенім шаралары жөніндегі кеңес –
Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық ұйымы: қауіпсіздікті қамтамасыз
ету сұрақтарында халықаралық қатынастарды құқықтық реттеуде дүниежүзілік
тәжірибенің имплементациясы**

Аннотация. Қауіпсіздікті қамтамасыз ету проблемасы әрқашан адамзаттың алдында тұрған, бірақ ол ХХ ғасырдың екінші жартысында әсіресе өткір болды. Халықаралық қатынастардың қарқынды дамуына байланысты мемлекеттер жаңа қауіп-қатерлерге тап болды. Азия аймағы әлемдік дамудың негізгі қозғаушы күштерінің біріне жатады. Сонымен бірге, бұл әлеуетті қақтығыстардың пайда болу орны болып қала береді. Өртүрлі өңірлерде құрылған халықаралық ұйымдар халықаралық жанжалдардың шешілуіне ықпал етеді.

Осы жұмыста қызметінің негізгі принциптері аймақтық ұйымдастырылады. Халықаралық қауіпсіздік саласында, индустриялық механизмдері қарастырылуда. Негізгі бағыттарын іске асыру бойынша бейбіт бастамалар мен сенім шараларын нығайту. Бабы барлық қызықтыратын мәселелерді және жаһандық және аймақтық қауіпсіздікті нығайтуына арналған.

Түйін сөздер: аумақтық қауіпсіздігі, сенім шаралары, қалыптастыру кезеңдері.

D.R. Kenchinbayeva, R.S. Elmurzaeva

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

CICA-OSCE: implementation of international experience in the legal regulation of international relations in security matters

Abstract. The problem of security ensuring was faced by mankind at all times, but it was especially acute in the second half of the 20th century. In connection with the dynamic development of international relations, states are faced new threats and dangers. The Asian region belongs to one of the main driving forces of the world development. But, along with this, it continues to be the place of the origin of potential conflicts. International organizations created in different regions contribute to the resolution of international conflicts.

This work highlights the basic principles of the activities of regional organizations in the field of international security, examines the mechanisms for institutionalizing subjects of international law, the main directions for implementing peace initiatives and strengthening confidence building measures. The article is aimed at the circle of all those interested in the problems of strengthening global and regional security.

Keywords: Regional security, OSCE, CICA, confidence building measures, stages of formation.

References

1. Venskaya Konvenciya o prave mezhdunarodnih dogovorov ot 23 maya 1969 g. [The Vienna Convention on the Law of Treaties of 23 May 1969]. Available at: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/law_treaties.shtml (accessed 17.04.2018).

2. Ustav OON ot 26 iyunya 1945 g. [The Charter of the United Nations]. Available at: <http://www.un.org/ru/sections/un-charter/chapter-viii/index.html> (accessed 21.04.2018).

3. Deklaraciya Hel'sinskoj vstrechi na vysshem urovne, 1992 g. [Helsinki Summit Declaration of 1992]. Available at: <https://www.osce.org/ru/mc/39534?download=true> (accessed 25.04.2018).

4. Kodeks povedeniya, kasajushiisya voenno-politicheskikh aspektov bezopasnosti, 1994 g. [The Code of Conduct on Politico-Military Aspects of Security of 1994]. Available at: <https://www.osce.org/ru/fsc/41359?download=true> (accessed 28.04.2018).

5. Abdrahmanov K. SVMDA: vchera, segodnja, zavtra [CICA: yesterday, today, tomorrow]. Kazhstanskaja Pravda [Kazakhstan truth]. Astana, 2017, p. 3.

6. Almatinskij akt, 2002 g. [The Almaty Act of 2002]. Available at: http://www.s-cica.kz/page.php?page_id=179&lang=2 (accessed 10.05.2018).

7. Akimbekov S. O perspektivah SVMDA, riskah EAJeS, "stabil'nom" Afganistane [On the prospects of CICA, risks of EEU, "stable" Afganistan]. Available at: <http://sayasat.org/tribune/909-o-perspektivah-svmdja-riskah-eaes-stabilnom-afganistane> (accessed 15.05.2018).

Сведения об авторах:

Кенчинбаева Д.Р. – магистрант кафедры международных отношений, Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, ул. Сатапаева 2, Астана, Казахстан. Елмурзаева Р.С. – доктор политических наук, профессор кафедры международных отношений, Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, ул. Сатапаева 2, Астана, Казахстан.

Kenchinbayeva D.R. – Master's student of the International Relations Department, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Satpayev str., 2, Astana, Kazakhstan.

Elmurzaeva R.S. – Doctor of Political Sciences, Professor of the International Relations Department, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Satpayev str., 2, Astana, Kazakhstan.

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы -
Bulletin of the L.N. Gumilyov Eurasian National University, № 3 (124)/2018, 41-46 pp.
<http://bulpolit.enu.kz/>; E-mail: vest_polit@enu.kz

IRSTI 11.25.91

A.M. Kussainova¹, A.M. Kassymova²

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

(E-mail: ¹kussainova.am@gmail.com, ²aru_01_05@mail.ru)

Impact of Globalization on Indian Economic Policy Changes

Abstract. The purpose of this article is to underline and to show the positive effects of globalization on economic policy changes in the world on developing states, particularly India. Most of the scientists concern that globalization brought negative effect to the developing countries economy. But we can see some positive patterns in the economic development of India, and we can consider it as an example that economic globalization may bring positive influence on developing states' economies. Nowadays, India is member in major international institutions, including the G20 and BRICS. As a result, the influence of the country's positions on the functioning of the global governance system became one of the significant. India is most commonly viewed in tandem as the emerging power with the potential to change the geopolitical order. Many scholars predict that by 2050 India can become one of the most predominant emerging powers in the world economic and political arena.

Key words: globalization, developing countries, India, trade liberalization policy, industrial development, technological and managerial modernization, economic reform.

DOI: 10.32523/2616-6887-2018-124-3-41-46

For today, states are trying to achieve improvements in the living standards of their citizens and open up ways towards economic prosperity. And for now, it is evident that globalization made it possible for many countries, given the opportunity to accelerate economic growth and make the standards of living higher. Relying on definition of the globalization, we could say that it is the integration of states' economies into the global processes through investment, foreign aid, spread of technology, migration, trade, capital flows and foreign direct investment [1, p. 224]. The process of globalization is achieved through the factors as economic, political, biological and socio-cultural.

Concluding the things that has happened in the end of 1990's, with the attention to various crises that was deepened by IMF structural adjustments, we could say that liberalization of trade system in states have negative consequences [2, p. 304]. But looking to the situation through other scope, the globalization made possible not only negative changes, but also positive ones. Such as the fast growth rates of the states' economies. It will be proper to put our attention to the case of trade markets liberalization that are making a contribution to the states' economic development at that time when economic growth is driving by state's export.

Another positive feature is that globalization notably decreased the sense of isolation that was feeling in the many states, especially developing ones. The brightest example could be that it has given the wealthiest access to the knowledge. Easy communication links became possible between nations, reducing the time and space factor.

So, the processes involved in globalization have impacted upon the economic policies of states around the world in more than one way. As an example to cite, we attempt to have a look at changes witnessed by economic policy making in India, in the following paragraphs. As a developing state, since its independence Indian government faced a major problem to develop economy and to tackle problems. The rate of growth and economic conditions of state at that time weren't good. In terms of financial and industrial development too, it didn't have proper resources for the development [3, p. 4].

India as a developing state was a slow growing economy till 1991. At that time, the term called “Hindu Rate of Growth” appeared. Which basically means the slow growth and the term was applied by many scholars in description of other states’ slow growing economy. However, through globalizing economic policies, currently India became one of the most rapidly growing economies. The state of India has already become the second largest economy in Asia, making the term “Hindu Rate of Growth” the part of past economic history.

Comparing with the other developing countries, India has experienced the fastest economic growth in post 1991 period. Despite being considered a poor country after its independence in 1947 [3, p. 11], India has bounced back to become one of the most powerful emerging economies in the entire world. How has India been able to achieve this incredible goal? Was the liberalization of trade the only factor which is led India’s economy to the success? What are the benefits of liberalization the world can see from the case of India? Considering that this topic arise such a large amount of questions, it should be noted that we can take a lot from India’s economic policy change. As, after 1991 there were various policies implemented, which were the key to India’s economic success [4, p. 308]. Also we can see that the protectionist policies of the past brought very negative effects to Indian economy. Therefore, we can analyze the factors and different sides of globalization, particularly trade liberalization and openness of the economy, also the influence of protectionist policies in terms of India’s economic policy changes.

India with the status of the poor country since its independence was able to become one of the most powerful emerging economies in our modern world. On that point, we would like to examine some historical steps of economic development, changing policies in India and about the effects that were brought to the Indian economy. We could divide the main five periods in Indian economic policy changes.

The first period occurred when the country got its independence, in 1947. Efforts to design a precise economic policy for India became one of the main aims. The new government of the state introduced the Industrial Policy Resolution in 1948 [5, p. 21]. In this official statement outlined the approach to industrial growth and development. The first Prime-minister of India, Jawaharlal Nehru saw industrialization as the means to achieve overall economic upswing and self-sufficiency.

The first 1948 Industrial Policy Resolution, passing through changes in 1956, served as the basic resolution and foundation in creation of industrial policy statements in 1973, 1977, 1980 and even in 1991. In this Industrial Policy Resolution the concept of “mixed economy” was appeared. According to it, the government had an authority in regulation and planning the development of industries [5, p. 21]. The policy also took a look to the sphere for the private sectors.

The 1948 Industrial Policy Resolution served as the foundation for the Industries Development and Regulation Act (IDRA) of 1951. The IDRA made possible for the Government to play an active role in achieving the goals stated in the 1948 Industrial Policy Resolution. This Act provided with the list of industries that were required the license. There was a provision that stated about the Government intervention into the specific industries’ working sphere, in case if it managed not in proper way [5, p. 22].

The second phase can be shown by accepting the Industrial Policy Resolution of 1956 that stated the government ideas of the day. The aim of this Resolution was speeding up the country’s economic growth rate and industrialization. In those days the capital was in a low supply, the entrepreneurship was not developed enough [5, p. 22]. The Government decided to encourage the industries development in private sector, by using such tools as esurient of the financial and adequate physical elaboration. The government voiced a doubt about the private sector’s ability to make a fast economic growth possible by itself. Noting the need for foreign capital in industrialization, the Resolution of 1948 showed a wish for progressive Indianisation of foreign concerns [5, p. 23]. However, the Government was further to provide non-discriminatory treatment for both private and public industries.

Concerning the public sector, the expansion of its role can be noticed. The main thought was that the public sector investments can be the initiators of rapid growth. There was a broad consensus that the objectives of industrial development could be achieved through a centrally planned industrial strategy. Accordingly, a major part of the resources for industrial development passed to the public sector. The State exceeded its intended role of providing public services and each ensuing policy meant an expanded and strengthened role for the State as a promoter, owner and regulator. Often with insufficient results, the state time by time became involved in a broad range of production activities [5, p. 30].

This Resolution of 1956, along with the 1948 Resolution, have played the crucial role in forming the industrial development in India and having impact on the later industrial policy statements.

Talking about above mentioned periods, the early years were marked by a relatively open trade regime in India. The guiding principle, at that time, was economic self-sufficiency as an imperative to maintain political independence [6, p. 2], the share of foreign controlled enterprises in the private corporate sector rose during these periods.

However, things started altering in the middle of 1960s. Strict controls on imports and foreign investment were imposed [6, p. 3]. This period was characterized by control “syndrome”. The government became involved in every aspect of the economy, administering prices and increasingly regulating the labor, foreign exchange and financial markets.

In pursuance of this, an elaborate structure of regulation and controls was set up involving industrial licensing, import controls, price and distribution controls, foreign exchange regulations, and control over induction of foreign capital or technology and FERA approvals [5, p. 31]. The Foreign Exchange Regulation Act (FERA) enacted in 1973 made life more complicated for foreign controlled enterprises [6, p. 3]. The list of core industries, under the licensing policy, was defined in detail. Consumer goods imports were prohibited completely.

Realizing the negative impact of protectionist policy, the state decided to liberalize at least some of the industries. Accordingly, in 1975, twenty-one industries were relicensed, and expansion without limit was permitted beyond licensed capacities. Such expansions in cases of Monopoly Houses and foreign companies were allowed, but subject to the condition that the excess production was either exported or sold in accordance with the direction of the government. Also, 25 per cent excess unauthorized production was regularized [5, p. 27].

Specific features of the fourth period could be distinguished by gradual liberalization of trade policy. At this time the failures of the import substitution strategy had become clear. The gradual liberalization of trade policy began in 1980 with the New Industrial policy. According to which, there was division of imports into 3 categories: banned, restricted, and Open General License (OGL) with the goods in the last category not requiring any license [7, p. 98]. The tariffs on goods in the restricted list increased. Considering rules regarding foreign collaboration for the purposes of technology transfer were relaxed, resulting in increase in foreign collaboration approvals.

In 1988 the prevailing policy regime was modified in favor of a relaxation of controls of the economy. This period was at that time when for the industrial production the regularization of excess capacity and facility of automatic growth were introduced. The failure in those steps made clear for policy-makers that there was a scope to continue these processes on.

This policy and additional things, such as procedural changes, the technological and managerial modernization of the industry were aimed at reducing costs, increasing productivity, improving quality and competitiveness on world arena. The main points were an opening up the Indian domestic market and make it face the global competition. The public sector was freed from some of its frames and was given a bigger size of autonomy for it [5, p. 33].

The fifth phase started in the early 1990s, when India experienced major policy changes in its economic sphere. The new economic reform “Liberalization, Privatization and Globalization” (LPG) had appeared. The main goal was making state’s economic growth rates the fastest one and competitive on international arena. The restrictions on FDI proposed by the Foreign Exchange

Regulation Act were lifted. Nowadays, 100 % foreign equity is allowed to take place on the Indian market. There are some exceptions in certain products and sectors that are subject to a foreign equity cap [7, p. 103].

For Indian Government there were various reasons for changes in its economic policy and for an adoption of LPG model. Among them are economic factors decline, such as growing and large fiscal imbalances. It could be seen from the statistics of World Bank. The gross fiscal deficit in 1991 rose to 12,1 % of GDP. The growing inefficiency in the use of resources, low foreign exchange reserves, high inflation rate in the years of 1990-91 with the 13,87 % indicator. From 1950s to 1980s the low annual growth rate of state's economy stagnated around 3,5 %, while per capita income averaged 1,3% [8]. All of these declining indicators lead Indian government to take actions towards economic prosperity.

Throughout 1990s and first half of 2000s, successive Indian governments continued with the policy of opening up further and inviting more cooperation with the rest of the world. This resulted in fast paced economic growth and betterment in other economic indicators. In these decades a number of policy measures to transform and accelerate economic growth were introduced by Indian Prime Ministers, Narasimha Rao (1991-1996), Atal Bihari Vajpaee (1998-2004), and Manmohan Singh (2004-2014). Among them is the 1991 Economic liberalization of India, Fiscal Responsibility Act of 2003 and Special Economic Zones Act of 2005 [9].

The positive results of adoption economic policy LPG model became and evident in 2007, when India recorded its highest GDP growth rate of 9 %. India became the second fastest growing major economy in the world, next only to China. And in the first half of 2012 the growth rate has slowed significantly [8]. The report which made by OECD states that the average growth rate of 7,5% will double in a decade, and more reforms would speed up the pace [10, p. 19].

Looking to the past, we could note that the state's actions on the world market were very oppressive owing to results of restrictions. According to the statistics of that time it never reached an indicator even on the level of 1% on the global market [10, p. 5]. However, the things changed gradually when India adopted its reform known as LPG model. The results of it were that the state became the second in the world on development and the 7 largest economies.

Through changes and economic reforms, India made itself a clear example of how the under developed state may improve the efficiency of resource, reduce the capital output ratio, increase labor productivity and the inflow of capital, update technology that gives a boost to the average growth rate of the economy. Domestic industry could be the subject towards economic improvements through the entry of foreign competition and the removal of import tariff barriers. The efficiency of sectors such as banking and financial can face betterment through open economic policy, as there will be competition from foreign capital and foreign banks.

At the beginning of this article, we noted that many scholars argue about pros and cons of economic liberalization. Considering pros, India could be one of the brightest examples. As there the indicators that proves such notion. India's share in the world export, which was 0,53 % in 1991, has improved to 1,6 % in 2013. The foreign currency reserves which indicated \$1 billion in June, 1991 rose significantly to \$277,72 billion in October, 2013. The average growth of export showed some betterment indicating more than 20% per annum since 2003. Currently, exports finance nearly 65% of imports, compared to 60% in the 1980's [10, p. 27]. These statistics shows that the liberalization of economic sector brought many benefits to Indian economy. There is no doubt that the number of disadvantages could be also listed. However, looking into the great economic growth, which is evident from the case of India, in our opinion there are more pros comparing to cons.

Comparing some figures before economic liberalization in India, some positive factors and growth are seen. According to World Bank statistical data, the GDP in 1991 was in the amount of 1,1% and in 2016 it showed 7,1%. The FDI in 1991 was 0,02%, in 2016 this figure showed 2%.

GDP per capita showed the following numbers, in 1991 – 300,1 US \$ and in 2016 – 1,709.6 US \$ [8]. We could make a conclusion that after liberalization the GDP increased nearly 6,5 times, FDI

rose 100 times and GDP per capita increased 6 times. In 15 years significant changes in the main Indian economic indicators are seen.

As a model of developing state with its low economic indicator at the beginning, India can be one of the good examples of fast growing economy after trade liberalization policy. It means that only through liberalization of trade and other economic factors, some states are able to achieve great results in their economic development.

References

1. Gautam Mukerjee Economics of Globalization: Handbook.- La Crosse: College of Business Administration University of Wisconsin, 2017. – 224 p.
2. Joseph E. Stiglitz Globalization and Its Discontents.- W.W. Norton, Incorporated ,2002. – 304 p.
3. Балаян А. Особенности модернизации в Индии: феномен «застрявшей страны». – Санкт-Петербург: М-Центр, 2010. – 24 с.
4. Wadhwa R.K. Globalization of Economy and India /India`s Foreign Policy in the 21st Century. – New Delhi: Kalpaz Publications, 2006. – 308-10 p.
5. Palande P.S. Coping with liberalization: the industry`s response to new competition.- USA: SAGE Publications Pvt. Ltd, 2002. – 377 p.
6. Devashish Mitra, Priya Ranjan The Globalization Debate and India: The Oxford Handbook of the Indian Economy. – Oxford: Oxford University press, 2012. – 46 p.
7. Isher Judge Ahluwalia Trade Policy and Industrialization in India / Global and Indian trade policy changes. – 1992. –97-112 p.
8. The World Bank official site [Electronic resource]. - 2018. -URL: <http://www.worldbank.org>. (дата обращения: 05.2018).
9. The PMINDIA official site [Electronic resource]. - 2018. - URL: <http://www.pmindia.gov.in/en/former-prime-ministers/> (дата обращения: 06.2018).
10. OECD Economic Surveys.- India: OECD, 2017. –59 p.

А.М. Қусайнова, А.М. Касымова

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

Жаһандандудың Үндістанның экономикалық саясатының өзгеруіне әсері

Аннотация. Бұл мақала Үндістан экономикалық дамуының үлгісі ретінде, жаһандандудың дамушы елдердің экономикалық саясатының өзгерістеріне оң әсерлерін зерттейді. Көптеген ғалымдардың пікірінше, жаһанданду дамушы елдердің экономикаларына теріс әсерін тигізді. Алайда, Үндістанның экономикалық дамуындағы кейбір оң үрдістер айқын көрінеді және оны экономикалық жаһандандудың дамушы елдердің экономикаларына оң әсері ретінде қарастыруға болады. Қазіргі уақытта Үндістан - ірі халықаралық институттардың, соның ішінде «Үлкен 20» және БРИКС-тің мүшесі. Нәтижесінде, жаһандық менеджмент жүйесінің жұмыс істеуі бойынша елдің позициясының әсері маңызды болып табылады. Үндістан геосаяси тәртіпті өзгертуге әлеуеті бар жаңа дамып келе жатқан держава ретінде жиі кездеседі. Көптеген ғалымдар 2050 жылға қарай Үндістан әлемдік экономикалық және саяси аренадағы дамып келе жатқан державалардың бірі бола алады деп болжайды.

Түйін сөздер: жаһанданду, дамушы елдер, Үндістан, сауда-саттықты ырықтандыру саясаты, өнеркәсіптік даму, технологиялық және басқарушылық жаңғырту, экономикалық реформалар.

А.М. Кусаинова, А.М. Касымова

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

Влияние глобализации на изменения в экономической политике Индии

Аннотация. Данная статья анализирует положительные эффекты глобализации на изменения экономической политики развивающихся государств, в частности Индии. Большинство ученых считают, что глобализация негативно отразилась на экономике развивающихся стран. Однако, наглядны некоторые положительные закономерности в экономическом развитии Индии, и возможно считать это примером того, что экономическая глобализация может оказать положительное влияние на экономики развивающихся государств. В настоящее время Индия является членом крупнейших международных институтов, включая «Большую 20-ку» и БРИКС. В результате влияние позиций страны на функционирование глобальной системы управления стало одним из значимых. Индия чаще всего рассматривается как новая развивающаяся держава с потенциалом изменить геополитический порядок. Многие ученые прогнозируют, что к 2050 году Индия может стать одной из наиболее преобладающих развивающихся держав на мировой экономической и политической арене.

Ключевые слова: глобализация, развивающиеся страны, Индия, политика либерализации торговли, промышленное развитие, технологическая и управленческая модернизация, экономические реформы.

References

1. Gautam Mukerjee Economics of Globalization: Handbook (College of Business Administration University of Wisconsin, La Crosse, 2017).
2. Joseph E. Stiglitz Globalization and Its Discontents (W.W. Norton, Incorporated, 2002).
3. Balayan A. Osobennosti modernizacii v Indii: fenomen «zastyavshej strany» [Features of modernization in India: the phenomenon of “stuck country”]. (M-Centre, Sankt-Peterburg, 2010).
4. Wadhwa R.K. Globalization of Economy and India / India`s Foreign Policy in the 21st Century (Kalpaz Publications, New Delhi, 2006).
5. Palande P.S. Coping with liberalization: the industry`s response to new competition (SAGE Publications Pvt. Ltd, USA, 2002).
6. Devashish Mitra, Priya Ranjan The Globalization Debate and India / The Oxford Handbook of the Indian Economy. (Oxford University press, Oxford, 2012)
7. Isher Judge Ahluwalia Trade Policy and Industrialization in India / Global and Indian trade policy changes. (1992).
8. The World Bank official site. Available at: <http://www.worldbank.org>. (accessed: 05.2018).
9. The PMINDIA official site. Available at: <http://www.pmindia.gov.in/en/former-prime-ministers/> (accessed: 06.2018).
10. OECD Economic Surveys(OECD, India, 2017).

Сведения об авторах:

Кусаинова А.М. – PhD докторы, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің халықаралық қатынастар кафедрасының доцентті, Сатпаев көш. 2, Астана, Қазақстан.

Касымова А.М. – Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің «халықаралық қатынастар» мамандығының 4 курс студентті, Сатпаев көш. 2, Астана, Қазақстан.

Kussainova A.M. – Ph.D., Associate Professor of International Relations Department, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Satpayev str. 2, Astana, Kazakhstan.

Kassymova A.M. – 4th course student of “International Relations” specialty, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Satpayev str. 2, Astana, Kazakhstan.

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы -
Bulletin of the L.N. Gumilyov Eurasian National University, № 3 (124)/2018, 47-52 pp.
<http://bulpolit.enu.kz/>; E-mail: vest_polit@enu.kz

МРНТИ 11.25.91

А.М. Ногаева¹, А.Ф. Айжанова²

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
(E-mail: ¹nogayeva_am@enu.kz, ²assel.aizhanova13@gmail.com)

Гендерный аспект в развитии дипломатии Республики Казахстан: ретроспектива и перспективы

Аннотация. В данной статье рассматривается ретроспектива вопроса становления дипломатической службы Республики Казахстан в аспекте гендерных отношений. Также определяются сегодняшние реалии деятельности женщин в дипломатической службе и выявляются будущие перспективы развития дипломатии Казахстана в условиях гендерных различий. В статье было определено, что на сегодняшний день женщины Казахстана представляют достойную конкуренцию мужчинам в сфере дипломатии, внося неоспоримый вклад в развитие и укрепление внешнеполитической деятельности государства. Было отмечено, что гендерные различия не являются основополагающим фактором в любой профессиональной сфере, а именно личные качества, навыки и профессиональный опыт описывают дипломата как специалиста представляющего интересы государства в мировой политике. Благодаря происходящим трансформациям в общественном сознании народа Казахстана, женщина приобретает новый статус в профессиональной сфере жизни, в том числе в роли основных лиц внешнеполитического имиджа государства.

Ключевые слова: гендер, гендерное равенство, гендерная политика, женщины, дипломатия, дипломатическая служба.

DOI: 10.32523/2616-6887-2018-124-3-47-52

Республика Казахстан добилась определенных успехов в аспекте внешнеполитических отношений и дипломатической службы за годы независимости и до сегодняшнего дня. Среди них отказ от ядерного оружия, создание мер доверия в Азии, укрепление интеграционных процессов на пространстве Евразии, поощрение диалога цивилизаций и религий и многое другое. Казахстан является участником множества значимых международных и региональных организаций, занимающихся различным спектром вопросов [1]. Однако в аспекте гендерного баланса в дипломатической сфере ситуация имеет незначительный рост. Тем не менее, сегодня представление женщинами в административных кругах государства приобретает все большую положительную тенденцию. Женщины руководят, как и во внутренних властях страны, так и во внешнеполитических структурах, что, несомненно, повышает статус и в целом имидж государства на международной арене.

В настоящее время женщины, занимающие руководящие должности в дипломатии, по-прежнему остаются непопулярной концепцией среди дипломатов во многих частях мира, но страны все чаще склонны придерживаться тенденций современной дипломатии, в которых мужчины и женщины представлены в равной степени на основе заслуг и репутации.

XXI век - это век для социальных, политических и экономических прав и возможностей женщин во всем мире, и это проявляется в дипломатии. Исключение взглядов и перспектив женщин во внешней политике постепенно станет более неприемлемым, и эта тенденция распространяется по всему миру.

Рассматривая перспективы развития гендерного аспекта в дипломатии Казахстана, следует, прежде всего, начать с ретроспективы этого вопроса. Истоком казахстанской дипломатии является образование Министерства иностранных дел Казахской ССР, 13 апреля 1944 года. Первоначальный этап развития дипломатии связан с Назиром Торекуловым, ко-

торый был одним из высокопоставленных политических деятелей Казахстана в начале XX века [2]. Кроме того, важнейшими представителями становления дипломатической службы государства являются Тулеген Тажибаев, Тулеутай Сулейменов, Малик Фазылов, Сайлау Батырша-улы, Михаил Исиналиев, Хаиргали Байгалиев. Безусловно, нельзя забывать и про женщин-дипломатов, внесших колоссальный вклад в дипломатию Казахстана. Среди них Балжан Бультрикова и Акмарал Арыстанбекова [3].

Бультрикова Балжан Бультриковна первая женщина министр иностранных дел КазССР (1966–1971 годы). Являясь представителем различных организаций, к примеру - Комитет солидарности с народами стран Азии и Африки, Комитет советских женщин, Б. Бультрикова добилась высот во внешнеполитической сфере. Став министром иностранных дел Казахской ССР, она постоянно принимала участие на сессиях Генеральной Ассамблеи ООН и стала первой женщиной дипломатом из Казахстана которой выпала возможность выступить с речью на сессии. Кроме того, важным является то, что Б. Бультрикова была отмечена бывшим госсекретарем США Генри Киссинджером в его мемуарах. Он писал, что проводить проамериканскую политику в ООН было очень трудно из-за противодействия советских дипломатов - женщин-дипломатов невозможно было перехитрить – среди них он отметил, дипломата Бультрикову [4].

Еще одной из самых значимых фигур казахской дипломатии, несомненно, является Арыстанбекова Акмарал Хайдаровна. За годы своей деятельности она занимала ряд высоких должностей во внешнеполитической сфере. Важно отметить, что Арыстанбекова возглавляла министерство иностранных дел КазССР (1989–1991), имея дипломатический ранг Чрезвычайного и Полномочного Посланника 1-го класса. Сегодня она продолжает свою деятельность в качестве посла по особым поручениям МИД РК, продолжая работать во благо имиджа государства на мировой арене [2].

Рассматривая ретроспективу вопроса, стоит отметить, что казахстанская дипломатия установила систему взаимоотношений со всеми государствами мира и международными организациями, которые отличаются надежностью и взаимодоверием. Однако, основоположники казахской дипломатии не имели полной возможности применять определенные навыки и умения своей профессии, в силу особенностей того времени и фактора союзного подчинения республик. Тем не менее, их деятельность является незаменимой основой развития современной и будущей дипломатической службы РК. Кроме того, в истории дипломатии Казахстана не остается незаметным факт различия в количестве мужчин и женщин послов, причем эта тенденция была таковой не только для Казахстана. По словам Акмарал Арыстанбековой, во время ее пребывания в ООН в качестве представителя, присутствовало всего четыре женщины-посла и только позже их количество возросло до семи. Являясь представительницами своих стран, эти женщины успешно продвигали вопросы защиты прав женщин, выступая под эгидой ООН [5].

Факт гендерного различия остается неизменным и сегодня. Среди женщин, работающих в дипломатической службе современного Казахстана, можно выделить таких личностей как Бырганым Айтимова, Майнура Мурзамадиева и Мадина Джарбусынова, то есть процент мужчин-дипломатов неизменно преобладает, что не может не привести сомнения в будущей перспективе сбалансированности в этой сфере. По словам бывшего генерального секретаря ООН, Пан Ги Муна, только 10% женщин являются представителями своих государств в ООН: «Я возмущен тем, что женщин по-прежнему не допускают к политике. Мирные переговоры, гуманитарные программы и планы по миростроительству воплощаются без участия женщин и не учитывают их интересов и прав. Посмотрите на мирные переговоры по Сирии и Йемену. Там можно увидеть в лучшем случае одну женщину за столом переговоров или в составе делегации. И это отражает картину в целом» [6]. Тем самым Пан Ги Мун подчеркивает важность постановки интересов женщин на первый

план, прислушивание к мнению женских организаций, вносящих вклад в миротворческую деятельность и не только.

Важно отметить, что Республика Казахстан решительно поддерживает равные возможности для женщин и считает гендерное равенство не только правом человека, но и экономическим правом. В настоящее время женщины составляют 40 процентов ВВП Казахстана и составляют 52 процента от числа занятых на малых и средних предприятиях (МСП). В Республике Казахстан женщины проявляют себя в сфере образования, армии, полиции, государственной службы, бизнеса и в настоящее время участвуют в других сферах деятельности. 2005 год был ознаменован важной реформой для женщин. Было произведено несколько политических назначений, благодаря которым высокие политические должности заняли представительницы прекрасного пола. В страновом докладе Enterprise Survey за 2011 год по Казахстану говорится, что женщины являются собственниками или частично владельцами 34,4% предприятий страны, а 28% компаний-производителей владеют женщинами. Доклад страновой программы ПРООН на 2016-2020 годы, подготовленный в партнерстве с правительством Казахстана и Национальной комиссией по делам женщин, семейной и демографической политике, направлен на более целенаправленную поддержку женщин-предпринимателей и женщин, которым угрожает опасность нищеты и социальной изоляции. Кроме того, 8 марта - Международный женский день - является национальным праздником в Казахстане.

В рейтинге 2015 года, составленном Межпарламентским союзом, Казахстан занимает 47-е место (наравне с Францией) по проценту женщин в национальных парламентах. Для сравнения, Соединенные Штаты находятся на 76-м месте после Кении и Саудовской Аравии [6]. Почти 34% казахстанских дипломатических служащих зарубежом составляют женщины, а 21 из них занимают руководящие дипломатические должности. Согласно представленному отчету для ООН, до сих пор были выполнены следующие проекты: был организован форум евразийских женщин, возросла роль женщин в политической деятельности, были проведены совместные сессии региональных и национальных организаций женщин на практике, разработаны новые законы о возможностях трудоустройства и правах женщин, проведен семинара по теме «Женщина, власть и политика», запущен журнал «Женщины. Восток - Запад» [7].

Возвращаясь к перспективам гендерного фактора в дипломатической службе РК, важным является образовательный аспект. Сегодня специальности, подготавливающие будущих дипломатических работников, все больше являются выбором именно женской половины поступающих в высшие учебные заведения, тем временем мужчины чаще всего выбирают технические специальности. Также, женщины больше заинтересованы в постоянном повышении квалификации, поступая на магистратуру, а далее и на докторантуру, что улучшает качество образованности будущих дипломатических служащих. Конечно, выбор определенной специальности не предполагает будущую отдачу именно этой профессии, однако не стоит забывать, что раньше стезя дипломата была практически исключительно мужской прерогативой. В связи с этим, важно отметить, что перспектива гендерного аспекта несомненна, хоть и имеет постепенный и довольно длительный характер.

Некоторые проблемы, с которыми сталкиваются женщины, работающие за границей в дипломатических миссиях, аналогичны тем, с которыми сталкиваются другие женщины, которые пробивались сквозь «стеклянный потолок» и вошли в профессию, традиционно занимаемую мужчинами. Женщины должны знать культуру своей рабочей среды. К сожалению, как сообщается во многих исследованиях, женщинам по-прежнему приходится работать больше, чем их коллегам-мужчинам. Необходимо провести исследования, которые исследуют наиболее эффективные возможности для женщин, чтобы изучить культуру дипломатического корпуса их правительства. Кроме того, исследователи должны ис-

следовать, действительно ли женщины, работающие в дипломатических миссиях, работают в два раза тяжелее и продвигаются ли они так же быстро, как их коллеги-мужчины. В таких исследованиях также часто затрагиваются темы, связанные с семьей. У мужчин, работающих за границей, больше шансов иметь семьи, чем их у коллег-женщин. Чтобы получить более точную картину положения женщин на дипломатических должностях, необходимо изучить причины, по которым женщины более склонны быть одиночками. Например, проблема может заключаться в том, что женщины работают так много, что у них нет времени для социализации [8].

Кроме всего прочего важной проблемой является высокая конкурентность между мужчинами и женщинами в сфере дипломатии. Считается, что женская половина дипломатических служащих недостаточно приспособлена для работы в крупных и развитых государствах. Это обусловлено также тем, что женщинам тяжелее проходить все ступени дипломатической карьеры, в силу общеизвестных сложившихся предрассудков и природного предназначения. Однако, все большее количество женщин старается уделять внимание карьерному росту, при этом успешно совмещая это с прочими обязанностями. Сегодняшний образ казахстанской женщины имеет именно такой характер. Бывший глава МИД РК Ерлан Идрисов отметил, что женский вклад во все сферы жизни пробуждает развитие государства и улучшает его имидж на глобальном уровне. Сегодняшние реалии предполагают увеличение числа руководящих женщин в политической сфере, что является важной предпосылкой для будущей значимости гендерного баланса.

Включение женщин на всех уровнях в международные отношения будет распространяться как далеко идущая, эффективная необходимость из современности. Таким образом, это хорошо послужит национальным интересам безопасности и процветания - сути внешнеполитических целей. Постконфликтная реконструкция является одной из многих областей, которые выиграют от этого включения, позволяя мировым лидерам решать текущие недостатки в переходах от конфликта к стабильности.

Ставя во внимание вопрос будущей перспективы гендерного аспекта в дипломатической службе Казахстана, стоит отметить, что важнейшим фактором все же является именно широкий спектр профессиональных навыков и качеств. Представление интересов Казахстана на международной арене напрямую осуществляется работниками дипломатической службы. Именно высокопрофессиональная работа дипломатов способствует развитию межгосударственных отношений и решению различных внешнеполитических вопросов. Следовательно, важным является постоянное повышение квалификации и компетенции дипломатических служащих. Здесь не последнее место занимают, как и владение множеством иностранных языков, так и всеобъемлющее представление о дипломатии, политике, экономике, как регионального, так и международного уровня. Знание культуры и вопросов социальной сферы также являются первостепенными в профессии дипломата. Тем самым, гендерные предрассудки не должны иметь место в аспекте компетентности дипломатических служащих. По словам Маргарет Тэтчер: «Многие женщины не используют те возможности, которые у них есть...или слишком легко примиряются с выполняемой работой и не стремятся забраться на дерево повыше» [9]. В связи с этим важно отметить, что именно профессионализм, стремление к самосовершенствованию и полная отдача делу позволит достичь успеха в карьере дипломата несмотря на гендерное различие между представителями этой профессии. Уже сейчас в общественном сознании Казахстана постепенно формируется более цивилизованный образ женщины как полноправного участника во всех сферах социальной и политической жизни государства, что способствует трансформации общественного сознания и более четкой направленности социума на гендерное равенство во всех сферах жизни и деятельности.

Список литературы

1. Медеубаева Ж. История формирования внешнеполитической доктрины Республики Казахстан (1991-2010 годы). Монография. – А.: ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, 2012. – 288 с.
2. Сулейменов Т. Знаковые фигуры казахстанской дипломатии.-А.: Казахстанская правда, №70, 2014.- С. 13.
3. Ашимбаев Д. Казахстанская дипломатия: кадры.- Континент Т, № 3, 2004. - С. 4.
4. Аубакиров Э. Номадка, перехитрившая Киссинджера. - Алматы: Экспресс К, 2011, № 49.- С. 25.
5. Татиля К., Арыстанбекова А. «Глобализация - это наш исторический шанс» // Интернет-издание SPIK.KZ. - 2008. - URL: <http://www.spik.kz/articles/tolk/2008-07-21/akmaral-arystanbekova-globalizaciya-eto-nash-istoricheskiy-shans> (дата обращения 08.06.18).
6. Ногаева А., Шупанова Ж. Роль женщины в сфере образования, науки и обществе стран Центральной Азии // Роль женщины в развитии современной науки и образования: сборник материалов Международной научно-практической конференции. БГУ; редкол.: Казакова И.В., Бутина А.В., Олюнина И.В. – Минск: БГУ, 2016. – С. 980.
7. Официальный сайт Радио ООН. Пан Ги Мун: женщины играют важную роль в миротворчестве. -2016. – URL: <http://www.unmultimedia.org/radio/russian/archives/229884/> (дата обращения 08.06.18).
8. Официальный сайт МИА «Казинформ». Глава МИД РК отметил вклад женщин в развитие казахстанской дипломатии. - 2016. – URL: http://www.inform.kz/ru/glava-mid-rk-otmetil-vklad-zhenschin-v-razvitie-kazahstanskoj-diplomatii_a2878286 (дата обращения: 08.06.18).
9. Тэтчер М., Рейган Р. Англосаксонская мировая империя. Собрание статей и выступлений. – М.: Алгоритм, 2014. - 288 с.

А.М. Ногаева, А.Ф. Айжанова

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

Қазақстан Республикасының дипломатиялық дамуындағы гендерлік аспект: өткені мен келешегі

Аннотация. Аталған мақалада Қазақстан Республикасының дипломатиялық қызметінің қалыптасу мәселелерін өткені гендерлік аспектілері тұрғысынан қарастырылады. Сонымен қатар, дипломатиялық қызметтегі әйелдердің қазіргі кезеңдегі рөлі және гендерлік ерекшеліктер тұрғысынан қазақстандық дипломатияның дамуын болашағы анықталады. Мақалада, бүгінгі таңда Қазақстан әйелдерінің мемлекеттің сыртқы саяси қызметінің нығаюына және дамуына үлкен үлес қоса отырып, дипломатия саласындағы ерлермен лайықты бәсекелесе алатындай деңгейде екенін дәлелдеуде. Гендерлік айырмашылық кез келген кәсіби салада негізгі фактор емес екендігі атап өтілді, атап айтқанда әлемдік саясатта мемлекеттің мүддесін білдіретін өкілетті маман ретінде дипломаттың жеке қасиеттері, дағдылары және кәсіби тәжірибесі дипломатты сипаттайтын негізгі ерекшеліктер екені айқын.

Қазақстанда жүргізіліп жатқан ұлттық сананың өзгеруінің трансформациясының арқасында әйелдер кәсіби салада жаңа мәртебеге ие болуда, соның ішінде мемлекеттің сыртқы саясаты имиджі үшін де негізгі тұлға рөлдерін де сомдауда.

Түйін сөздер: гендер, гендерлік теңдік, гендерлік саясат, әйелдер, дипломатия, дипломатиялық қызмет.

A. Nogayeva, A. Aizhanova

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Gender aspect in the development of the diplomatic service of the Republic of Kazakhstan: retrospective and perspectives

Abstract. The article considers gender policy of the Republic of Kazakhstan, main legislative documents, concepts and strategies on this issue. Moreover, it identifies current realities of gender aspect and its degree of signifi-

cance for sustainable development. Besides, the article reflects the analysis of main issues which prevent achieving of gender equality and represents possible ways, based on successful international experience, to eliminate these issues. In the article it was defined that nowadays in Kazakhstan women representing strong competition among men in the field of the diplomatic relations, to contribute to the development and strengthening of the external policy of the state. It has been noted that gender differences are not the main determinants in any professional sphere, but individual characteristics, skills and experience are important factors of the diplomat as the state representative in the world politics. Thanks to the emerging transformation of society in modern Kazakhstan, today women gaining a new status in the professional life, including the role as the main individuals of the country's foreign image.

Key words: gender, gender equality, gender policy, women, diplomacy, diplomatic service.

References

1. Medeubaeva Zh.M. Istorija formirovanija vneshnepoliticheskoy doktriny Respubliki Kazahstan (1991-2010 gody) [The History of the Formation of the Foreign Policy Doctrine of the Republic of Kazakhstan (1991-2010)]. (L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana, 2012).
2. Sulejmenov T. Znakovye figury kazahstanskoy diplomatii / Kazahstanskaja Pravda [Signed figures of Kazakhstan's diplomacy/ Kazakhstan's truth], **70**,13(2014).
3. Ashimbaev D. Kazahstanskaja diplomatija: kadry,Kontinen T [Kazakhstan's diplomacy: personnel,Kontinen T], **3**, 4(2004).
4. Aubakirov Je. Nomadka, perehitrivshaja Kissindzhera /Almaty Jekspress K [Nomad, outwitted Kissinger/Almaty: Express K], **49**, 25(2011).
5. Tatilja K., Arystanbekova A. Globalizacija - jeto nash istoricheskij shans / Internet-izdanie SPIK.KZ. 2008 [Globalization is our historical chance/ Internet-edition SPIK.KZ. 2008]. Available at: <http://www.spik.kz/articles/tolk/2008-07-21/akmaral-arystanbekova-globalizacija-eto-nash-istoricheskij-shans> (08.06.18).
6. Nogaeva A.M., Shupanova Zh.M. Rol' zhenshhiny v sfere obrazovanija, nauki i obshhestve stran Central'noj Azii / sbornik materialov Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii [The Role of Women in Education, Science and Society in Central Asia /The role of women in the development of modern science and education: a collection of materials of the International Scientific and Practical Conference]. Minsk, 2016, pp.980.
7. Oficial'nyj sajt Radio OON. Pan Gi Mun: zhenshhiny igrajut vazhnuju rol' v mirotvorchestve. 2016 [The official website of the UN Radio. Ban Ki-moon: women play an important role in peacemaking]. Available at: <http://www.unmultimedia.org/radio/russian/archives/229884/> (accessed 08.06.18).
8. Oficial'nyj sajt MIA «Kazinform». Glava MID RK otmetil vklad zhenshhin v razvitie kazahstanskoy diplomatii. 2016. [Official website of MIA "Kazinform". The Minister noted the contribution of women to the development of Kazakhstan's diplomacy]. Available at: http://www.inform.kz/ru/glava-mid-rk-otmetil-vklad-zhenschin-v-razvitie-kazahstanskoy-diplomatii_a2878286 (accessed 08.06.18).
9. Tjetcher M., Rejgan R. Anglosaksonskaja mirovaja imperija. Sobranie statej i vystuplenij [Anglo-Saxon world empire. Collection of articles and speeches](Algoritm, Moscow,2014).

Сведения об авторах:

Ногаева А.М. – ассоциированный профессор, доктор PhD, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, ул. Сатпаева, 2, Астана, Казахстан.

Айжанова А.Ф. – магистр гуманитарных наук по специальности «Международные отношения», ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, ул. Сатпаева, 2, Астана, Казахстан.

Nogayeva A. – Associate Professor, Doctor PhD, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Satpayev str., Astana, Kazakhstan.

Aizhanova A.– Master of International Relations, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Satpayev str., Astana, Kazakhstan.

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы -
Bulletin of the L.N. Gumilyov Eurasian National University, № 3 (124)/2018, 53-59 pp.
<http://bulpolit.enu.kz/>; E-mail: vest_polit@enu.kz

МРНТИ 11.01.39 (21.41)

М.Ю. Онучко¹, Б.А. Габдулина²

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан
(E-mail: ¹onuchko@mail.ru, ²bagish68@yandex.kz)

Мемлекет пен конфессия қатынастары аясындағы ар-ождан бостандығы

Аннотация. «Мемлекеттік пен конфессия қатынастары аясындағы ар-ождан бостандығы» атты мақалада М.Ю. Онучко, Б.А. Габдулина діни ұйымдардың құқықтық дәрежесін түсіндіру барысында көптеген мемлекеттердің заң аясында жалпы адамзаттық құндылықтарға тән ар-ождан еркіндігінің негізінен туындайтынын көрсетеді. Авторлар бұл мақалада сөз еркіндігі түсінігіндегі көптеген тұжырымдардың мәніне баса назар аударады, сонымен қатар ар-ождан еркіндігінің құқықтық, экономикалық, адамгершілік аспектілеріне сараптама жасаған. Сонымен қоса, қазіргі заманғы мемлекеттік – дінаралық қатынастың қалыптасуына жаңа діни қозғалыстардың, тоталитарлы секталардың деструктивті ықпалын көрсеткен. Авторлар мемлекеттік – дінаралық қатынастың тиімді үлгісін қолдануды ұсынуда, яғни қоғамдағы өзара қарым-қатынас пен тұрақтылыққа жету мақсатында діни конфессиялардың (әсіресе, дәстүрлі емес діндер) істеріне мемлекеттің араласуы қажет екендігін атап көрсетті.

Түйін сөздер: дін, сөз бостандығы, мойындау, мемлекет пен дін аралық қатынастары, заңдар.

DOI: 10.32523/2616-6887-2018-124-3-53-59

Кез келген мемлекет өзінің саяси жүйесіне діни мемлекеттік қатынас формасын енгізеді. Қазіргі таңда, көптеген мемлекеттер зайырлы мемлекеттер қатарына еніп, діни саладағы қағидалардан алшақ болуды көздейді. Бұл мемлекет пен діни конфессия арасындағы қарым-қатынас құқықтық шектеулерге негізделіп, өзара бір-бірінің іс-әрекетіне ешқандай кедергі келтірмеуді мақсат тұтады.

Әлеуметтік шиеленістерді болдырмау үшін мемлекеттер саяси, діни қайшылықты шешу жолында секуляризация мен сакрализацияны пайдаланады. Мемлекет және дін бір-бірінен бөлінген режимді ұстанатындардың ішінде - қазіргі Ресей, Қазақстан, Франция, Германия, Португалия және т.б. Бұл қоғамдық өмірді зайырлы құндылықтар мен нормаларға бағыттайды, алайда, діни ұйымдардың қызметіне мемлекет тарапынан бақылауды жоққа шығармайды. Олардың қызметін құқықтық реттеуден бас тартпайды.

Діннің мемлекеттен ажыратылу тәртібі мемлекет пен конфессиялар арасындағы балансты қамтамасыз етіп, әлеуметтік мәселелерді шешуге ықпал ететін діни ұйымдар қызметін реттеуді көздейді. Мемлекеттердің басым бөлігі діни ұйымдардың құқықтық дәрежесін реттеу барысында халыққа еркін түрде кез келген дінді қабылдауға және діни наным-сенімдерді насихаттауға рұқсат берілетінін негізге алады. Ар-ождан бостандығы соңғы жүз жылда заңды түрде жалпы адамзаттық құндылықтар қатарына жатады.

Азаматтық және саяси құқықтар туралы Халықаралық фактіге сәйкес (18 бап), әр адам еркін түрде кез келген дінді қабылдауға, ой бостандығына және діни рәсімдер мен дәстүрлерді ұстануына құқылы. Ар-ождан бостандығына тек қоғамдық қауіпсіздікті, тәртіпті, денсаулық саласын, мораль және тұлғалардың басқа да құқықтық бостандығын қорғау үшін шектеулер қойылады. 1981 жылы 25 қарашада қабылданған халықаралық-құқықтық құжат «Дін мен сенім негізінде дискриминация мен шыдамсыздықтың барлық түрін жою туралы Декларацияда» діни сенімі негізінде адамдарға қысым жасау бұл жеке тұлғаның қадір-қасиетіне қорлық жасаумен тең деп жаряланды.

Отандық және шетелдік ғылым саласында ар-ождан бостандығына түрлі мән береді, демек, бұл мәселенің түрлі тәсіліне талдау жасау заңдылық.

Қазіргі таңда, посткеңестік ғылымда ар-ождан бостандығының мәнін анықтауда үстемдікке ие болған ережелер келесідей:

- Ар-ождан бостандығы мәселелерін шешуде конституцияға, саяси ұрандар мен декреттер арқылы емес, керісінше қоғамдық дамудың объективті заңдылықтарын ескеретін әлеуметтік-экономикалық міндеттерді шешумен байланысты.

- Ар-ождан бостандығын жүзеге асыру гуманизм принциптері мен өзара түсіністікті алға қойып, барлық қоғамдық маңызды мәселелерді шешу жолдарын қарастыруды көздеуі қажет.

- Мемлекетке қатысты діни ұйымдардың жекелігін ажыратып, сенушілерді қоғамның құрамдас мүшесі ретінде қарастыру қажет.

- Діни бірлестіктер мемлекеттен, мектеп, мемлекеттік білім саласы мешіт медреселерден бөлек болуы қажет.

Ар-ождан ұғымының кең және тар мағынасы: кең мағынада ар-ождан бостандығын жеке тұлғаның сенім бостандығы қабылданса, ал тар мағынада адамның дінге және атеизмге қатысты бостандығы айтылады. Көптеген ғалымдардың пайымдауынша ар-ождан бостандығы туралы түсінік әлі күнге дейін толық қалыптасқан жоқ, сондай-ақ, аталған мәселенің толық ғылыми негіздемесі де жоқ [1].

Ар-ождан бостандығы туралы түсінікке талдау полярлық дүниетаным ретінде дінге және атеизмге қатысты тұлғаның таңдауы ар-ождан бостандығы проблемасының негізінде екенін көрсетті. Бұл таңдаудың бостандығы диалектикалық қатынастардың демократиялық құқығы мен еркіне, белгілі қоғамға және жеке тұлғаның өзіндік қатынасын дін саласы бойынша анықталуын қажет етеді. Дінге және атеистік көзқарасқа қатысты тұлғаның өз ұстанымын білдіру мүмкіндігінен ар-ождан бостандығы түсінігінің ерекшелігі айқындалады.

Сонымен, ар-ождан бостандығы – әркімнің ар-ождан бостандығы құқығын растайтынын, әркімнің діни нанымына қарамастан тең құқылы болуына кепілдік беретін демократиялық құқық пен бостандықты қоғамда қамтамасыз ету. Қазіргі таңда, ар-ождан туралы түсініктің экономикалық дамумен өзара байланысы өзекті мәселелердің бірі. Алайда, бұл бүгінгі ғылымда тиісті көрініс тапқан жоқ. Нарықтық экономикаға өтумен қатар экономикалық аспектідегі ар-ұят бостандығының рөлі белгілі шартпен алға басып, қоғам мүшелерінің қажеттіліктері мен мүдделеріне қарай, дінге сенушілер мен атеистерге жіктеп бағыттайды.

Экономикалық аспектідегі ар-ождан бостандығын ала отырып, бір фактіге назар аударуымыз қажет, яғни діни ұйымдар ешқандай материалдық құндылықтарға жол бермей, тек діни бағыттағы мәдениетті ескере алады. Осыдан, мемлекеттік қаржы қорынан діни ұйымдарға арнайы қаржының бөлінетінін түсіндіреді. Моральдық міндеттерін орындау барысында, дінге сенушілер өздерінің тарапынан мемлекеттің әлеуметтік мәселелерін шешу үшін де жәрдем етеді. Мысалы белгілі бір қаржы бөлігін тарихи және мәдени ескерткіштерді қорғау мақсатында арнайы қорға ақша бөледі, қайырымдылық кештерін, қайырымды жүрек атты актілерін өткізіп тұрады.

1970-1980 жылдары ар-ождан бостандығының құқықтық аспектідегі басымдығы кең өріс алды. Бұл аспектіні сараптау барысында қоғамдық сананың ерекше формасы ретінде құқықтық сананы ерекше бөліп қарастыруға болады. Бұл құқыққа, заңға, заңды мен заңсыздықты қатысты білдіретін дүниетаным мен идеялар жиынтығы болып келеді. Құқықтық сана дінге сенушілер мен дінге сенбеушілердің құқықтарын реттеуге мүмкіндік береді, сонымен қатар теңдік пен әлеуметтік әділет негізінде оның ары қарай қарқынды түрде дамуына негіз болмақ.

Ар-ождан бостандығының моральдық тұсы да бар. Ар-ождан бостандығы тек өз жеке басыңа қатысты мораль тұрғысынан ғана емес, сондай-ақ, қалыптасқан қоғамдық моральға сәйкес әрекет етуді білдіреді. Ар-ождан бостандығының қоғамдық аспектісін зерттеу субъектінің моральдық сенімінің діни көзқарас тұрғысынан да және материалдық дүниетаны тұрғысынан да қалыптасу тетігін қарастыру мүмкіндігін береді. Сонымен, ар-ождан бостандығының әрбір аспектісін зерттеу бұл түсінікті терең зерттеуге мүмкіндік бермек.

Ар-ождан бостандығы мен дінді мойындау посткеңестік кеңістікте ерекше сипатқа ие. Діни жағдаяттарға байланысты бұл мәселе ТМД елдерінде біркелкі еместігіне назар аударған жөн. Айталық, ТМД елдерінде діни саладағы саясаттың осал тұстары да баршылық.

Прозелинизм мәселесі бүгінгі таңда өткір болып тұр. ТМД елдеріндегі конфессиялар санының діни ұйымдардың көптігі «паства» үшін күресінің ушығуына итермелейді. Сондай-ақ, әр конфессия өзіне тән әдіс пен мүмкіндіктерді қолданбақ. Айталық, протестанттар өздерінің миссионерлік жұмысын концерт залдарында, кинотеатрларда, көпшілік аудиторияларда кеңінен өткізеді. Олар көптеген шетелдік орталықтардың қаржылық, ұйымдастырушылық көмегін пайдалануда.

Ар-ождан бостандығы құқығын жүзеге асыру үшін күрес жүргізу қазіргі жағдайда мейлінше күрделі және драмалық сипатта, себебі мемлекет діни қозғалыстарды да, сонымен қатар еркін ойлайтындарды да өз ықпалына бағындыруға ұмтылуда.

Ар-ождан бостандығы бұл шіркеу мен мемлекет мүдделерінің қиылысуын білдіреді. Қазіргі кезде бірқатар мемлекеттер мемлекеттің зайырлы сипатын конституциялық жариялау арқылы шіркеудің саяси қызметке қатысын жоюға тырысуда. Сондай-ақ, шіркеу қайырымдылықтың түрлі бірлестіктерін қалыптастыру жолымен қоғамның әлеуметтік мәселелерін шешуге тартылуда. Осылайша, мемлекет шіркеуді саяси жүйеде коммуникативті және интегралды байланыстарды қамтамасыз ететін әлеуметтік институт ретінде пайдаланады. Шіркеуді мемлекеттен бөлу туралы жарлыққа қарамастан, шіркеудің нақты оқшаулануы болған жоқ. Шетел әдебиетінде бұл қатынастар серіктестіктің ерекше түрі ретінде сипатталады. Шіркеу мен мемлекет өзара қарым-қатынастарында көбінесе жалпыға ортақ игілік үшін ынтымақтасатын тең құқылы серіктестер ретінде әрекет етеді.

Бүгін таңда жаңа діни бағыттар мен секталардың пайда болуымен байланысты дін мен саясаттың өзара қатынасы мен ықпалы мәселесі өткір тұрған жағдайда жаңа діни қозғалыстардың пайда болуының себептері әрдайым әлеуметтік-саяси сипатта болғандығын тарихтан еске түсіруді қажет етеді. Ал діни формада пайда болатын жаңа әлеуметтік-саяси доктрина бұл оның көзқарас жүйесі.

Мұндай қозғалыстар қоғамдық өмірдің шұғыл қажеттеліктеріне жауап ретінде пайда болған. Нақтырақ, әрбір қайта пайда болған діни секта әлеуметтік-саяси жүйе болып табылады. Ал, оның сенім жүйесі діни нысанда пайда болатын жаңа әлеуметтік-саяси доктрина. Халықтың күнделікті тұрмысындағы құндылықтардың өзгеруімен қатар бұл құбылыстың өсуінде мемлекетке дәстүрлі емес діни ілімдердің кіруі де маңызды рөл атқарады. Бұл тұрғыда, мемлекеттің аясындағы әртүрлі конфессиялардың өзара қатынасы, дәстүрлі діни ілімдердің басым рөлін мойындау және бекіту, шіркеу миссиялары мен жаңа ағымдарды уағыздаушыларының және дәстүрлі емес шіркеулердің декларативті және нақты мақсаттары өзекті мәселе болып табылады.

Тарихта жаңа діндердің пайда болу себептері саяси-әлеуметтік сипатта болғандығын еске түсіру керек. Мұндай қозғалыстар қоғамдық өмірдің қажеттеліктеріне шұғыл жауап ретінде пайда болады. Нақтырақ, әрбір қайта пайда болған діни секта діни нысанда құрылған әлеуметтік-саяси доктрина болып табылады. Христиан, Ислам, Буддизм және басқа да діндердің пайда болу тарихының мәні де осылай.

Бүгін де діни бостандық туралы мәселе – жастар туралы мәселе: «жастардың секталары» «тоталитарлық секталар» болып табылады. Демек, дін мәселесі – бұл болашақ туралы мәселе болмақ. Тек шамалы «маргиналды» топтардың болашағы туралы ғана емес, бұл бүкіл мемлекеттің болашағына әсерін ықпал ететін мәселе.

Ең қауіптісі – жастардың тоталитарлық секталарға тартылуы, сөйтіп «Сананы бақылау» деп аталатын тәсілді қолдану арқылы секта мүшелерінің құқығының бұзылуы. Секталардың деструктивтілігі мен тоталитарлығы олардың сенімімен емес, адам еркіне жол бермейтін және оның ойын, сезімін, іс-әрекетін бақылайтын әрекет ету тәсілімен анықталады.

Тоталитарлық сипаттағы ұйымдар мен қызметінің жалпы ерекшеліктерін атап өтсек:

- Адепттінің еркіне, санасына және сезімдеріне қатаң бақылау орнату: қатаң тәртіп, сектаның баспа оқуықтарын міндетті түрде зерделеу, есеп берудің бастапқы мағынасы, ұйым алдында кінә сезіміне иландыру, жолдан тайғандарға психологиялық қысым көрсету.

- Лидерге және ұйымға психикалық тәуелділіктің қалыптастыруы: сыни ойлау қабілетін жою, сыни бағыттағы адамдармен (сонымен ішінде отбасы мүшелері, достар) қарым-қатынасты үзуді талап ету, қатынас аясына шектеу қою, тек қана секта мүшелерімен қарым-қатынаста болу, ұйымнан тыс бос уақыттың және жеке өмірінің болмауы, алаңдаушылық пен қорқыныш ұялату ортасын құру.

- Надандықтан алдауға дейін: ғылымға, білімге және медицинаға деген теріс қатынас; діни төзімсіздік; догмалардың тез өзгерушілігі; жанадан келгендерге ақпараттың бірте-бірте және толық емес түрде ашылуы.

- Әсер ету тәсілдері: қарапайымдылық, қол жетімділік және тартымдылық; «жаңа» арнайы секталық лексика мен терминологияның пайда болуы және қалыптасуы; үгіт-насихаттың қарқындылығы; көшеде және басқа да қоғамдық орындарда тікелей арбау.

- Тіршілік көздері: қаражатты шоғырландыру, шетелдің қаржылай көмегі, адепттердің қаржы тәуелсіздігін құру, ізбасарлардың еңбегі мен энергиясын пайдалану.

- Ұстанымды нығайту тәсілдері: билік органдары мен жалданған «мамандардың» (заңгерлердің, әлеуметтанушылардың, дәрігерлердің және т.б.) қолдауын алуға ұмтылу; оқыту және медициналық мекемелерге, бұқаралық ақпарат құралдарына, қоғамдық құрылымдарға, коммерциялық ұйымдарға, билік құрылымдарына енгізуге тырысу.

- Секталар азаматтарының надандығын пайдаланады [2].

Сондықтан халықтың дін туралы хабардар болуының төмен деңгейіне айтарлықтай көңіл бөлу керек.

Сонымен, діни саладағы мемлекеттік саясат келесідей себептер бойынша қажет: - Біріншіден, себебі қазіргі кезде бұл миллиондаған азаматтардың тағдырына тура қатынасы бар шындық болып табылады. Бұл миллиондаған азаматтардың ішінде діни саламен байланыс салдарынан тағдырын құрдымға жіберген. мыңдаған азаматтар бар («Ақ Бауырластық»). Көптеген азаматтардың мүддесі сөз қозғалған жерде мемлекет екі есе уәкілетті түрде бостандық басқаларға ауыр тимейтіндігіне бақылау жүргізуі тиіс. Екіншіден, қазіргі кезде әсіресе жастар көп шамада және белсенді түрде діни таңдау жасауда, ал бұл салыстырмалы түрде жастардың шамалы тәжірибесі мен ақпараты бар екендігін, дегенмен жақында мемлекетіміздің өмірі осы жастарға байланысты болатындығын білдіреді. Үшіншіден, мемлекет мәдениет, білім және ұлттық саясатын дайындаған негіздер бойынша діни саясатты да қалыптастыруы қажет. Себебі ертеңгі күн кешегіден қорқынышты бомауы үшін мемлекетті адамдар қалыптастырады. Мемлекет, ең алдымен, адамдарға болашақты қамтамасыз ету үшін өмір сүреді. Мемлекетті қалыптастырған халық келесі буында аштықтан немесе экономиканың ыдырауынан жойылып кетпес үшін де өмір сүреді. Сондай-ақ, мемлекет, елдің отарға айналып кетпесі үшін; елдің өмірі, саясаты, экономикасы, өмір салты және мәдениеті тиісінше басқа халықтың немесе топ адамдарының мүддесіне орай шетелден басқарылмауы үшін қажет.

Мемлекет «біздікі» және «жат» өлшемдерімен ойлауға және барлық салада ұлттық бастаманы, яғни өз азаматтары мен сайлаушыларының мүдделерін қорғауға толықтай құқығы бар. Мемлекет еркін түрде шындықтың бетін ашу үшін емес, өз азаматтарының шынымен де бар мүддесін жүзеге асыру және қорғау үшін құрылған. Мемлекет қолдау және дәстүрлі рухани мәдениетті қорғау саясатын толықтай жүргізе алады.

Заң алдындағы діннің теңдігі, ең алдымен, азаматтардың қандай дін тобына жататындығына немесе жатпайтындығына қарамастан олардың заң алдындағы теңдігі болып табылады.

Егер де адам қылмыс жасаса, соттың үкімі бойынша ер немесе әйел, профессор немесе қарапайым жұмысшы, дінге сенуші мен атеист, партияның көшбасшысы немесе оппозиция жағында екені сот үкімінде көрініс таппауы тиіс [3].

Бірақ, діндердің теңдігі заң алдында бірдей болғанымен, мәдениет пен тарих алдында теңдігін білдірмейді. Әрине, шіркеу мемлекеттен бөлінгенімен, ол қоғамнан және адамдардан алшақ болмайды. Сондықтан мемлекет шіркеумен де арақатынас орнатып, дінге қатысты саясатын жүзеге асыруы қажет. Сондай-ақ, мемлекет құрылуға және ресми тіркелуге рұқсат берген барлық діни ұйымдармен бірдей қарым-қатынас орната бермейді.

А. Куравевтің пікірінше, мемлекет пен діннің қарым-қатынасы үшін төрт сала ашық болуы тиіс: мемлекеттік білім саласы; мемлекеттік БАҚ саласы; рухани мәдениетті қалпына келтіру және сақтау бағдарламасы; әлеуметтік қызмет саласы (түрмелердегі, әскердегі, емханалардағы, интернаттардағы діни капелландар институты) [4].

Егер қоғамның осы салаларында дәстүрлі діндер орын алса, онда жаңадан пайда болып жатқан секталар мен шетелдік миссионерлердің қызметіне шектеу қою туралы мәселе болмас еді.

Барлық азаматтық құқықтар мен діндер азаматтарды мейірімді болуға шақырады. Егер дін саласы азаматтық құқықтағы қағидаларды сынаса немесе керісінше, азаматтық құқық саласы дін қағидаларын сынайтын болса, ол үлкен қауіп төндіруі мүмкін.

Адамзаттық құқықтар әрдайым өзгеріске дайын болып, өзгеруді қолдаса, дін жағынан ол-тұрақтылыққа шақырады. Адамзаттық заңдылықтар артықшылыққа ұласса, діни саладағы заңдылықтар жоғары артықшылықтарды меңзейтіні рас. Заңдар өзгеруі мүмкін, себебі олар заңмен шындалады және ол жақсыға баулиды, бірақ дін әрқашан шындыққа негізделіп, одан да жақсы болатынынан көрініс табады.

Қоғамда әрдайым тұрақты болатын бірден-бір дұрыс құбылыс ол – дін. Діннің күші – оның сенімінде жатыр, ал адамзат баласының күші – заңдарында, яғни оның жаза қолдануынан көрініс табады.

Полиэтникалық және поликонфессионалды жағдайында қоғамды бірегейлендіру және мәдениет пен этикалық нормаларды қолдап, дамытудың тиімді тетігін үшін басқа шетелдердің тәжірибесіне көңіл аударған жөн. Демек, мемлекет пен конфессиялар арасындағы қатынасты одан әрі дамыту үшін еліміздегі саясатқа оң септігінің болуы ықтимал.

Әдебиеттер тізімі

1. Артемьев А.И. Еще раз к вопросу о свободе совести и веротерпимости, или с чем мы входим в XXI век // Саясат. - 2001. - № 3. - С.44-48.
2. Цепкова И.Б. Религия в реалиях государственной политики Казахстана // Проблемы религиозного экстремизма в Центральной Азии: матер. междунар. конф., Алматы, 5 апреля 2001.- Алматы, 2001. – С.281
3. Цепкова И.Б. Современная теология о взаимодействии церкви и государства // Суверенный Казахстан в гуманитарном измерении: культура, политика, экономика: матер. междунар. науч.-теор. конф., Алматы, 25-26 мая 2001г. – Алматы, 2001; Цепкова И.Б. Религия в жизни общества // Мысль-2001. - № 7.-С.38-42.

4. Кураев А. Православие и право. Церковь в светском государстве. - М.: Сретенский монастырь, 1997. –53 с.

М.Ю. Онучко, Б.А. Габдулина

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казакстан

Свобода совести в контексте государственно-конфессиональных отношений

Аннотация. В статье авторы отмечают, что при регламентировании правового статуса религиозных организаций, законодательства большинства государств исходит из признания свободы совести, которая отнесена к общечеловеческим ценностям. Автор подчеркивает существование множества трактовок в понимании свободы слова, анализирует нравственный, экономический, правовой аспекты свободы совести. Отмечено влияние новых религиозных движений на формирование современных государственно-конфессиональных отношений, влияние деструктивного поведения тоталитарных сект. Автор показывает необходимость использования этатистской модели государственно-конфессиональных отношений, т.е. более активное вмешательство государства в дела религиозных конфессий (особенно нетрадиционных религий) в целях достижения стабильности и консолидации в обществе.

Ключевые слова: религия, государство, общественные отношения, свобода слова, закон, государственно-конфессиональные отношения, свобода совести, традиционные конфессии, новые религиозные движения.

M.Yu. Onuchko, B.A. Gabdulina

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Liberty of conscience in the context of the state religious relations

Abstract. In the article the authors note that when regulating the legal status of religious organizations, the legislation of most states proceeds from the recognition of freedom of conscience, which is attributed to universal values. The author emphasizes the existence of a multitude of interpretations in the understanding of freedom of speech, analyzes the moral, economic, legal aspects of freedom of conscience. The influence of new religious movements on the formation of modern state-confessional relations, the influence of the destructive behavior of totalitarian sects is noted. The author shows the necessity of using the etatist model of state-confessional relations, i.e. more active intervention of the state in the affairs of religious faiths (especially non-traditional religions) in order to achieve stability and consolidation in society.

Keywords: religion, state, public relations, freedom of speech, law, state-confessional relations, freedom of conscience, traditional confessions, new religious movements.

References

1. Artem'ev A.I. Eshche raz k voprosu o svobode sovesti i veroterpimosti, ili s chem my vkhodim v XXI vek [Once again to the issue of freedom of conscience and tolerance, or what we are entering into the 21st century], Sayasat [Policy], **3**, 44-48 (2001) [in Russian].

2. Tsepkova I.B. Religiya v realiyakh gosudarstvennoi politiki Kazakhstana [Religion in the realities of state policy of Kazakhstan], Materialy mezhdunarodnoy konferentsii "Problemy religioznogo ekstremizma v Tsentral'noi Azii" [Materials of the international conference «Problems of religious extremism in Central Asia»], Almaty, 2001, pp.279-281.

3. Tsepkova I.B. Sovremennaya teologiya o vzaimodeistvii tserkvi i gosudarstva [Modern theology on the interaction of church and state], Suverennyi Kazakhstan v gumanitarnom izmerenii: kul'tura, politika, ekonomika: Mater. Mezhdunar. konf., Kazakhstan, Almaty, [Materials of the international nauchno-teoreyitseskoy conference materials of the international scientific and theoretical conference "Sovereign Kazakhstan in the Human Dimension: Culture, Politics, Economics"], Almaty, pp.141-144, (2001); Tsepkova I.B. Religiya v zhizni obshchestva [Religion in the life of society], Mysl' [Thought], **7**, 38-42 (2001). [in Russian].

4. Kuraev A. Pravoslavie i pravo. Tserkov' v svetskom gosudarstve. [Religion in the life of society] (Sretenskiy monastyr, Moscow, 1997). [in Russian].

Сведения об авторах:

Онучко М.Ю. – профессор кафедры политологии Факультета журналистики и политологии Евразийского национального Университета им. Л.Н. Гумилева, ул.Янушкевича,6, Астана, Казахстан.

Габдулина Б.А. – доцент кафедры политологии Факультета журналистики и политологии Евразийского национального Университета им. Л.Н. Гумилева, ул.Янушкевича,6, Астана, Казахстан.

Onuchko M.Yu. - Professor of the Department of Political Science of the Faculty of Journalism and Political Science of the L.N. Gumilyov Eurasian National University, Yanushkevich Str., 6, Astana, Kazakhstan.

Gabdulina B.A. - Associate Professor, Department of Political Science, Faculty of Journalism and Political Science, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Yanushkevich Str., 6, Astana, Kazakhstan.

*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы -
Bulletin of the L.N. Gumilyov Eurasian National University, № 3 (124)/2018, 60-66pp.
<http://bulpolit.enu.kz/>; E-mail: vest_polit@enu.kz*

IRSTI 11.25.67

G.A. Movkebayeva¹, Z.T. Bimagambetova², A. O. Ongdash³, A. M. Sailybayev⁴
al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan
*(E-mail: ¹gmovkebaewa@mail.ru, ²bimzhibek@gmail.com,
³ainurondash@gmail.com, ⁴almas.economics@gmail.com)*

Interests of the EAEU countries in the energy sphere: points of contact and problems

Abstract. The article is devoted to analysis of the problems of ensuring energy security in the Eurasian region, as well as the interests of energy integration participants in the context of the contribution of Russia, Kazakhstan, the Republic of Belarus, Armenia and Kyrgyzstan in the formation of the Eurasian energy space. In the article strategic analysis directions of energy integration and concrete measures are overcome, allowing to solve existing problems and make a breakthrough in integration cooperation. The integration processes within the framework of the EAEU have been discussed, the interests of the states in the energy sector are characterized by the development of long-term mutually beneficial cooperation in the energy sector, the implementation of a coordinated energy policy and the gradual formation of common markets for energy resources.

Key words: energy security, eurasian energy space, integration processes, EAEU countries, energy market.

DOI: 10.32523/2616-6887-2018-124-3-60-66

Introduction. At the beginning of the 21st century, a significant role in the global integration processes is played by the common oil and gas and electricity markets. The energy potential of the Eurasian region is unique - both in terms of the availability of energy resources and the transit capabilities of these resources within its borders and abroad for export.

In the new world energy order for the countries of the Eurasian Economic Union, the issues of energy security become especially important, which allows ensuring uninterrupted power supply to national economies and partner countries in the Union.

Goals. The purpose of this article is to determine the trends and the specifics formation of the energy interests of the EAEU member states.

In accordance with the goal, the problem of ensuring energy security in the Eurasian region was analyzed, and the interests of participants in the energy integration in the context of the contribution of Russia, Kazakhstan, the Republic of Belarus, Armenia and Kyrgyzstan in the formation of the Eurasian energy space were considered.

History. The Treaty on the Eurasian Economic Union of May 29, 2014 approved the basic principles for the establishment of the regulatory legal, organizational and technological and institutional base of the Union's common energy markets.

On May 8, 2015, the concept of the common electric power market of the Union was adopted, in addition, the heads of state decided that the general electric power market would be operational

by July 1, 2019, and the creation of common markets for gas, oil and oil products is expected from January 1, 2025 [1].

Methods of research. The theoretical and methodological basis of the study was the work of domestic and foreign political scientists, international experts, economists, exploring the issues of energy integration of the EAEU countries, ensuring Eurasian energy security and creating a common energy space.

The issues of energy security, energy policy and integration in the post-Soviet space are considered in the works: Cutler R., D. Ergin, Erickson R., Glisson G., Arbatov A.A., Bushuyev V. V., Sokolov A.A., Konoplyanik A. A., Romashkina V.A., Sultanov B.K., Syroyezhkin K.L., Laumullin M.T., Movkebayeva G.A., Bayzakova K.I., Bolatkhan M., Yesdauletova A.M., Kozhirova S.B. and etc.

The method of system analysis, structural and functional analysis, content-analysis and event-analysis, the method of expert assessments, forecasting, etc. were used in the work, which allowed drawing conclusions regarding the determination of the interests of the EAEU member countries in the context of ensuring the energy security of the region, but also apply forecast methods in assessing the prospects for the development of policies of participating countries in this area, identify problems and ways to overcome them.

Results / discussion. Mutually beneficial energy cooperation is the determining factor in solving the problems of economic development and ensuring energy security for all countries and regions, and for the Eurasian region too. Therefore, in the construction of the energy-technical and oil and gas markets of the EAEU, countries need to take into account both the positive and negative experience of the European Union, NAFTA and other integration associations. In the EAEU, 2 countries are exporters, 3 importers of oil and gas, and in the future each of the countries of the Union can become a transit country in connection with the expansion of energy projects and new transport and logistics routes.

Robert Cutler emphasizes that for “Eurasian level and geophysical distribution of energy resources at this level the defining value will have development of technologies, especially a question of whether hydrocarbons will still dominate in the Euroasian power balance” [2].

The member countries of the EAEU occupy one of the first places in the world in terms of the volumes of explored reserves of fuel and energy minerals. They account for about one-fifth of the world’s natural gas and coal reserves, and 7% of the world’s oil reserves. The bulk of the resources of gas, oil and coal is concentrated on the territory of Russia. Kazakhstan also has significant reserves of oil and coal. Small oil and gas reserves are explored in Belarus. Virtually no explored reserves of fuel and energy resources in Armenia. The member countries of the Union account for about 5% of the world’s electricity production.

The advantage of the common market is that the vice-minister of energy of the Republic of Kazakhstan B. Dzhaksaliev is seen in the creation of competition for participants in the energy market of all countries belonging to the EAEU. “Each of the EEA member countries-Russia, Belarus, Kazakhstan, Armenia and Kyrgyzstan-has its own peculiarities and advantages. Speaking about Kazakhstan, the weighty availability of natural and energy resources gives us an advantage in generating the cheapest electricity, while Belarus has a very efficient energy generation system in which the specific expenses for the production of heat and electricity are the lowest among all the CIS countries. By joining forces, we will create competitive conditions for energy producers, which will cover the needs of the market, creating conditions for economic growth of our countries, he stressed” [3].

The EAEU is a powerful driver for the creation of a single Eurasian energy space. Russia and Kazakhstan are the leading oil producers in the region, and interaction in this sector is one of the key moments of economic integration. Supply of gas and the electric power also directly infringe on the interests of all participants of the Union. Kazakhstan and Russia, being exporters

of hydrocarbons, have to balance the economic interests with needs of other countries of this group in renewables.

Kulbatyrov N.N., Tulepbekova A.A. note that “Russia, Kazakhstan and Belarus have favorable geographical situation from the point of view of the direction of the main streams of a transfer of power technologies, being intermediate between Europe (the most important source of technologies) and the Asian countries led by China (the most important recipient of technologies). Thus, the Eurasian union could become “the technological bridge” in power between these two regions”[4].

It should be added that the Republic of Armenia - the only one of the EAEU countries that has a land border with Iran could act as a transit, energy source to Iran, thereby allowing Armenia to exit through Iran and its seaports to international commodity markets. The Republic of Armenia is implementing projects for the development and construction of transport infrastructure, two of which are important for linking the Union and the Economic belt of the Silk Road, namely the construction of the southern Armenia-Iran railway and the investment program of the North-South road corridor [5].

The preferences for Armenia’s accession to the EAEU are undeniable. One of the key issues for Armenia is the reduction of prices for gas and oil products. The price of Russian gas for the Republic of Armenia, taking into account the country’s accession to the Union in 2015, was reduced from \$ 190 per thousand cubic meters to \$ 165. In 2017, the price of Russian gas for the Republic of Armenia is \$ 150 per thousand cubic meters of the border, which is 9% less than in 2016 [6].

Armenia, Kyrgyzstan differ in their structure of the economy and the standard of living of the population from other EAEU member countries, but having joined this organization, they must take into account the principles and directions of the Eurasian Union’s activity in the energy sector, harmonizing its national legislation in accordance with the requirements of the EAEU.

As for Russia, Russia, in all likelihood, will determine the main directions for the development of the common oil and gas markets of the EEA countries and be its core in the conditions of the fierce competition in the world oil and gas market. The Russian oil and gas business is interested both in the markets of Belarus and Kazakhstan as markets for sale, as well as transport corridors for transportation of hydrocarbons.

The main consumer of Russian electricity is Kazakhstan (more than 50%), it uses the purchased electricity to provide power to a number of northern regions. Belarus also buys Russian electricity for its own needs, although in recent years, the volume of purchases has fallen sharply due to a general drop in demand for electricity in this country. Belarus does not have any significant energy resources. Almost 100% of its needs in oil and gas republic covers due to imports, mainly from Russia. At the same time, Belarus is a key link in the transit of oil and gas from Russia, Kazakhstan and other Central Asian countries in Europe [7].

With Kyrgyzstan, in addition to geological exploration, cooperation in the gas industry also involves the reconstruction, construction and operation of infrastructure facilities in the country’s gas complex (in particular, gas mains, compressor stations on the underground gas storage “Maili Suu”, supply of necessary equipment) Cooperation is complicated due to geological features, insufficiently developed infrastructure, political instability [8].

The following challenges can be identified for all EEA countries: low competitiveness of the economies of the EEA countries; high dependence on the energy sector (Russia, Kazakhstan, as oil exporting countries); dependence on imports; formation of a new structure of the energy sector in the leading countries of the world; the instability of energy supplies and the slowdown in global energy markets; the sanctions regime against Russia to other countries within the framework of the EAEU.

It is necessary to move from a model based on the exploitation of raw materials to a new innovative model for the development of the economies of the EEA countries, and this transition can be implemented as part of the energy integration process.

The dilemma of the development of the oil and gas industries. On the one hand, these industries are a vital area of cooperation and can be a unifying factor of energy integration, on the other, they are a space where the national interests of competing and fragmented economies and internal energy markets are confronted. There is a need to adopt a unified energy strategy for the Eurasian Economic Union, harmonize the principles of state regulation in the oil and gas sector, coordinate the energy policies of the EAEU countries to build a common energy market.

Besides, Erickson R. notes that “having maintained pipeline infrastructure in place will allow the Eurasian Oil and natural gas producers to remain competitive in this new environment, but only if they take advantage of the next five to ten years to fully develop the requisite infrastructure in cooperation with the transit states” [9].

It is necessary to develop measures to stimulate the creation of joint ventures, corporations in the field of extraction, processing and transportation of raw materials that can provide energy resources to consumers of the countries participating in the EAES, and to seriously compete in world energy markets for foreign transnational corporations.

Thus, the strategic tasks of the energy integration of the EAEU are:

- Adoption of common principles and standards of regulation in the energy sector;
- Coordination and integration of efforts of national oil and gas companies of the EAES, development of a joint price and sales policy in the context of volatile energy prices;
- Completion of the creation of a common energy and oil and gas market, which will entail strengthening the energy security of the EAEU countries and successful competition with oil companies in the EU, the US, China, etc.;
- Transition from resource-resource to resource-innovation model of development, provision of transfer of energy technologies, development of renewable energy sources (RES), formation of a common data bank on new energy technologies;
- Cooperation of the EAEU member states in the development of infrastructure (energy, transport, financial, information, etc.)
- Joint geological exploration and research work in the context of forecasting gas, oil and petroleum product balance.

To achieve integration goals in the energy sector, it is necessary to eliminate the factors that adversely affect this process: discriminatory access conditions for oil companies of the EAEU member countries (to joint projects for extraction, transportation, refining and marketing of petroleum products on the territory of the Unified Energy System; external markets with regard to market pricing mechanisms and intercorporate forms of cooperation, the use of the energy factor as an instrument of political pressure on partners, etc.

In the book by D. Ergin one of essential arguments is focused on importance of the serious relation to an energy resource which can potentially exert the greatest influence from all known. This resource – energy efficiency [10].

With the joint development of the energy market, it is important to take into account that the aggregate fuel and the energy potential of the EAEU countries, mainly Russia and Kazakhstan, includes huge reserves of hydrocarbon raw materials, coal and significant energy capacities. Great opportunities for hydropower generation are available in Kyrgyzstan, and they can be realized if all the countries of the EAEU unite their efforts. A powerful fuel and energy potential should become one of the key directions of effective energy cooperation of the EAEU countries.

The analysis made it possible to determine the strategic directions of energy integration and concrete measures to solve existing problems and make a breakthrough in integration cooperation. Considering integration processes within the framework of the Unified Energy System, the

interests of states in the energy sector are characterized by the development of long-term mutually beneficial cooperation in the energy sector, the implementation of a coordinated energy policy and the gradual formation of common markets for energy resources.

References

1. Таиров М. Наша цель — общие рынки энергетических ресурсов ЕАЭС [Электрон. ресурс]. -2018.- URL: http://www.eurasiancommission.org/ru/Documents/_eec_energy_all_150623.pdf (дата обращения: 21.06.2018).
2. Cutler R.M. Energy security in Central Asia [Электрон.ресурс]. -2018.-URL: <http://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/energy-security-in-central-asia> (дата обращения: 18.06.2018).
3. Создание общего энергетического рынка в рамках ЕАЭС планируется к 2019 г. [Электрон.ресурс]. -2018.-URL: https://express-k.kz/news/lenta_novostey/sozdanie_obshchego_energeticheskogo_rynka_v_ramkakh_eaes_planiruetsya_k_2019_g-57523 (дата обращения: 23.06.2018).
4. Кулбатыров Н.Н., Тулепбекова А.А. Энергетический аспект евразийской интеграции// ЕЭИ – 2014.- Т. 22. № 1. - С.69.
5. Республика Армения: два года в Евразийском экономическом союзе. Первые результаты. [Электрон.ресурс]. -2018.-URL: http://www.eurasiancommission.org/ru/act/integr_i_makroec/dep_razv_integr.pdf(дата обращения: 23.06.2018).
6. Республика Армения: два года в Евразийском экономическом союзе. Первые результаты. [Электрон.ресурс]. -2018.-URL: http://www.eurasiancommission.org/ru/act/integr_i_makroec/dep_razv_integr.pdf(дата обращения: 23.06.2018).
7. Кулбатыров Н.Н., Тулепбекова А.А. Энергетический аспект евразийской интеграции// ЕЭИ – 2014.- Т.22. № 1. - С.77.
8. Ромашкина В. А. Энергетическое сотрудничество стран постсоветского пространства, Вестник Российского экономического университета им. Г. В. Плеханова. – 2017. – Т.93. № 3.– С. 180.
9. Ericson R.E. Eurasian Natural Gas: Significance and Recent Developments// Eurasian Geography and Economics -2012.- Т.53. № 5.- P.648.
10. Yergin D. The Quest: Energy, Security, and the Remaking of the Modern World.- New York: The Penguin Press, 2011.

Г.А. Мовкебаева, Ж.Т. Бимагамбетова, А.О. Ондаш, А.М. Сайлыбаев
Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

Интересы стран ЕАЭС в энергетической сфере: точки соприкосновения и проблемы

Аннотация. Статья посвящена анализу проблем обеспечения энергетической безопасности в Евразийском регионе, а также интересам участников энергоинтеграции в контексте вклада России, Казахстана, Республики Беларусь, Армении и Кыргызстана в формирование евразийского энергетического пространства. В статье проведенный анализ позволил определить стратегические направления энергетической интеграции и конкретные меры, позволяющие решать существующие проблемы и сделать прорыв в интеграционном сотрудничестве, также показаны интеграционные процессы в рамках ЕАЭС, интересы государств в сфере энергетики, которые характеризуются развитием долгосрочного взаимовыгодного сотрудничества в сфере энергетики, проведением скоординированной энергетической политики и поэтапным формированием общих рынков энергетических ресурсов.

Ключевые слова: энергетическая безопасность, энергетическое пространство ЕАЭС, интеграционные процессы, страны ЕАЭС, энергетический рынок.

Г.А. Мовкебаева, Ж.Т. Бимагамбетова, А.О. Ондаш, А.М. Сайлыбаев
ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

Энергетикалық саладағы ЕАЭО елдерінің мүдделері: (жанасу нүктелері) тікелей араласуы және мәселелері

Аннотация. Мақала Еуразиялық аймақтағы энергетикалық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселелерін, сондай-ақ Ресей, Қазақстан, Беларусь, Армения және Қырғызстанның Еуразиялық энергетикалық кеңістігін қалыптастыруға қосқан үлесі контекстінде энергетикалық интеграцияның қатысушылары мүдделерін талдау мәселелеріне арналған. Мақалада энергетикалық интеграцияның стратегиялық бағыттарын және барлық мәселелерді шешудің нақты шараларын анықтауға және интеграциялық ынтымақтастыққа серпін беруге мүмкіндіктері талданады. Сондай-ақ, энергетикалық секторда ұзақ мерзімді өзара тиімді ынтымақтастықты дамыту, үйлестірілген энергетикалық саясатты жүзеге асыру және энергетикалық ресурстардың бірыңғай нарықтарының біртіндеп қалыптасуы сипатталатын ЕАЭО аясындағы интеграциялық үдерістер, сондай-ақ энергетикалық сектордағы мемлекеттердің мүдделері көрсетілген.

Түйін сөздер: энергетикалық қауіпсіздік, ЕАЭО энергетикалық кеңістігі, интеграциялық үрдістер, ЕАЭО елдері, энергетикалық нарық.

References

1. Tairov M. Nashatsel' obshchiye rynki energeticheskikh resursov YEAES [Our goal is the common energy markets of the EAEU]. Available at: http://www.eurasiancommission.org/ru/Documents/_eec_energy_all_150623.pdf. [in Russian]. (accessed 21.06.2018).
2. Cutler R.M. Energy security in Central Asia. Available at: <http://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/energy-security-in-central-asia> (accessed 18.06.2018).
3. Dzhaksaliev B. Sozdaniye obshchego energeticheskogo rynka v ramkakh YEAES planiruyetsya k 2019 g. [The creation of a common energy market within the framework of the EAEU is planned by 2019]. Available at: https://expressk.kz/news/lenta_novostey/sozdanie_obshchego_energeticheskogo_rynka_v_ramkakh_eaes_planiruetsya_k_2019_g-57523. [in Russian]. (accessed 23.06.2018).
4. Kulbatyrov N.N., Tulepbekova A.A. Energeticheskiy aspekt yevraziyskoy integratii [The Energy Aspect of Eurasian Integration], Евразийская экономическая интеграция [Eurasian Economic Integration], **1** (22), 77 (2014). [in Russian].
5. Respublika Armeniya: dvagoda v Yevraziyskom ekonomicheskom soyuze. Pervyyerezul'taty. [Republic of Armenia: two years in the Eurasian Economic Union]. Available at: http://www.eurasiancommission.org/ru/act/integr_i_makroec/dep_razv_integr.pdf. (accessed 23.06.2018).
6. Respublika Armeniya: dvagoda v Yevraziyskom ekonomicheskom soyuze. Pervyye rezul'taty. [Republic of Armenia: two years in the Eurasian Economic Union]. Available at: http://www.eurasiancommission.org/ru/act/integr_i_makroec/dep_razv_integr.pdf. (accessed 23.06.2018).
7. Kulbatyrov N.N., Tulepbekova A.A. Energeticheskiy aspekt yevraziyskoy integratii [The Energy Aspect of Eurasian Integration] [Eurasian Economic Integration], **1** (22), 77 (2014). [in Russian].
8. Romashkina V.A. Energeticheskoe sotrudnichestvo v stranach postsovetskogo prostranstva [Energy cooperation of post-Soviet countries], Vestnik Rossiyskogo ekonomicheskogo universiteta im. G. V. Plekhanova [Bulletin of the Russian Economic University. G.V. Plekhanova], **3** (93), 180(2017). [in Russian].
9. Ericson R.E. Eurasian Natural Gas: Significance and Recent Developments, Eurasian Geography and Economics, **5**(53), 648 (2012).
10. Yergin D. The Quest: Energy, Security, and the Remaking of the Modern World (The Penguin Press, New York, 2011).

Статья выполнена в рамках грантового финансирования научных исследований на 2018-2020 гг. Комитета науки Министерства образования и науки Республики Казахстан (№AP05135081 «Проблемы энергетической безопасности и формирование энергетической политики в ЕАЭС»)

Сведения об авторах :

Мовкебаева Г.А. – тарих ғылымдарының докторы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті “Халықаралық қатынастар және әлемдік экономика” кафедрасының профессоры, Еуразия зерттеулер орталығының директоры, әл-Фараби 71, Алматы, Қазақстан.

Бимагамбетова Ж.Т. – филол.ғ.к., әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті “ Дипломатиялық аударма” кафедрасының доцент, әл-Фараби 71, Алматы, Қазақстан.

Оңдаш А.О.- PhD докторы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті “Халықаралық қатынастар және әлемдік экономика” кафедрасының доцент м.а, әл-Фараби 71, Алматы, Қазақстан.

Сайлыбаев А.М. - әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті “Халықаралық қатынастар және әлемдік экономика” кафедрасының PhD докторанты, әл-Фараби 71, Алматы, Қазақстан.

Movkebayeva G.A. - Professor, Chair of International Relations and World Economy, Director of the Center for Eurasian Studies, Al-Farabi Kazakh National University, 71 Al-Farabi str., Almaty, Kazakhstan.

Bimagambetova Zh. T. - Associate Professor, Chair of diplomatic translation, al Farabi Kazakh National University, 71 Al-Farabi str., Almaty, Kazakhstan.

Ongdash A.O. -Dr (PhD), acting Associate Professor, Chair of International Relations and World Economy, Al-Farabi Kazakh National University, 71 Al-Farabi str., Almaty, Kazakhstan.

Sailybayev A.M. - PhD student Chair of International Relations and World Economy, Al-Farabi Kazakh National University, 71 Al-Farabi str., Almaty, Kazakhstan.

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы -
Bulletin of the L.N. Gumilyov Eurasian National University, № 3 (124)/2018, 67-80 pp.
<http://bulpolit.enu.kz/>; E-mail: vest_polit@enu.kz

IRSTI 11.25.91

Ramakrushna Pradhan

Fakir Mohan University, Balasore, India
(Email: rkpradhanjnu@gmail.com)

China factor in India's Central Asia Policy

Abstract. Since the collapse of the Soviet Union, Central Asian states by virtue of their geopolitical possessions and geostrategic locations have attracted the attentions of the countries of the region and beyond. The regional countries also left no stone unturned to influence the region in the foray of geo-economic competition. The neighbours deliberately attempted to establish close relationship with CAS, initially economic but increasingly also political and security. Particularly, China has seriously busy in massive economic engagements with the countries of the region. The recent Silk Road Initiative and pipeline diplomacy is evident enough to attest Chinese growing influence and visibility in the region. While its proximate neighbor India is sitting at the fence as mute spectator in spite of having strong historical ties, cultural bonding and superb friendship with all the countries of the region. It is in this context, this research article makes it a thrust to examine India's area of interests and policy issues in Central Asia and investigates the China factor as determinant of its policy towards what New Delhi claims as strategic neighbourhood.

Keywords: Central Asia, India, Geopolitics, Geostrategy, Energy Security, Belt and Road Initiative, INSTC etc.

DOI: 10.32523/2616-6887-2018-124-3-67-80

Introduction. Until recently, India's relations with Central Asian republics were viewed through the historical and cultural prisms. But in recent time, the geopolitical dynamism of the region, the geo-strategic situation in Eurasia, regional security assuming priority in the global political agenda, and geo-economic interests taking over the military aspect in the early 2000s have demanded renewed engagement from countries of the region and beyond. India being the proximate neighbour of Central Asia developed keen interests for reasons of immediate geopolitical and geo-strategic interests. Apart from this, there are several reasons that urge India's re-engagement with Central Asia: the first is to give India a substantial footprint on the hydrocarbon map of the region; Second, in view of Pakistan's pursuit of a strident Islamist agenda, India's security interest demands checking the rise of radical Islam as a political force in Central Asia; Third, it is vital to keep a tab on drug trafficking and potential weapon proliferation in this geo-strategically important region. Fourth is to promote India's interests in the commercial arena; and Finally, the CARs can provide support for India's emerging regional/global power status; India's permanent membership of the UN Security Council; countering Pakistan's anti-India rhetoric and importantly, it will provide India with a grand stage alongside the US, Russia and China to play a greater role in Asian regional dynamics. India as of now cannot leapfrog to the global high table without demonstrating effective initiative at the regional level – Central Asia being an important regional constituent.

India-Central Asia: Relations in Retrospect. Revelation of history shows that much of India's political history was shaped by events in Central Asia. The region has been a staging ground for invasions into India. In fact the genesis of Central Asian dynamics in Indian strategic thought has been mentioned in Kautilya's *Arthashastra*. Central Asia was also a bridge for promoting Indian commerce and culture across Asia through the famous Silk Route [1]. It is also amply propounded in several sources about the closely connected relations between Indus Valley Civilization and Central Asian Khanates. Both the region shares an exceedingly superb bonding and thorough friendship in the sand's of time.

However, India's ties with Central Asia were never consistent. It was waned following the consolidation of the British Indian Empire around the mid-nineteenth century. Even though relations were revived in the years following independence, they failed to acquire any depth or intensity. Indian presence in Central Asia was characterized by its closeness to the Kremlin following the Sino-Indian border conflict of 1962 [2]. It was further strengthened by the Sino-Soviet schism in the years to come. India anyhow managed to get a cultural anchor in the region under the Indo-Soviet Friendship Treaty of 1971. However, its presence in the region nevertheless remained 'muted' and constrained by its ties to the Kremlin [3]. Further, the lack of vision for a broader engagement with the region always pushes India in the back seat. The end of the Cold War brought the world into stand still with collapse of the great USSR. The sudden disintegration of the largest political landmass on earth undoubtedly left the Indian political establishment in shock and surprise. However, it helped in ushering a cataclysmic shift in India's foreign policy discourse – away from Nehruvian idealism towards realism and pragmatism towards the region.

This trend of realism and pragmatism is very much continued to find its place in India's relations with Central Asia in recent years. In the context of the changing geostrategic and geo-economics dynamics in Central Asian landscape, India started recognizing the CAR as an area of strategic importance. 'Look North Policy' of India in 1990s is a standing example of this. During a visit to Turkmenistan in September 1995, the then Prime Minister P.V. Narasimha Rao made it aptly clear that 'for India', Central Asia is an area 'of high priority, where we aim to stay engaged far into the future. We are independent partner with no selfish motives. We only desire honest and open friendship and to promote stability and cooperation without causing harm to any third country' [4]. Yet, such a proclamation of the 'Look North Policy' offering the proposition of 'secularism', 'democracy', and 'literacy' as national strength that India and Central Asia both share has waned for years to come. So much so that, at present hardly anybody has any idea of what Look North Policy was all about. Ironically when put into context many confuse it with Look East Policy. This probably reflects India's least strategic priority towards the region at least in the 1990s. When the world powers positively remained engaged in CAR, India – a strategic neighbour choose to stay away from the region under the guise of domestic compulsions in Kashmir and economic downturn facing the nation.

Nevertheless, time has the healing capacity. The trend of realism and pragmatism that was vanished for a while in the policy making process once again resurfaced in India's foreign policy doctrine of 1997 popularly known as 'Gujral Doctrine' [5]. Although the UPA government in 2012 has taken an initiative to remain engaged with Central Asia through its 'Connect Central Asia policy' literally it has no strategy and vision to work out that policy to be realized in practice. Public rhetoric gained momentum with lots of expectation especially with the coming to power of the BJP (Bhartiya Janata Party) with Prime Minister Mr. Narendra Modi as its leader. In the initial years of his term he was successfully able to accomplish an active foreign policy agenda for India having a definite approach towards neighbours – Central Asia being the main geostrategic linchpin. The changing dynamics of Central Asian geopolitics, emergence of new regional Islamic outfits, increasing violence in Afghanistan, rise of non-state actors in Pakistan, growing influence and visible presence of China in Eurasia, changing regional balance of power along with the new emerging zones of conflict in West Asia demands that it is high time that New Delhi must formulate innovative ways to engage with Central Asian regions. Apart from this, India has lot of stakes in the region as the heartland region is pregnant with hopes and aspiration as far as India's energy security, economic and strategic interests are concerned.

India's Expanding Interests in Central Asia

Security Interests

India's security is closely tied to the instability in the region between Afghanistan and Pakistan. The unholy alliance between the Taliban and Pakistan has contributed to terrorist attacks against India on several occasions. Various Pakistan-supported terrorist groups active in Kashmir, such as

Lashkar-e-Toyyaba and Jaish-e-Mohammed, received military training in Afghan camps alongside Central Asian militant groups such as the Islamic Movement of Uzbekistan and Tajik and Uighur militants [6]. The IMU has close links with the Taliban and the ISI [7]. A UNI report dated 3 April 2000 States that “Afghan and Pakistan trained mercenaries are seeking fresh pastures to exploit their brand of fundamentalism with Tajikistan, Kazakhstan and Kyrgyzstan emerging as their new hot spots.” [8]. To counter these, India’s cooperative security initiatives have already begun with Tajikistan, Uzbekistan, Kyrgyzstan and Kazakhstan [9]. A 2014 attack in Xinjiang province has further exposed a close knit nexus between IMU and terror groups operating from Pakistan with a strident Islamic agenda.

Drug Trafficking

Drug trafficking poses a major security threat to India and the region at large.⁸ Afghanistan has been the largest opium producer of the world according to World Drug Report, 2011 [10]. Central Asia because of its geographical location and its proximity with Afghanistan has become a hub of drugs and narcotics transportation. Three of Central Asian states, Tajikistan, Turkmenistan and Uzbekistan share their borders with Afghanistan. Tajikistan is the gateway for Afghan drugs to Central Asia. According to the annual report of International Narcotics Control Board one third of Afghanistan’s opium crop passed through Tajikistan and its neighbor country Kazakhstan. The emergence of Central Asia as a transit route for drugs is directly linked to the growing spread of drug addiction amongst the Central Asian people and funding of terrorist organization which in turn used against India. India therefore needs to pay greater heed to drug trafficking, since much of the money generated is used to fund activities of extremist Islamist terror networks. This is an area where India has a broad overlap of interests with the three other key players in the region – US, Russia and China – with whom it could engage in multilateral cooperation.

Energy

The former Prime Minister of India Dr. Manmohan Singh has reiterated several times that “energy security is second only in our scheme of things to food security.” [11]. Assured, uninterrupted supply of energy is critical for running India’s economic engine. India’s dependence on imported oil is projected to escalate from the current level of 83.5 per cent as of June 2012⁹ to more than 90 per cent by 2030 [12]. Central Asia has an estimated 4 per cent (270–360 trillion cubic feet) of the world’s gas reserves [13]; its oil reserves are pegged at 2.7 per cent (13–15 billion barrels) [14].

The energy resources of Central Asia including the Caspian Sea region will play an important role in India’s energy strategy. Central Asian oil and gas are of high quality and are largely untapped. The investment environment is open and friendly [15]. In addition, Central Asia is relatively more stable than the Middle East and African energy-rich countries.

Enriched Uranium

Central Asia previously served as a raw materials base for the Soviet weapon programme, with Kazakhstan holding large reserves of high-quality uranium, while Kyrgyzstan has substantial amounts of nuclear waste. Uzbekistan and Tajikistan hold sizeable uranium reserves and have the potential for its enrichment.

Economic and Trade Relations

Although, in economic terms India and Central Asia do not share much satisfactory relationship, India has somewhat meagre presence in Central Asian energy sector and growing presence in the field of pharmaceuticals. Trade in consumer goods is increasing but is constrained by economic barriers, particularly in Turkmenistan and Uzbekistan. With Tajikistan, India’s trade was worth \$10.7 million in 2004–5 and \$32.56 million in 2009–10 [16]. A joint venture between India’s Ajanta Pharma and the Ministry of Health in Turkmenistan, named Turkmen Derman Ajanta Pharma Limited (TDAPL), provides approximately half of the pharmaceutical needs of Turkmenistan.

8 World Drug Report, 2011

9 TERI “National Energy Map for India – Technology Vision 2030”, The Energy Research Institute, New Delhi, 2003.

India has widened information exchange programmes with Turkmenistan, establishing the \$0.5 million Turkmen-Indian Industrial Training Centre as a gift to train Turkmen citizens in basic skills in the manufacture of tools and components, in business practices for small and medium enterprises, and to provide financial, computer, and language training through its Indian Technical and Economic Cooperation (ITEC) programme [17].

India's trade with Uzbekistan amounted to more than \$121 million in 2004. There are more than thirty Uzbek-Indian joint ventures in Uzbekistan.¹⁰ A significant source of revenue for India is in pharmaceutical sales from Ajanta Pharma and Reddy Labs.¹¹ The two countries are considering Indian gas exploration in Uzbekistan through India's Oil and Natural Gas Corporation (ONGC) and Gas Authority of India Limited (GAIL).¹²

India's exports to Kyrgyzstan were worth \$22.56 million in 2010–11 and Kyrgyz exports to India amounted to \$1.2 million [18]. Apparel and clothing, leather goods, drugs and pharmaceuticals, fine chemicals and tea are some of the important items in India's export basket to Kyrgyzstan. Kyrgyz exports to India consist mainly of raw hides, metallic ores and metal scrap.

Trade between India and Kazakhstan in 2011 was around \$291.50 million [19]. Major commodities of export from India to Kazakhstan are tea, pharmaceuticals, medical equipment, machinery, tobacco, valves and consumer items. Major items of import by India are asbestos, soft wheat, steel, aluminium, wool and raw hides. Prospects for cooperation between the two countries in the spheres of oil and gas, civil nuclear energy, metals and minerals, agriculture, public health, information technology, education, culture and defence are promising. The two countries are developing bilateral trade in mechanical engineering and pharmaceuticals and in the defence sector. An agreement between ONGC Videsh Ltd. (OVL) and KazMunaiGaz on Satpayev oil block in the Caspian Sea and a MoU between NPCIL and Kazatomprom envisaging cooperation, including supply of uranium to India among others, was signed in 2009. An MoU for cooperation in the field of space, an extradition treaty and the protocol on the accession of Kazakhstan to WTO were also signed in 2009. A fresh agreement between OVL and KazMunaiGaz for the purchase of 25 per cent stake in the Satpayev oil block was signed in Astana on 16 April 2011 during the visit of Prime Minister Manmohan Singh. Discussions are currently underway for cooperation in the fields of fertilizer production, setting up of a petrochemical complex, a sulphuric acid plant, gold mining, thermal power plants, an Information Technology Park, etc. Agreements in the fields of agriculture, health, culture, science and technology, and education etc. are also being discussed.

The Central Asian countries also provide a convenient and low-cost hub for Indian travellers. Services in the form of flights from India to London, the US and Europe provide a lucrative export for the CARs.

Pharmaceuticals and Healthcare

A key area of cooperation between India and Central Asia is pharmaceuticals and healthcare. India has a competitive advantage in the global market in this field. Some of the Indian companies exporting pharmaceutical products to Central Asia are Claris Life Sciences, Ranbaxy, Dr Reddys Labs, Lupin Laboratories, Unique Laboratories and Aurobindo Pharma. Some of these companies are planning to set up manufacturing units in Central Asia itself. The pharmaceutical factory of the Kazakh-India joint venture Kazakhstanpharma is in the process of completion in Almaty.¹³

Investment Potential

To facilitate trade and investment with this region, Indian policymakers in the last decade have created an institutional framework. The government has set up intergovernmental commissions for trade, economic, scientific and technical cooperation with all the CARs, which have been meeting regularly. These relations have been further institutionalized through joint working groups in various fields, such as information technology, science and technology, hydrocarbons, military-

10 Uzbek Embassy, New Delhi "Uzbekistan President Starts State Visit to India", 2005.

11 "India-Kyrgyzstan Relations", Ministry of External Affairs, Government of India, March 2012

12 "India-Kazakhstan Relations", Ministry of External Affairs, Government of India, February 2012.

13 "Indian FM's Tajik Visit Shows Desire for Stronger Central Asian Ties", Central Asian Newswire, 6 July 2012

technical cooperation, etc. The Indian government also extends small lines of credit to the CARs to enable Indian exporters to export to these markets without payment risk. In this scheme, about 15 to 20 per cent of the contract value is paid as advance by the importers; the balance contract value is disbursed by India's EXIM Bank upon the shipment of goods. EXIM Bank oversees the recovery of credit. To promote and facilitate trade, double taxation avoidance agreements have also been signed [20].

There have also been improvements in terms of cooperation in the banking sector. Canara Bank has links with the Commercial Bank for Foreign Economic Affairs of Tajikistan. The State Bank of India has links with Turan-Alem Bank of Kazakhstan, the Commercial Bank of Kyrgyzstan, the National Bank of Tajikistan, the State Bank for Foreign Economic Affairs of Turkmenistan and the National Bank for Foreign Economic Activity of Uzbekistan. In 2003, the Indian Ministry of Commerce launched a programme named Focus CIS. The first phase focused on the five CARs plus Azerbaijan and Ukraine. Other CIS countries have also been included in the programme, which aims to promote business-to-business linkages, support trade fairs and different promotional meetings and seminars.¹⁴ In 2012, India's Minister for External Affairs, S.M. Krishna, used the phrase "Connect Central Asia" based on the premise of four Cs: commerce, connectivity, consular and community¹⁵, which seems to be taking the bilateral relations between the two Asian neighbours to a higher level.

India has also signed many agreements with these countries for technical and economic cooperation under ITEC. Thus far, thousands of candidates from Central Asia have come to India under the programme in such disciplines as diplomacy, banking, finance, trade, management and small industry promotion. Potential sectors for collaboration between India and the CARs broadly are: food sector and agribusiness: processing agro products, machinery and equipment, packaging, fertilizers, irrigation; pharmaceuticals and healthcare: medicines, formulations, medical devices, hospitals; ICT: telecom, technology parks, e-governance, IT training, business processes; textiles: machinery, garments; and energy: power generation and transmission, oil refining, petrochemicals.

Military Cooperation

Militarily, India has had a weak presence in Central Asia. Among the Central Asian Republics, the Tajik-Indian relations are crucial in establishing India's military presence in Central Asia. Ayni air base - what would have been India's first military base overseas was delayed and subsequently cancelled due to Russian instigation. The Ayni air base is located near the Tajik-Afghan border and could potentially be key to securing Indian interests in Afghanistan as a match for Pakistan. Previously, in 2001, India had set up military hospitals that served wounded Northern Alliance leaders during the fight against the Taliban which helped establish good relations with the Tajiks. Now, talks are floating about re-opening of Indian military hospital and extending Indian presence at the Fakhor Air Base. Given that India's only border with Central Asia near Kashmir is separated by a narrow strip of Afghan land, and is occupied by Pakistan, the Tajik airbase will be absolutely instrumental in gaining military strategic depth and India should continue to pursue that option.

Currently, the Tajik-Indian relations are the only military footprint that India has in the region. The Indian Army Chief's visit to Kazakhstan and Uzbekistan in November, 2011 is an indicator of the seriousness with which India is now looking at re-engaging with Central Asia. Nevertheless, the road will not be easy given the past experiences.

CASAREM

The Central Asia-South Asia Regional Electricity Market (CASAREM)¹⁶ is based on the vision of a Greater Central Asia. This in turn is based on the premise that Central and South Asia are, or can become, a single integrated unit committed to economic activity and growth. The countries of the region, and particularly India as the leading force of South Asia, have deep cultural and

14 <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/0>

15 contentMDK:22743334~pagePK:146736~piPK:146830~theSitePK:258599,00.html

16 www.ufa2015.com

historical ties and many common concerns such as against terrorism, finding outlets for energy supplies, achieving prosperity through economic cooperation, and moving towards enhanced security and stability. This concept further strengthens the spirit of regional security and regional cooperation.

SCO and India

The SCO has now emerged as a major geo-strategic, security and economic initiative in the entire Eurasia. India's full membership as accorded in the *Ufa Summit* of SCO held between 9-10 July in Russia¹⁷ is a stepping-stone for regional cooperation in Eurasia. This is also for the first time both SCO and BRICS (Brazil, Russia, China and South Africa) member countries are meeting in the same platform. Nevertheless, membership in the organization will not merely help India in getting entry into the region but also would enable to propel its interests' vis-à-vis China in the region. It would also facilitate India to counter Pakistan's anti-India propaganda and ensure its economic participation with the greater Central Asian region.

India's Policy Initiative

India's Connect Central Asia Policy

The 'Connect Central Asia Policy' (CCAP) of India was first unveiled by the Minister of State for External Affairs, E.Ahmed in a keynote address at the 1st meeting of the India-Central Asia Dialogue, a Track II initiative organised on 12-13 June, 2012 in Bishkek, Kyrgyzstan. The purpose of this policy is to fast track India's relations with Central Asian Republics. The policy calls for setting up universities, hospitals, information technology (IT) centers, an e-network in telemedicine connecting India to the CARs, joint commercial ventures, improving air connectivity to boost trade and tourism, joint scientific research and strategic partnerships in defence and security affairs. During SM Krishna's visit to Tajikistan on 02-03 July 2012, the former Foreign Minister expounded the unfolding policy under the rubric of 'commerce, connectivity, consular and community'. This policy initiative if properly channelized would enable India to attain a centre stage in Central Asia which further would help India to attain its basic objectives of engagement in the greater Central Asian region.

Great Power Game and India's soft power

As of July 2015 the U.S., Russia and China are the three major strategic players in Central Asia. India is a let comer and disinterested power in the region. The US entered into Central Asia in the early 1990s with the issues of geostrategy, security, energy and democracy keeping in mind. However, its presence was further strengthened only around 1994 with the focus largely concerned on the oil and natural resources of the region, to administer and control the pipelines originated out of Central Asia and to maintain a balance of power by countering China and restricting Iran. The main objective then was also to take care of the nuclear instability that could emerge if Iran or Pakistan gained access to the Central Asian uranium mines. The US objectives were also to save the region from the threat of Islamic fundamentalism, to strengthen the role of Turkey and block Russian influence in the region.

China and Central Asia have been closely intertwined in history and that relationship has begun to re-emerge today. This has further led to booming relationship between the two natural allies in the early years of the 21st Century. China shares 3500 km of border with Kyrgyzstan, Kazakhstan and Tajikistan. In the early years of the CARs' independence China was interested only in the political stability of the region and in preventing Islamic fundamentalism taking roots there. Eventually, to loosen the hold of the US in the region China boosted its diplomacy in the region. Nonetheless, China's major interests in the region also includes: to get access to energy resources of CARs, and to address its problem of East Turkestan movement in Xinjiang. It initiated in 1996 the formation of Shanghai Five with Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan and Russia to stabilize its borders, to promote peace and cooperation in the region and to develop greater trade relations with the CARs. Uzbekistan joined the organization in 2001, when it was renamed as Shanghai

Cooperation Organization (SCO). China also transformed the Xinjiang-Uighur Autonomous Region into a free market zone in 1998 to strengthen cooperation with Kazakhstan and to open up trade routes in the region. Xinjiang has major significance for China beyond issues of territorial integration and regional harmony, as it has one of the biggest oil-bearing basins in Asia - the Tarim basin. China is also the second-largest consumer of oil in the world after America. China has great interest in gaining access to the rich deposits of hydrocarbon and hydroelectric resources of the region. Beijing is actively taking part in exploring the Aktyubinks and Mangyshlak oil deposits and building an oil pipeline in the Kazakhstan-Xinjiang region. China is the major energy partner of Kazakhstan and Turkmenistan on the eastern side of the Caspian. China worked to create the world's fastest-built natural gas pipeline, linking Turkmenistan's vast south-eastern gas fields with Kazakhstan and Uzbekistan's formidable reserves to help slake the second-largest economy's seemingly unquenchable thirst for resources [22]. China now plans to export 65 billion cubic metres (bcm) of gas from Turkmenistan annually, more than double that envisioned for the largest capacity version of the Nabucco pipeline. Two strings, or portions, of the Central Asia-China pipeline are already completed, connecting Turkmenistan to China through Uzbekistan and Kazakhstan. A third is already under construction along the original route and a fourth would potentially take an alternative path through relatively stable northern Afghanistan and Tajikistan to China's Xinjiang province and thence onward to the burgeoning east coast. The pipeline was operational a record 18 months after its original announcement.

Russia on its part has three major reasons for being involved in Central Asia. One is to protect ethnic Russians in the region. Second, to maintain access to important resources of the region such as precious metals. Third, to restrict the influence of the external powers in the region in general and the US in particular and also to retain its influence in the region.

Although Russia, China and the US are the major geo-strategic players in the region, the influence of Islamic countries such as Turkey, Iran, Saudi Arabia, Pakistan and Afghanistan should not be underestimated. The competitive rivalry between Turkey and Iran in Central Asia is unique. Both have taken steps to convince the CARs to recognize their respective roles in the region. Turkey has been concerned that Iran may attempt to turn the Muslim nationalities towards theocracy, while Iran is worried that Turkey's active role in the region is aimed at pan-Turkism. This rivalry has been further accentuated with the United States' open support to Turkey and Russo-Chinese backing to Iran. Pakistan on its part has offered political support, economic integration and ideological solidarity to the CARs, hoping to pave the way for a broader strategic unity. The role of Iran, Turkey and Pakistan has been transformed over the year with regard to Central Asia. Particularly, after the 2001 world trade centre attack incidents the regional politics in the CAR got intertwined with larger national security perspectives of the nations surrounding Central Asia and Afghanistan. For Iran, greater US involvement brought in mixed results: engagement in Afghanistan by US forces strengthened the security of Iran while engagement in Central Asia seems to have encircled Iran. For Turkey, rising dynamics of regional politics and the US encouragement helped in underpinning its position in the region particularly in the Pipeline diplomacy sector. For Pakistan, Central Asia is a land of fellow Muslim brotherhood and hence a friendly zone for propagating anti-India propagandas. And she is still continuing with the very idea, although not positively reciprocated by the Central Asian democratic secular republics. Importantly, none of them have identical interests in Central Asia except Iran having larger role in the regional dynamics.

The roles played by powers such as Iran, Turkey and Pakistan in Central Asia will continue to depend, as they do today, partly on their domestic dynamics and problems; and partly on their relationships with one another and the great powers. Given the number of parties involved, the intricate puzzle that is the regional politics of Central Asia is likely to remain for the foreseeable future a web of complex, intricate, and sometimes contradictory relations. India needs to seize the opportunity in both hands by engaging these contradictory powers with each other while

keeping an eagle eye on her interests in mind. Iran and Turkey are friendly countries of India while Pakistan is the lone anti-India propagandist that needs to be tamed in iron hand.

Methods of Analysis

To accomplish the objective of this article, the study has adopted an explorative research design based on: review of the prior research hitherto been conducted on the area and Case study of India's relationship with the Central Asian republics. A comparative analysis of China and India's relations with the region has been done by reviewing the materials and data collected for the study purpose. The 'mixed blessing' doctrine has been adopted drawing the analogy from the win-win situation of game theory to study the benefits for both the regions from the active engagement and energetic relationships.

Result and Discussion

Despite according high strategic and geopolitical importance to the Central Asia region since its inception in 1991 successive governments of India thoroughly failed to formulate a concrete policy towards the region. It should be noted here that during the visit of Indian Prime Minister Mr. P. V. Narasimha Rao to Turkmenistan in 1995 stated that, "for India, Central Asia is an area of high priority, where we aim to stay engaged far into future. We are independent partners with no selfish motives. We only desire honest and open friendship and to promote stability and cooperation without causing any harm to third country." Ministry of Defence, Government of India in 2015 highlighting the importance of the region as strategic neighbourhood asserted in its report that, "due to strategic proximity to Middle East and South Asia, Central Asia has emerged as a distinct geopolitical entity stimulating global attention and interests. The region has vast untapped potential of oil, gas and other strategic minerals. Engagement with Central Asian States is thus as essential component of our security"¹⁸. In 2012 while participating in India-Central Asia dialogue, India's Deputy Foreign Minister Mr. E. Ahmad was instrumental in formalising the 'Connect Central Asia Policy (CCP)'.¹⁹ Responding to the region's impeccable importance Indian strategic expert K. Subramaniam observed that "the Central Asian republics posed the most excruciating and complex challenges to Indian diplomacy judged whether by geostrategic compulsions or by India's energy concerns." Also known as India's extended neighbourhood and strategic linchpin in the initial years India lost touch with the region. There were only nominal bilateral relations and engagement with only cultural and historical touch while pragmatism was nowhere substantiated in the policy process. In fact, India was dubbed as the late comer and disinterested power in the region by several experts and policy analysts. However, the recent change in government in New Delhi also signalled the change in policy formulation as the incumbent Prime Minister since his assumption of office has acted pragmatically in foreign policy front. His recent visits to Central Asia in this context are of paramount importance for both regions. In July 2015, Prime Minister Mr. Modi visited all five Central Asian states, participated in BRICS and SCO Summits literally being the first Indian Prime Minister to do that naturally has provided an impetus to the bilateral relationship of India with the heartland countries. The much awaited visit of Indian Prime Minister and the changing dynamics of the region will get a ray of hope since the visit was much awaited and anticipated. There are many expectations from not only the regional countries but also from the observers of Central Asia in India. Perhaps, to meet the expectations from the region would be the biggest challenge for the PM. His primary task would be to build new relationships, and to protect and enhance India's economic and commercial interests. So far, India has been successful in building political ties but has struggled to enhance economic and commercial ties. Its economic ties are the most unsatisfactory part of its overall good political relations with all CARs. India's Trade with the region amounts to some US \$1.6 billion as compared to China's \$50 billion. Its geographical connectivity with the region is still a major challenge [23].

18 Siddiqui, Sabena India's Connect Central Asia Policy, China, 2017

19 Roy, Meenasingh PM's Visit to Central Asia: Envisioning India's Proactive Policy Approach towards the region, India Foundation, 2015.

Road Blocks

The major hindrance between India and the Central Asian region is its geographical barrier obstructed by the great Himalayan mountain range and hostile Pakistan and rival China. However, this geographical obstruction shouldn't hamper India's great power ambition and for that India must develop the *Chhabar port* of Iran to connect with Central Asia without depending upon Pakistan and China. This can be done only when the India leadership express its political willingness and economic desire to be engaged in the region. Iran on its part has already conveyed its desire to allow India to develop transit lines through Iran and to use its land and ports for transportation.

The China Factor

One of the important agenda of China in the post- Cold War years remains the energy procurement and preservation, on account of its heavy domestic demand. As a result, China has expanded its wings, starting from South Asia to Latin America. It started investing heavily in the downstream sector, building oil refineries and pipelines across the region to satisfy its domestic demands. So, its current involvement in the Central Asia with which it shares 3500 kilometers of border has not been an isolated matter. China, the world's second largest importer, has been importing pipeline or liquefied natural gas for transforming its own economy. In Central Asia, Kazakhstan is the most important energy partner of China. Beijing controls approximately 20 percent of Kazakhstan's oil production and has constructed world's longest pipeline running 2,300 kilometers from the Caspian Sea to the Xinjiang province [24]. Chinese National Petroleum Company (CNPC) also owns a significant stakes in the Kashagan oil field. It also owns several small oil fields in Kazakhstan. In addition, Kazakhstan serves as the transit route for Chinese oil transportation.

China also directly imports gas from Turkmenistan - the main gas exporter of the region. Beijing has constructed the Central Asia-China gas pipeline. Uzbekistan also supplies gas to China through the upgraded pipeline network. Recently China and Uzbekistan have inked a bilateral energy deal of \$15 billion in 2013. It has also financed two other refineries in Kyrgyzstan, in the towns of Kara-Balta and Tomak. The 2013 visit of Chinese President Xi Jinping and signing of worth tens of billions of dollars energy deal with Central Asia states. Given the current energy engagement of China in Central Asia the IEA has estimated that China may be importing up to 50 percent of region's oil and gases by 2020 leading to decisive shift in Central Asia's energy flow from west to east.

In the context of Central Asia – China relations, the scenarios of both confrontation and cooperation will have consequences for India. Three out of five Central Asian states share boundary with China. This allows China to be the proximate player in the region. It is also believed in certain quarters that, although Central Asia is a Russian hinterland, it is not Russia but China whose presence worries the US most in the region. The same is also true with India. Chinese growing presence in Central Asia and its massive economic package, military aid and political dominance in the region hampers India's strategic vision towards Central Asian geopolitics. SCO is the mechanism through which China pushes its agendas in Central Asia. Such is its dominance in Central Asia that it goes alone in the region when it comes to energy and trade while it has a cooperation mechanism with India in others areas.

China has great interests in gaining access to the rich deposits of hydro resources in Central Asian region. Presently China is the second consumer of oil and gas in the world and may overtake the U.S by 2010 [25]. Therefore, it is apparent on part of China to depend profoundly on Central Asia, an energy hub accounting "1.7% and 5% of global proven recoverable resources of oil and gas respectively". It has emerged as a major player in Kazakhstan's oil exploration efforts. It has been actively participating in exploring Alktyuinks and Mangyshlak oil deposits and building an oil pipeline in Kazakhstan-Xinjiang region. One of the most ambitious projects signed by China includes, 5,730 kilometers long gas pipeline project estimated at a cost of \$ 11 billion between

Turkmenistan-Uzbekistan-Kazakhstan-China in which a consortium of companies from the U.S, Japan and China have already been conducting preliminary surveys for quite some time.

Policy Suggestions

Through the better part of India's history, links with Central Asia had been the most important in its contact with the outside world. In fact, traditionally India's aim had been to take its philosophical and cultural message across Inner Asian countries up to the remote Siberian region. During the British period, political officers, explorers, surveyors and traders, obviously for the 'Great Game' postures, maintained some interest in Central Asia. However, in the post-independence period, India has grossly and perhaps consciously overlooked the studies and understanding of its non-South Asian neighbouring areas, which traditionally formed 'buffer zones' against external aggression. However, during the 1970s to 1990 India's Central Asia policy was factored by the Soviet Union. Due to health Indo-Soviet relations, Indian relations with Central Asia were cordial and close. In the early 1990s, with the disintegration of the Soviet Union, India's focus in the region again remained poor and dismal. However with the increasing geopolitical and strategic significance of the region for India, it directed its foreign policy formulation towards the region. To which many called as India's "Look North Policy". This policy is basically meant to promote democracy, secularism and peaceful co-existence in the Central Asian region. The situation has however been changed with evolving energy scenario in the region. Accordingly policy formulation of the countries changed responding to the region's demand. In this context, India's policy option still unclear and confusing. Perhaps, it wouldn't be an exaggeration to say that probably India doesn't have any valid energy policy for the region.

India, so far, has not achieved any success in winning any deals in the Central Asian oil sector. The reasons for this are many - ranging from technical hurdles to high stake politics. The problem of inaccessibility apart, the issue of avoiding transit through Pakistan itself has become a fact of life. Therefore, it becomes essential, and inevitably so, to factor China in our energy security calculus. During the British rule, the route via Xinjiang was preferred for conducting trade and commerce with Central Asia. However, with the partition of India and illegal and forceful occupation of Northern Kashmir by Pakistan has blocked India's old trade route option in its transit route vision.

But with growing cooperation with China, the feasibility of constructing oil/gas 'Energy Highway' from Central Asia along Western China connecting to Northern India can be well assumed. If this happens, it would bring about unprecedented strategic change, let alone endowing energy supplies to the entire Northern India. Such a project connecting Central Asia and India through China will undermine the much-hyped Turkmenistan-Afghanistan-Pakistan gas pipeline project.²⁰

Until such a time when construction of direct oil and gas pipelines becomes possible, India's interest should remain focused in the petroleum management sector. The Caspian Sea region and Kazakhstan offer enormous opportunity for Indian technicians and experts. Indian presence in the region is already growing, as hundreds of Indian technicians and skilled workers are finding their way into infrastructure development projects. About a thousand Indians are already working in Aksai and Karachaganak-based Consolidated Construction Company (CCC) and SAIPEM Company, undertaking pipeline construction. With the increasing participation of the Indian workforce in petroleum management, the Caspian Sea region and Central Asia would inevitably become another Gulf model for India.

It is therefore, necessary for India to evolve its own perspective and understanding, and to broaden its operational scope of Central Asia. In this mission it also needs to include Afghanistan and the frontiers of China (Xinjiang) in its greater Central Asian vision.

The key elements of India's strategy towards this region could include:

- Developing a long-term innovative strategy to enhance engagement with the region, particularly in energy, transportation sector. Need to give further push to International North-South transport Corridor (INSTC).
- Embracing regionalism, besides bilateralism as a tool of its engagement with the Eurasian region. This would mean greater cooperation with China, Iran, Afghanistan, Pakistan and Russia in the regional context.
- Concentrating and supporting the Central Asian led regional groupings.
- Exploring prospects of cooperation between the CARs and the SAARC would go long way in augmenting cooperation between South and Central Asia.
- Capacity building in Central Asia to become the key area of India's Central Asia policy.
- Encouraging big business houses' involvement in Central Asian market.
- Announcing more fellowships for the Central Asian students and establishing additional Indian study centers in CARs and Central Asian study centers in India.
- Committing certain amount say \$10 to 15 billion in next five years, to promote India-CARs engagement.

Conclusion. India and Central Asia are strategic neighbours and natural allies. The two regions are geographically proximate, share common history and cultural affinity. As part of its regional geo-strategy, India requires to pursue serious and active bilateral and regional agreements to promote security in the region. It needs to carry forward the goodwill from the close relations it maintained during the Soviet times. It is the high time that Mr. Modi must view seriously India's Look North Policy as an important parameter of India's foreign policy like its Look East counterpart in order to pursue New Delhi's regional agenda, security issues, national interests, energy security, check of errant Pakistan and to offset the Chinese influence in the region. India can do what it wants in the region because of its soft power image and its policy of non-interference in the internal matters of any country and a standing history of non aggression against any country and as leader of third world countries in global forums. Nevertheless, any policy shift can only be possible when India is ready to upgrade its economic relations with the region and prepared to enter into their markets in a big way. To my mind, massive economic engagement at industrial level and academic and research sponsorship at policy level will provide leverages for India which New Delhi must need to ponder over.

References

1. Stobdan P. Central Asia and India's Security// Strategic Analysis. -2009.- Vol. 28. No.1.- P. 55.
2. Sharma Raghav India in Central Asia-the Road Ahead//Institute of Peace and Conflict Studies, Special Report. - 2009.- No. 63.- P. 3.
3. Stephen B. India's Continuing Drive into Central Asia//Central Asia Caucasus Analyst. - 2004.- P. 7.
4. Muni S.D. India and Central Asia: Towards a Cooperative Future, in Nirmala Joshi. ed. Central Asia – The Great Game Replayed: An Indian Perspective. - New Delhi: New Century Publications, 2003.- 110p.
5. Sen G., Bhabani Gujural Doctrine-Security Dimensions of Gujural Doctrine//Institute of Peace and Conflict Studies. - 2003.- No. 2.- P. 2.
6. Rohde Delhi Tracks Al-Qaeda, Jaish Link, in Lal Rollie//Central Asia and its Asian Neighbours: Security and Commerce at the Crossroads, Santa Monica, CA: Rand. - 2002.- P. 30.
7. Blank S. India's Rising Profile in Central Asia// Comparative Strategy. -2003. - 22(2). - P. 141.

8. Rohde Delhi Tracks Al-Qaeda, Jaish Link, in Lal Rollie //Central Asia and its Asian Neighbours: Security and Commerce at the Crossroads, Santa Monica. - CA: Rand. - 2002. - P. 30.
9. Raghav S. India in Central Asia – The Road Ahead// Institute of Peace and Conflict Studies, Special Report. – 2009. - No. 63.- P. 8.
10. Quentin P. India’s Terms of Engagement. – London: Financial Times, 11 November, 2004.- P. 15.
11. Arvind J. Dependence on Crude oil imports on the rise. – Chennai: The Hindu Business Line, 2012.
12. ICG Central Asia’s Energy Risks International Crisis Group // Asia Report. – 2007.- No.133. - P. 12.
13. Raghav S. India in Central Asia – The Road Ahead// Institute of Peace and Conflict Studies. Special Report. – 2009. - No. 63. – P. 4.
14. Arvanitopoulos C. The Geopolitics of Oil in Central Asia. – 2009. - URL: www.hri.org/MFA/thesis/winter98/geopolitics.html (Дата обращения: 09.07.2016)
15. SM Krishna Arrives in Tajikistan on Two Day Visit// Daily News and Analysis. – 2012. – URL: www.dnaindia.com (Дата обращения: 09.07.2016)
16. Rohde Delhi Tracks Al-Qaeda, Jaish Link in Lal Rollie // Central Asia and its Asian Neighbours: Security and Commerce at the Crossroads, Santa Monica. CA: Rand. – 2002. - P. 33.
17. Sachdeva G. Regional Economic Linkages, in Nirmala Joshi, Reconnecting India and Central Asia.- New Delhi: New Elegant Printers, 2002. – 138p.
18. Blank S. India’s Continuing Drive into Central Asia // Central Asia Caucasus Analyst. – 2004. - P. 7–9.
19. Sachdeva G. Regional Economic Linkages, in Nirmala Joshi, Reconnecting India and Central Asia.- New Delhi: New Elegant Printers, 2010. – 138p.
20. Shalini S. Central Asia: India’s Real Strategic Depth?// Centre for Strategic and International Studies. – 2012. –URL: <http://csis.org/blog/central-asia-indias-real-strategic-depth> (Дата обращения: 20. 07.2016)
21. Jyoti Prasad Das India’s Connect Central Asia Policy// Foreign Policy Journal. - 2012.
22. Joshi N. Great Game Replayed in Central Asia.- New Delhi: New Delhi Publisher, 2005. – 227p.
23. Hart M. Central Asia’s Oil and Gas Now Flows to the East // The Diplomat. - 2016.
24. Ramakrushna P. Chinese Interests in Central Asia: Policies and Challenges // Eurasian Report. – 2016. - Vol. 3. No. 2. – P. 39.
25. Teresita C. Schaffer South Asia Monitor: India’s Energy Dilemma // Centre for Strategic and International Studies. – 2017. – URL: <https://www.csis.org/analysis/south-asia-monitor-indias-energy-dilemma-september-07-2006> (Дата обращения: 09.09.2016).

Рамакруша Прадан

Факир Мохан Университеті, Баласоре, Үндістан

Үндістанның Орталық Азия саясатындағы Қытай факторы

Аннотация. Кеңес Одағының ыдырағаннан кейін, Орталық Азия мемлекеттері геосаяси байлықтары мен геостратегиялық ұстанымдарына байланысты аймақ елдерінің назарын өздеріне аудартты. Аймақтық елдер геэкономикалық бәсекелестік аясында аймаққа әсер ету үшін бар күштерін жұмсады. Көрші Орталық Азия елдерімен тығыз қарым-қатынас орнатуға тырысты, бастапқыда экономикалық, кейін саясат және қауіпсіздік салаларында болды. Атап айтқанда, Қытай аймақ елдерімен кең ауқымды экономикалық міндеттемелермен айналысады. Жақында Жібек жолының бастамасы және құбырлы дипломатия Қытайдың өсіп келе жатқан ықпалын және аймақтағы қатысуын растау үшін жеткілікті. Оның ең жақын көршісі Үндістан күшті тарихи, мәдени байланыстары мен аймақтың барлық елдерімен жақсы достығына қарамастан, үнсіз көрермен ретінде қалуда. Бұл тұрғыда осы зерттеу мақаласы Орталық Азиядағы Үндістанның мүдделері мен саяси мәселелерін

зерделеуге серпін береді және Қытайлық факторды Нью-Делидің стратегиялық көршіміз деп мәлімдейтін саясатының айқындаушы факторы ретінде қарастырады.

Түйін сөздер: Орталық Азия, Үндістан, Геосаясат, Геостратегия, Энергетикалық қауіпсіздік, «Бір белдеу - бір жол» инициативасы, Солтүстік-Оңтүстік халықаралық көлік дәлізі.

Рамакруша Прадан

Университет Факир Мохана, Баласоре, Индия

Китайский фактор в центрально-азиатской политике Индии

Аннотация. После распада Советского Союза государства Центральной Азии в силу своих геополитических владений и геостратегических позиций привлекли внимание стран региона и за его пределами. Региональные страны также сделали все возможное, чтобы повлиять на регион на фоне геоэкономической конкуренции. Соседи сознательно пытались установить тесные отношения со странами Центральной Азии, изначально экономические, но все более и более в сферах политики и безопасности. В частности, Китай серьезно занят крупными экономическими обязательствами со странами региона. Недавняя инициатива «Шелкового пути» и трубопроводная дипломатия достаточно очевидны, чтобы подтвердить растущее влияние Китая и его присутствие в регионе. В то время как его ближайший сосед Индия сидит на заборе как немой зритель, несмотря на наличие сильных исторических связей, культурных связей и превосходной дружбы со всеми странами региона. Именно в этом контексте эта исследовательская статья дает толчок изучению области интересов и политических вопросов Индии в Центральной Азии и рассматривает китайский фактор как определяющий фактор своей политики в отношении того, что Нью-Дели претендует на стратегическое соседство.

Ключевые слова: Центральная Азия, Индия, Геополитика, Геостратегия, Энергетическая безопасность, инициатива «Один пояс один путь», международный транспортный коридор Север- Юг.

References

1. Stobdan P. 'Central Asia and India's Security', Strategic Analysis, 1(28), 55 (2008).
2. Sharma, Raghav 'India in Central Asia-the Road Ahead'//Institute of Peace and Conflict Studies, Special Report, 63,3 (2009).
3. Stephen B. India's Continuing Drive into Central Asia, Central Asia Caucasus Analyst, 7(2004).
4. Muni S.D. India and Central Asia: Towards a Cooperative Future, in Nirmala Joshi. ed. Central Asia – The Great Game Replayed: An Indian Perspective (New Century Publications, New Delhi, 2003).
5. Sen G., Bhabani "Gujural Doctrine-Security Dimensions of Gujural Doctrine", Institute of Peace and Conflict Studies, 2, 2(2003).
6. Rohde Delhi Tracks Al-Qaeda, Jaish Link, in Lal Rollie, Central Asia and its Asian Neighbours: Security and Commerce at the Crossroads, Santa Monica, CA: Rand, 30(2002).
7. Blank S. India's Rising Profile in Central Asia, Comparative Strategy, 22(2), 141(2003).
8. Rohde Delhi Tracks Al-Qaeda, Jaish Link, in Lal Rollie, Central Asia and its Asian Neighbours: Security and Commerce at the Crossroads, Santa Monica, CA: Rand, 30(2002).
9. Raghav S. India in Central Asia – The Road Ahead, Institute of Peace and Conflict Studies, Special Report, 63, 8(2009).
10. Quentin P. India's Terms of Engagement, London: Financial Times, 11 November, 15(2004).
11. Arvind J. "Dependence on Crude oil imports on the rise". (The Hindu Business Line, Chennai, 2012).
12. ICG "Central Asia's Energy Risks" International Crisis Group, Asia Report. 133, 12(2007).
13. Raghav S. "India in Central Asia – The Road Ahead", Institute of Peace and Conflict Studies, Special Report, 63, 4(2009).

14. Arvanitopoulos C. “The Geopolitics of Oil in Central Asia”. Available at: www.hri.org/MFA/thesis/winter98/geopolitics.html (accessed: 09.07.2016)
15. “SM Krishna Arrives in Tajikistan on Two Day Visit”, Daily News and Analysis. Available at: www.dnaindia.com (accessed: 09.07.2016)
16. Rohde Delhi Tracks Al-Qaeda, Jaish Link in Lal Rollie, Central Asia and its Asian Neighbours: Security and Commerce at the Crossroads, Santa Monica, CA: Rand, **33**(2002).
17. Sachdeva G. Regional Economic Linkages, in Nirmala Joshi, Reconnecting India and Central Asia (New Elegant Printers, New Delhi, 2002).
18. Blank S. India’s Continuing Drive into Central Asia, Central Asia Caucasus Analyst, 7-9(2004).
19. Sachdeva G. Regional Economic Linkages, in Nirmala Joshi, Reconnecting India and Central Asia (New Elegant Printers, New Delhi, 2010).
20. Shalini S. Central Asia: India’s Real Strategic Depth? Centre for Strategic and International Studies. Available at: <http://csis.org/blog/central-asia-indias-real-strategic-depth> (accessed: 20.07.2016)
21. Jyoti Prasad Das India’s Connect Central Asia Policy, Foreign Policy Journal, 2012.
22. Joshi N. Great Game Replayed in Central Asia (New Delhi, New Delhi Publisher, 2005).
23. Hart M. Central Asia’s Oil and Gas Now Flows to the East, The Diplomat, 2016.
24. Ramakrushna P. Chinese Interests in Central Asia: Policies and Challenges, Eurasian Report, **3**(2), 39(2016).
25. Teresita C. Schaffer South Asia Monitor: India’s Energy Dilemma, Centre for Strategic and International Studies, 2017. Available at: <https://www.csis.org/analysis/south-asia-monitor-indias-energy-dilemma-september-07-2006> (accessed: 09.09.2016)

Author’s information:

Dr. Ramakrushna Pradhan (Ph.D/CRCAS/SIS/JNU) - Assistant Professor of Political Science, Department of Social Sciences, Fakir Mohan University, Balasore, India.

Рамакруша Прадан –Доктор наук (Ph.D/CRCAS/SIS/JNU), Ассоциированный профессор политических наук, Кафедра «Политические науки», Университет Факир Мохана, Баласоре, Индия.

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы -
Bulletin of the L.N. Gumilyov Eurasian National University, № 3 (124)/2018, 81-89pp.
<http://bulpolit.enu.kz/>; E-mail: vest_polit@enu.kz

IRSTI 11.07

Youngmin Chu¹ C.B. Kozhirova²

¹*L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan*

²*Institute of Diplomacy in Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan*

(E-mail: youngminchu@gmail.com¹, sbako@yandex.ru²)

The Issue on Social Integration of Korea and Kazakhstan: Focus on overseas ethnic(diaspora) policy

Abstract. Nowadays, diaspora groups are considered not as same ethnic people who live in different countries, but as competitive actors in globalized world. Also, if they return to their homeland, it is directly related to social integration issue. Korea and Kazakhstan have overseas ethnic groups (diaspora groups). In this regard, the governments of both countries have implemented policies for their diasporas. As a result of this research, we can see that the policy of Korea and Kazakhstan have common and different features. The common features are 1. the historical background of diaspora groups 2. the attitude how they look diaspora groups 3. the period of implementing overseas ethnic policies. Also, they have two different features that 1. the intention of the policies at starting point 2. the diversity of countries where overseas ethnic groups came from.

Key words: social integration, repatriates, diaspora, overseas Koreans, overseas Kazakhs, ethnic policy.

DOI: 10.32523/2616-6887-2018-124-3-81-89

Introduction. Nowadays, we live in the environment that too much information and technologies moves across the countries amid globalization. International human network is considered as a significant property in keen global competition. In addition, this new global environment gave new roles to overseas ethnic groups (diaspora groups). They have been recognized simply as overseas ethnic groups who live in foreign countries, not their ethnic homeland. However, at present time, they emerged as competitive ethnic groups who can connect their ethnic homeland with the country they live in, based on deep understandings and strong networks.

In practice, some researches from international organizations such as Asian Development Bank(ADB), UNESCO, UNDP revealed the result that transfer of advanced knowledge from overseas ethnic groups, who live in foreign developed countries, to their home country is a very useful and effective way to lead the development of their homeland country. [1, p.11] Actually, Korea can be one of the examples of it. After Korean War in 1950s, many Korean elites left Korea and went to developed countries such as U.S.A to study, and they came back to homeland with new advance knowledge in 1970s in the middle of Korea's modernization process. In fact, they were evaluated that they did leading role in modernization process and made great contribution on Korea's economic development. So, it is possible that their existence and knowledge can give opportunities to achieve development for home countries.

When it comes to the situation of foreign ethnic groups of Korea and Kazakhstan, 14% of Korean population is living in foreign countries, 41.6%²¹ of Kazakh ethnic population is residing in foreign places. In other words, both Korea and Kazakhstan have considerable overseas ethnic groups all over the world. If we consider Korea, overseas Koreans can be a great role in economic fields such as activating international trade, exchanging information on investment, and attracting foreign investment and labor force. In addition to this, they emerged as a favorable Buffer (or Mid-

²¹ These percentages are based on following numbers; the population of overseas Koreans and overseas Kazakhs are about 7 million and 5 million respectively. The total population of Koreans in Korea is about 50 million and those of Kazakhs in Kazakhstan is 12 million (2017) See, the source at Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan Committee on Statistics and Statistics of Immigration of Ethnic Korean to South Korea, Korea Immigration Service (<http://stat.gov.kz/> and <http://www.immigration.go.kr>)

dle) Zone for exchanging between South and North Korea. For Kazakhstan, overseas Kazakhs can fill the population vacuum, which occurred by other ethnic groups- Russian, German- who were born in Kazakhstan. Moreover, this group was considered importantly in terms of formation and preservation of national identity of independent Kazakhstan, because most ethnic Kazakhs have lost their ethnic identity during Soviet periods. Furthermore, they can be a middleman for establishing economic and political relationships with other countries such as China, Mongolia and Uzbekistan where they are from.

According to this trend, both governments of Korea and Kazakhstan have implemented government policies that call overseas ethnic groups into their homeland. In this process, of course, they are considered as important international actors as I mentioned before, but at the same time, the issue of their adaptation into home countries' society and achievement of national integration became a difficult issue for each government. In fact, it is not difficult to find frictions and conflicts between ethnic repatriates and local citizens by various reasons such as social maladaptation and language problem. This kind of situation hinders social integrity with making behavior of distrust each other and discrimination. Furthermore, it will be a great setback for countries' future development. In this regard, the return of overseas ethnic groups and their adaptation became a crucial factor for social integration of Korea and Kazakhstan.

Thus, this article will study the condition of overseas ethnic groups of Korea and Kazakhstan. And then these countries' policies related to the ethnic groups will be examined. Based on this information, the article will find out common and different features of their situation and government policies. This study can provide useful implications to the government of Korea and Kazakhstan for further policy making process regarding overseas ethnic groups.

1. The Situation of Overseas Koreans and its Government Policy

1.1 The Situation of Overseas Koreans

According to the statistics of Ministry of Foreign Affairs of Republic of Korea, 7.43 million ethnic Koreans live in 194 foreign countries in 2017. The country can be divided into Northeast Asia region, including China and Japan, South Asia and Pacific, North America, including U.S.A and Canada, Central and South America, Europe, Africa, and Middle East. In other words, overseas Koreans live in extensive area all over the world. Among them, 45.31% of Koreans live in Northeast Asia where the closest region from their homeland. Next region many Koreans live is North America, it constitutes 36.78%. In European countries, 8.49% of Koreans reside there [2], this figure includes ethnic Koreans from Russia-CIS region, such as Kazakhstan, Uzbekistan and Russia. We can check more detailed information by countries they live in.

Table 1 - Main Countries of Overseas Ethnic Koreans Live in 2017

Ranking	Country	2017	Percentage (%)
1	China	2,548,030	34.3
2	U.S.A	2,492,252	33.5
3	Japan	818,626	11.0
4	Canada	240,942	3.2
5	Uzbekistan	181,077	2.4
6	Australia	180,044	2.4
7	Russia	169,680	2.3
8	Vietnam	124,458	1.7
9	Kazakhstan	109,132	1.5
10	Philippine	93,093	1.3
	Other countries	473,330	6.4
Total		7,430,664	100

(Source: Ministry of Foreign Affairs, Republic of Korea)

The official statistics of Ministry of Foreign Affairs of Republic of Korea in 2017 shows that 34.3% of overseas Koreans live in China, 33.5% live in U.S.A. Japan is a next country many overseas Koreans reside- 11%, 3.2% live in Canada. When it comes to Central Asia, about 180 thousand Koreans live in Uzbekistan, and 110 thousand live in Kazakhstan. [2]

Table 2 - Korean Repatriates in South Korea by Country in 2016

Country	2017 (%)
China	83.6
USA	5.4
Uzbekistan	3.7
Canada	1.9
Russia	2.5
Kazakhstan	1.1
Australia	0.5
New Zealand	0.3
Other countries	1.0
Total	100

(Source: Ministry of Justice, Republic of Korea)

The population of Korean repatriates in 2013 was 602,226 and 841,308 repatriates flow into South Korea in 2017. This figure presents that 239,082 repatriates, 39.7% of repatriates are increased in 2017. When it comes to regions they came from, 83.6% repatriates are from China, who consists of the biggest portion of entire Korean repatriates. 5.4% are from U.S.A, 3.7% are from Uzbekistan, 2.5% are from Russia, 1.9% are from Canada, 1.1% are from Kazakhstan. [3] In the past, Koreans from China were a main population influx for South Korea, while Koreans from Central Asia, such as Kazakhstan and Uzbekistan and Russia, are rapidly increasing lately. This is because Korean government expanded countries for special visa application for overseas Koreans. As a result of expansion, the population of Korean repatriates from Russia-CIS countries exceeds 60 thousand in 2017.

Table 3 - Overseas Koreans from Russia-CIS Countries in South Korea by Year

Country	2013	2014	2015	2016	2017
Uzbekistan	14,385	17,637	20,653	26,385	31,081
Russia	5,051	5,524	8,590	15,555	21,264
Kazakhstan	1,494	1,869	2,504	5,236	9,223
Kyrgyzstan	511	751	1,153	1,857	2,407
Total	21,441	25,781	32,900	49,033	63,975

(Source: Korea Immigration Service, <http://www.immigration.go.kr>)

According to the statistics of Korea Immigration Service, Koreans from Russia and Central Asia region were 21,441 in 2013. However, the figure presents gradual increase up to 63,975 in 2017. Especially, the Koreans increased in 2016 drastically. The population of Koreans from Uzbekistan is constantly increasing and the influx of Koreans from Kazakhstan and Russia are also sharply mounting recently. [4]

1-2. Overseas Koreans Policy of Republic of Korea

The History of overseas Koreans policy is closely interlinked with international political changes around the Korean peninsula. Korea got an independence from the Japanese empire in

1945. However, the joy of it did not last long. Korea suffered from Korean War in 1950 and confronted unexpected situation – national division. Therefore, Korean government could not afford to deal with the problem of returning overseas Koreans as a main issue during that time. Korean government started to feel the necessity of overseas Koreans policy in 1980 due to the beginning of migration movement of overseas Koreans into South Korea. However, the regularized concrete institutionalization began in 1990s; for example, the Committee of Overseas Koreans under Prime Minister's office was established in 1996, Overseas Koreans Foundation under the Ministry of Foreign Affairs was ready to work in 1997. The main reasons the Korean government made these two government institutions are new aspects of social problems appeared in Korean society, such as illegal immigrants, smuggling of Koreans from China and returning issue of Koreans in Sakhalin region, who were drafted into the military by force during the Japanese occupation. In other words, with the reflection of the reality and the necessity of a legal framework, institutionalization process on overseas Koreans policy started to be set in the late 1990s. In this time, the basic direction of the policy was making regulations on residence permit for Korean repatriates, providing different regulations depending on regions of their origin. In the 2000s, Korean government revised the Overseas Koreans Policy to give special visa (F4 visa) for highly educated Koreans, professionals and overseas Koreans whose age is more than 60s. In addition, the government gave them a chance to extend the visa every 3 years. With this revision provided overseas Koreans an opportunity to stay longer and ensured their free entry and departure into South Korea, and economic activities. After this period of time, more overseas Koreans have returned back to South Korea from various countries. [5, pp. 76-82]

Nowadays, there is an agreement between the ruling party and the opposition party of South Korea about the necessity to foster the next generation of overseas Koreans and forming global network among the Koreans in order to achieve further economic development. [6] Moon Jaein, a president of Republic of Korea is showing more supportive movements on Overseas Koreans policy than former one. His government prepares various services for the problem of illegal Korean repatriates to get legal status and to support stable adaptation in the 18th meeting of committee of Overseas Koreans Policy in 2017. Furthermore, the government is ready to introduce new legislative requirements and services to protect other overseas Koreans in foreign countries and to use new types of electronic passport which is strengthened on security issues.

There are 740,000 Korean repatriates are living in South Korea in 2017, the number of repatriates who have special visa for overseas ethnic Koreans (F-4) reach 370,000 people. This figure increased from 84,912 in 2010 to 372,533 in 2016. [5, p.79]

Along with repatriates' legal status, there are various kinds of other supports in social part. Overseas Koreans Foundation has implemented social-cultural works for them. Their main works will be divided into seven parts; first is overseas Koreans education projects, second is overseas Koreans exchange and support projects, third is overseas Koreans survey and research projects, fourth, overseas Koreans future generation projects, fifth is Hansang network projects for making international Koreans' network, sixth is public relations and cultural projects, and the last one is overseas Koreans integrated network projects. [7] Throughout the implementing of these programs, a number of overseas Koreans have had chance to visit South Korea, to learn Korean language and culture, and to establish close relationship with ethnic Koreans from diverse countries by regular meetings with the foundation's support. Moreover, systematic supports for scientific researches related to overseas Koreans' history and culture are also under way. It is helpful and useful to update and revise the government policy in reality.

2. The Situation of Overseas Ethnic Kazakhs and its Government Policy

2.1. The Situation of Overseas Kazakhs

There exist more than 5 million overseas Kazakhs and they live in about 50 countries; 1.5 million in China, 1.5 million in Uzbekistan, 1 million in Russia, 130,000 in Mongolia, 70,000 in Turkmenistan, 45,000 in Kyrgyzstan, 30,000 in Afganistan, 25,000 in Turkey and etc. According

to announcement of the Ministry of Healthcare and Social Development of Kazakhstan, 287,000 families or over 1 million overseas ethnic Kazakhs immigrated in Kazakhstan from 1991 to Aril 2017. This figure constitutes almost 10 percent of the ethnic Kazakh population in Kazakhstan. The share of working age of them made up 56%, Children till 18 years constitute 39% and pensioners are 4.7% of the repatriates. If we see more recent periods, Tamara Duissenova, a former minister of Labor and Social Protection said that for the past five years nearly 300,000 foreigners have arrived in Kazakhstan for the purpose of work and 204,000 people are ethnic Kazakhs repatriates who want to return to their homeland in 2017.[8] 2,545 families, 4,416 ethnic Kazakhs received the status of a republic repatriate in April, 2018. [9]

Table 4 - Overseas Kazakhs settled in Kazakhstan by Country in 2017 and 2018

Country	2017 (%)	2018 (%)
China	33.4	43.7
Uzbekistan	54.5	43.2
Mongolia	2.1	5.7
Turkmenistan	4.6	3.4
Russia	2.0	0.6
Other countries	3.4	3.4
Total	100	100

(Source: Ministry of Labor and Social Protection of Population, Republic of Kazakhstan)

The main countries overseas Kazakhs came from are Uzbekistan, China, Mongolia and Turkmenistan. The majority of them in 1st quarter of 2018; 43.2% came from the Republic of Uzbekistan, 43.7% are from China, 5.7% came from Mongolia, 3.4% are from Turkmenistan, 0.6% are from Russian Federation and 3.4% came from other countries. [9] The main countries they came from shows little difference in figures between 2017 and 2018, but the main countries did not drastically changed.

2-2. Overseas Kazakhs Policy of Republic of Kazakhstan

After independence, Kazakhstan government started nation-building process to build a new country, and it means that new independent Kazakhstan should dissociate from Russia and Soviet image. In this process, Kazakhstan policy makers focused on titular ethnicity- Kazakh- for making a new image of their statehood. However, their demographical situation was not favorable for titular nation, because the Kazakh population consisted to only about 40 percent of entire population when they got independence. In this situation the government started to call beck overseas ethnic Kazakhs in the name of a ‘restoration of historical justice’ and the ‘Law on Immigration’ was adopted by Supreme Council in 1992. Based on this law, the government started to set quotas and financial allowance for Kazakh repatriates, which can help their adaptation and resettlement in Kazakhstan territory as well as society. Also, the State Migration Fund was created to support activities related to the group. The Fund was raised from local budgets, foreign and domestic organizations related to migration and private individuals. These activities can be called the initial movements for Kazakh repatriates by the government.

Meanwhile, there was a slight change on Kazakhstan’s nation-building concept in the middle of 1990s. Kazakhstan government started to emphasize not on the ethnic image but on a civic image by consideration of their multiethnic situation. Due to this change, the position and importance of Kazakh repatriates was decreased. In 2000s, the government program ‘Nurly Kosh’ was newly introduced, which aims for regional and rural development and industrialization of Kazakhstan during 2009-2011. Under this program, many Kazakh repatriates migrated to the northern, eastern and western part of the country, where labor scarce industrial region. They were provided special housing from the government in these regions and increasingly separated from native Kazakhstan

citizens. [10, p.3] It means that they may have just little opportunities to access to the main social sphere of Kazakhstan, because they are isolated and excluded from mainstream society and people by providing special resident areas, which are located in the periphery of the country. They became more and more isolated and have little chance to communicate with native Kazakhstani people to understand each other and to be integrated together. In addition to this, the serious protest was occurred by oil workers in the city of Zhanaozen located in western part of Kazakhstan in the late 2011, most of participants were known as Kazakh repatriates from Uzbekistan and Turkmenistan by mass media. After that period, the image of Kazakh repatriates in Kazakhstan society become negative. The government programs and quotas also became more passive than before.

In 2014, the Kazakhstan government adopted a new decree on resettlement of ethnic Kazakh repatriates in 7 oblasts, mainly in northern part of the territory. Few months later, the government expanded the oblasts to 14 regions, which means entire region of Kazakhstan, except two special cities- Astana and Almaty. [10, pp. 4-5] The law “On amendments and additions to some legislative acts of the Republic of Kazakhstan on migration and employment of population”, which is dated 24 November 2015, has implemented in order to encourage ethnic repatriation and establish the decision of problems of distribution of population across the country. In 2016, the Kazakhstan government presented seven regions- Kostanay, Atyrau, Akmola, Pavlodar, Northern Kazakhstan, East Kazakhstan, and West Kazakhstan for resettlement Kazakh repatriates. In addition, the government established newly planned regional quotas for them. [9] In the beginning of 2017, the Concept of the Migration Policy of the Republic of Kazakhstan on 2017-2021 was developed and the Committee of the Migration Service of the Ministry of Internal Affairs of Kazakhstan was planned by instruction of Kazakhstan president. [11] These new plans might have close relationship with Kazakhstan’s modernization programs for industry, society and national identity, such as Ruhani Zhangyru, 5 Social Initiatives, Digital Kazakhstan program.

According to the survey implemented by Public Opinion Research Institute, 57.5% respondents, who are all Kazakh repatriates, answered that ensuring employment is a main problem that Kazakhstan government should solve. On the other hand, 75.8% of them responded that desire to return to own historical homeland is a reason to move to Kazakhstan. It shows that many overseas Kazakhs still have a big desire to migrate into Kazakhstan. However, there are several difficulties the repatriates confront, such as language, living, relationship with other Kazakhstani society members, etc. [12] In this situation, Kazakhstan government try to utilize effective ways to support them; for example, E.gov Public Services and Information online explains the status and rights of ethnic Kazakh repatriates to reduce these problems in Kazakh, Russian and English. It presents necessary information for Kazakh repatriates to be well adapted in the country and the way to acquire repatriate status from the government. Also there are 14 centers which help adaptation and integration of them.

Conclusion. In conclusion, this article tried to explore overseas ethnic Koreans and Kazakhs (diaspora group); in detail, the situation of overseas ethnic groups and its government policies. As a result of this research, I could check that there are several common and different features between two countries. When it comes to common features, first, both countries’ diaspora groups have similar reasons to leave their homeland. They should leave their country voluntarily or involuntarily by severe historical events. This article did not explain historical backgrounds, but there have been several events for Kazakhstan such as drawing borderline by an outside force, being absorbed into Soviet system. Korea also experienced Japanese colonial era and the division of Korean peninsula into north and south. These situations made the diaspora groups for both Korean and Kazakhstan. Second is each government recognizes overseas ethnic groups as a competitive international network in the trend of globalization. Third, the policies related overseas ethnic groups and repatriates has relatively short history less than 30 years in both countries. In Kazakhstan, they initially enacted the laws in 1992 right after the independence. In Korea, even though Korean society realized the necessity of the law in 1980s, the movement of institutionalization

was shown since 1990s. Therefore, both governments are in the process of experiencing mistakes and revising the regulations for it.

On the other hand, there are two different features. First is the intention of the policies at starting point. In case of Korea, overseas Koreans voluntarily migrated into South Korea due to establishment of diplomatic relations with neighboring countries such as China and Russia and rapid economic development. After that many problems came up to Korean society. As a reaction of these problems, Korean government started to establish basic policies to solve these problems. While, overseas Kazakhs policy was led by Kazakhstan government. Kazakhstan government started to establish the policy for the purpose of demographical dominants as a titular nation and Kazakh identity restoration in their nation-building process. Second, there is a difference in the diversity of the countries overseas ethnic groups came from. For instance, overseas Koreans' geographical, economic, social environments are varying from region to region. In other words, some Koreans are from so-called developed countries and others are from developing countries. Therefore, the economic and educational level of Korean repatriates is quite various. According to these differences, the perception of domestic Koreans about overseas Koreans is different and Korean government also applies regulations differently. While, most Kazakh repatriates are from neighboring countries such as China, Mongolia and Russia. They mostly migrated in Kazakhstan to find better economic and social lives. So, it is true that some domestic Kazakhstan citizens maintain that Kazakhs repatriates can be economic burden to Kazakhstan.

In sum, overseas ethnic policy is very complicated issue, which can affect each countries politics as well as society and economy. As I mentioned before, this policy can be influence not only on overseas ethnic groups but also domestic people. Furthermore, it is bound together with a national integration issue. Overseas ethnic groups are our family who shared same blood, and should be considered as competitive actors for our future development. Therefore, each government should constantly revise and implement the policies by examining practical limitations and situation. If they so, it is expected that Korea and Kazakhstan can build solid foundation for stable society and further development with these rich society members.

References

1. Wescott C., Jeniffer M. Brinkerhoff *Converting Migration Drains into Gains: Harnessing the Resources of Overseas Professionals*// Asian Development Bank.-2006.- P.1-148. - URL: <http://www.adb.org/sites/default/files/publication/27967/converting-migration.pdf>. (accessed 21.05.2018).
2. Report of Overseas Koreans in 2017, Ministry of Foreign Affairs of Republic of Korea. -2017. -URL: <http://www.mofa.go.kr/> (accessed 01 .06. 2018).
3. Report of Korean Repatriates, Ministry of Justice of Republic of Korea. -2017.-URL: <http://www.moj.go.kr/> (accessed 01 .06. 2018).
4. Statistics of Immigration of Ethnic Korean to South Korea, Korea Immigration Service. -2017. -URL: <http://www.immigration.go.kr> (accessed 05 .06. 2018).
5. Official Report of Ministry of Justice 2017. Research on Long-term Strategy and Comprehensive Policy Making for Overseas Koreans // Korea Employment Welfare Pension Institute. -2017.
6. Moon Jea In era What will be the new policy for overseas Koreans.-2018.- URL: www.her-aldk.com (accessed 01. 04. 2018).
7. Main Goals and Businesses of Overseas Koreans Foundation, Overseas Korean Foundation.- URL: <http://www.okf.or.kr/> (accessed 24.04.2018).
8. Kazakhstan to Change Migration Policy, Kazinform International News Agency. -URL:http://lenta.inform.kz/en/kazakhstan-to-change-migration-policy_a3066567 (accessed 20.04.2018).

9. Help Repatriates in Q1 2018 and 2017, Ministry of Labor and Social protection of the Republic of Kazakhstan. -URL: <http://www.enbek.gov.kz/en/node/349595> (accessed 20.04.2018).

10. Dukeyev B. Ethnic Return Migration in Kazakhstan: Shifting State Dynamics, Changing Media Discourses // Central Asia Program (Central Asia Fellowship Series). CAP Papers–2017.- No.183.- P.1-11.

11. Government of Kazakhstan Considers the Concept of Migration Policy for 2017-2021, Official Website of the Prime Minister of Kazakhstan.- URL:<https://primeminister.kz/en/news/all/15313> (accessed 01. 07. 2018).

12. Rakisheva B., Youngmin Chu Policy of the Republic of Kazakhstan in the Field of ethnic Repatriation: Issue of adaptation and integration of repatriates in a multi-ethnic Kazakhstan society) // The 8th International Seminar on the Current State and its Future Direction for the Social Policy of the Korea and Central Eurasian Countries., Korea Institute for Health and Social Affairs, Institute of Central Asian Studies, Korean Social Policy Institute, Seoul, 2018. – P.100-119.

Янгмин Чу¹, С. Б. Кожирова²

¹*Евразийский национальный университет им Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан*

²*Институт дипломатии, Академия Государственного Управления при Президенте Республики Казахстан, Астана, Казахстан*

Проблема социальной интеграции Кореи и Казахстана: фокус на политику в отношении зарубежных этносов (диаспор)

Аннотация. В настоящее время диаспоральные группы рассматриваются не как этнические группы, живущие в разных странах, а как конкурентоспособные акторы глобализованного мира. Кроме того, при их возвращении на родину возникает проблема социальной интеграции. В Корею и Казахстане существуют этнические группы (диаспоральные группы), живущие за рубежом. Поэтому, правительства обеих стран имеют политику, направленную на диаспоры. В результате этого исследования выявилось, что политика Кореи и Казахстана в отношении диаспор имеют как общие, так и отличительные черты. Общими чертами являются 1. исторический фон диаспоральных групп. 2. позиция государств в отношении диаспоральных групп. 3. период осуществления политики в отношении зарубежных этнических групп. Также, существуют две отличительные черты: 1. первоначальное намерение политики государств 2. разнообразие стран, из которых приезжают зарубежные этнические группы.

Ключевые слова: социальная интеграция, репатрианты, диаспора, корейская диаспора, казахская диаспора, этническая политика.

Янгмин Чу¹, С. Б. Кожирова²

¹*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университеті, Астана, Қазақстан*

²*Дипломатия институты, Қазақстан республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік Басқару Академиясы, Қазақстан, Астана*

Корея мен Қазақстанның әлеуметтік интеграциялану мәселесі: шетелдік этностарға (диаспораларға) қатысты саясатқа фокус

Аннотация. Қазіргі таңда диаспоралық топтар әртүрлі елде тұрып жатқан этникалық топтар ретінде емес, жаһандастырылған әлемнің бәсекеге қабілетті кейіпкерлері ретінде қарастырылады. Сонымен қатар, олар отанға оралған соң әлеуметтік интеграциялану проблемасы туындайды. Корея мен Қазақстанда шетелде тұратын этникалық топтар (диаспоралық топтар) бар. Сондықтан екі ел үкіметінің диаспораларға бағытталған саясаты бар. Осы зерттеудің нәтижесінде Корея мен Қазақстанның диаспораларға қатысты саясаттарының жалпы да, ерекшеленетін де белгілері бар екені анық болды. Жалпы белгілерге мыналар жатады: 1. Диаспоралық топтардың тарихи фоны 2. Мемлекеттердің диаспоралық топтарға қатысты позициясы 3. Шетелдік этникалық топтарға қатысты саясатты жүзеге асыру кезеңі. Сондай-ақ, екі ерекше белгілері бар: 1. Мемлекеттер саясатының бастапқы ниеті. 2. Шетелдік этникалық топтар келіп жатқан елдердің алуан түрлілігі.

Түйін сөздер: әлеуметтік интеграция, репатрианттар, диаспора, кәріс диаспорасы, қазақ диаспорасы, этникалық саясат.

References

1. Wescott C., Jeniffer M. Brinkerhoff *Converting Migration Drains into Gains: harnessing the Resources of Overseas Professionals*, Asian Development Bank, Available at: <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/27967/converting-migration.pdf>, pp.1-148 (2006) (accessed 21.05.2018).
2. Report of Overseas Koreans in 2017, Ministry of Foreign Affairs of Republic of Korea. Available at: <http://www.mofa.go.kr/> (accessed 01.06.2018).
3. Report of Korean Repatriates, Ministry of Justice of Republic of Korea. Available at: <http://www.moj.go.kr/> (accessed 01.06.2018).
4. Statistics of Immigration of Ethnic Korean to South Korea, Korea Immigration Service 2017. Available at: <http://www.immigration.go.kr> (accessed 05.06.2018).
5. Official Report from Ministry of Justice. Research on long-term strategy and comprehensive policy making for overseas Koreans, Korea Employment Welfare Pension Institute, (Seoul, 2017)
6. Moon Jeain era- What will be the new policy for overseas Koreans? Korea Herald Business, Available at: www.heraldk.com (accessed 01.04.2018).
7. Main Goals and Business of Overseas Koreans Foundation, Overseas Koreans Foundation. Available at: <http://www.okf.or.kr/> (accessed 24.04.2018).
8. Kazakhstan to Change Migration Policy, Ministry of Healthcare and Social Development of Kazakhstan, Kazinform International News Agency. Available at: http://lenta.inform.kz/en/kazakhstan-to-change-migration-policy_a30665 (accessed 20.04.2018).
9. Help Repatriates in Q1 2018 and 2017, Ministry of Labor and Social protection of the Republic of Kazakhstan. Available at: <http://www.enbek.gov.kz/en/node/349595> (accessed 20.04.2018)
10. Dukeyev B. Ethnic Return Migration in Kazakhstan: Shifting State Dynamics, Changing Media Discourses, Central Asia Program, Central Asia Fellowship Series CP Papers, **183**, 1-11 (2017)
11. Government of Kazakhstan Considers the Concept of Migration Policy for 2017-2021, Official Website of the Prime Minister of Kazakhstan. Available at: <https://primeminister.kz/en/news/all/15313> (accessed 01.07.2018)
12. Rakisheva B., Youngmin Chu Policy of the Republic of Kazakhstan in the Field of ethnic Repatriation: Issue of adaptation and integration of repatriates in a multi-ethnic Kazakhstan society), The 8th International Seminar on the Current State and its Future Direction for the Social Policy of the Korea and Central Eurasian Countries, Korea Institute for Health and Social Affairs, Institute of Central Asian Studies, Korean Social Policy Institute, 2018, pp.100-119.

Author Information

Youngmin Chu (Seoul, Republic of Korea) - Ph.D candidate, Department of Regional Studies, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Satpayev str., Astana, Republic of Kazakhstan // Research Fellow in POSCO TJ Park Foundation (Republic of Korea) .

Kozhirova С.В. (Astana, Republic of Kazakhstan) – Doctor of Policital Sciences, Professor of the Institute of Diplomacy in Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan. Кожирова С.Б. (Астана Қазақстан) – Доктор политических наук, Профессор Института дипломатии, Академия Государственного Управления при Президенте Республики Казахстан, Астана, Казахстан.

Янгмин Чу (Сеул, Корея) – Докторант кафедры регионоведения, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, ул. Сатпаева, 2, Астана, Казахстан.

*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы -
Bulletin of the L.N. Gumilyov Eurasian National University, № 3 (124)/2018, 90-98 pp.
<http://bulpolit.enu.kz/>; E-mail: vest_polit@enu.kz*

МРНТИ 11.25.91

Б. Ж. Абжаппарова, А. А. Тлеубаева

*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан
(e-mail:hadisha_1960@mail.ru)*

Жапонияның Солтүстік Кореяға ұстанған саясаты

Аннотация. Мақалада Азия Тынық мұхиты аймағында орналасқан елдердің даму ерекшеліктері қарастырылған. Оның ішінде Жапонияның қазіргі кезеңдегі Корей түбегіндегі ядролық дағдарыс мәселесіне алаңдаушылық танытатындығы сараланған. Корей Халықтық Демократиялық Республикасының атом қаруын жасауға деген ұмтылысының тарихи себептері айқындалған. Қазіргі кезеңдегі Солтүстік Кореяның ядролық дағдарысы бүкіл адамзатқа жаһандық қауіп төндіріп отырған мәселеге айналып отыр. Әсіресе геосаяси жағынан Азия Тынық Мұхиты аймағына тигізер қауіпі өте зор.

Жапония Солтүстік Кореяны өзінің ұлттық қауіпсіздігіне басты қауіп төндіретін ел ретінде қарастырады. Сондықтан Жапония сыртқы саясатында Солтүстік Корея маңызды орын алады. Әрі Жапония АҚШ-тың Корей түбегіндегі саясатына толық қолдау жасайды.

Корей түбегін ядролық қарусыздандыру мәселесі өте маңызды екендігі талдауға алынған. Жапонияның КХДР ұстанған саясатына назар аударылған.

Соңғы уақытта АҚШ пен КХДР арасындағы денуклеаризация процесінің жүзеге асырыла бастауына Жапония қолдау көрсетеді. Алайда Корей түбегіндегі денуклеаризация процесін жүзеге асыру әлі де толық шешімін таппай отыр.

Түйін сөздер: Жапония, Азия Тынық Мұхиты Аймағы, Солтүстік Корея, Оңтүстік Корея, ядролық дағдарыс, қауіпсіздік, қарусыздандыру, солтүстіккореялық қауіп, денуклеаризация.

DOI: 10.32523/2616-6887-2018-124-3-90-98

Кіріспе. Аталған мақалада Азия Тынық мұхиты аймағының ядролық қауіпсіздік мәселесіне көңіл бөлініп, оның ішінде Жапонияның үлкен алаңдаушылық танытатындығы сараланған. Ең бастысы КХДР ядролық бағдарламасының қалыптасу тарихына талдау жасалған. Жапонияның өзінің ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында жүргізіп отырған жұмыстары ашып көрсетілген.

Міндеттері. Мақаланың басты міндеті Корей түбегіндегі ядролық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мен Жапонияның соған байланысты ұстанып отырған саясатын зерттеу.

Мақсаты. Мақаланың басты мақсаты – Солтүстік Корея геосаяси жағынан іргелес, ядролық қаруы бар ел болғандықтан, Жапония өзінің ұлттық қауіпсіздігін сақтауда сыртқы саясатында Солтүстік Кореяға маңыз беріп отырғандығына талдау жасау.

Зерттеу тәсілдері. Мақаланы жазу барысында теориялық (салыстырмалық талдау, зерттеудің сұрыптау және ғылыми баяндау) тәсілдері пайдаланылды.

Қазіргі кезеңде Солтүстік Кореяның ядролық дағдарысы жаһандық мазмұнға ие болып, әлемдік қауымдастыққа қауіп төндіріп отырған өте күрделі мәселеге айналып отыр. Әсіресе Азия Тынық Мұхиты аймағының орталығында қауіпсіздіктегі түбегейлі факторының мәні де осыған тіреледі.

Біріншіден, Азия Тынық Мұхиты аймағында орналасқан елдердің әлем дамуына деген әртүрлі көзқарасы қалыптасқан. Шығыс Азия экономикалық жағынан дамып отырған аймақ ретінде осы аймақта орналасқан елдердің басым бөлігі экономикалық өсімнің жоғары деңгейін көрсетіп отыр. 2018 жылғы ҰҰӨ нақты жылдық өсімі Жапонияда 1,2, Оңтүстік Кореяда 3,1 пайызды құрап отыр [1]. Ал ҚХР Реформа мен даму жөніндегі Мемлекеттік комитеттің төрағасы Хэ Лифэн Қытайдың экономикасы 2017 жылдың қорытындысы бойынша 12 триллион доллар көлемінде тез қарқынмен дамып отырғандығына қарамастан, әлемде АҚШ-тан кейін екінші орын алып отырғандығын мәлімдеді [2].

Шығыс Азия елдері жоғары экономикалық әлеуетке ие болып отырғанымен, аймақта Қытай әлі де болса жетекші рөл атқарады. Қытайдың сыртқы саясатындағы әлемдік тәртіп құрылымына концептуалды көзқарасы АҚШ-тан өзгеше құрылған. АҚШ өзінің сыртқы саясатын әлемдік дамудың тиімділігін қамтамасыз етуде жетекші орында болу идеясымен сәйкестендіріп отыр [3]. Өз кезегінде Қытайдың доктриналды құжаттары [4] керісінше: жалпыға бірдей бейбітшілік пен бірлескен даму идеясы гегемониясыз және күш қолдану саясатынан байқалады.

Шығыс Азия аймағындағы ірі елдердің бірі Жапония АҚШ-тың ірі сауда әріптестерінің қатарына еніп, АҚШ-пен берік экономикалық қатынас орнатқан. Қазіргі кезеңде Жапония Шығыс Азияның экономикасында Қытайдан кейін жоғары экономикалық даму деңгейіне жетіп отыр [5].

Екіншіден, КХДР өз ядролық бағдарламасын белсенді дамытып, баллистикалық зымырандарын сынақтан өткізді. КХДР сутегі бомбасын да сәтті сынақтан өткізгендігін де мәлімдеді. Алайда Ресейдің Энергетика және қауіпсіздік орталығының директорының мәлімдеуінше, КХДР-да термоядролық қару-жарақ бар, оның көздеген нысанға континентальды баллистикалық зымыранның көмегімен жеткізілуі мүмкін деген мәлімдемесіне күмән бар екендігін алға тартады [6].

Үшіншіден, КХДР орналасу ерекшелігі мен оның территориясындағы стратегиялық объектілерге, зымырандық объектілерді АҚШ атқыласа, онда әлемдегі жалпы адамзатқа үлкен қауіп төніп, Солтүстік Корея территориясында орналасқан ядролық объектілерге ғана емес, жаһандық экологиялық зардап әкелуі мүмкін.

Қазіргі жағдайда Корей түбегі мен Азия Тынық Мұхиты аймағында қауіптің орын алып отырғандығына байланысты мәселені кешенді түрде зерттеп және реттеу қажет.

Корей Халықтық Демократиялық республикасының атом қаруын жасауға деген ұмтылысы Солтүстік Корея тарихымен тығыз байланысты. 1956 жылы Ким Ир Сен АҚШ-тың 1950–1953 жылдардағы корей соғысы кезеңінде Пхеньянға қарсы ядролық қару пайдалану жоспарын жүзеге аспағандығын білген соң, КСРО-мен ядролық энергетика саласы бойынша мамандар даярлау бойынша келісімге қол қойды [7].

70-ші жылдардан бастап КХДР өзінің ядролық қаруын жасауды бастау мақсатында Қытайдан көмек сұрап, солтүстік корейлықтарды өздерінің ядролық полигондарына жіберуге рұқсат сұрады. Ядролық державалардың қатарына кіруді ұзақ күтіп, өздерінің алғашқы атом бомбасын жасап және сынақтан өткізуге корей коммунистері 2006 жылы қол жеткізді. Осы уақыттан бастап аймақтағы қауіпсіздік жағдайы түбірінен өзгерді. КХДР өз ядролық қаруын 2009, 2013, 2016 жылдары сынақтан өткізді. Бесінші ядролық сынағын Солтүстік Корея 2016 жылдың 9 қыркүйегінде жүргізді. КХДР 10 килотон күші бар қондырғыны пайдаланды. Бұл бұрынғы көрсеткішке қарағанда екі есе артық нәтиже еді [1]. Бұнымен қатар Пхеньян сутегі бомбасын жасау технологиясы бар екендігін дәйектеп отыр. Ең қауіптісі

Ким Чен Ынның баллистикалық зымырандармен шағын оқтұмсықтарды ұшырып жібере алатындай дайындығы бар екендігін мәлімдеуінде болды.

Жапония үкіметі зымырандық-ядролық бағдарламасына байланысты КХДР қарсы біржақты санкциялардың жаңа пакетін мақұлдады. Kyodo ақпарат агенттігінің мәліметі бойынша аталған шешім 12 желтоқсанда министрлер кабинеті отырысында қабылданды.

Санкциялар Солтүстік Кореяның қосымша 19 ұйымдары мен компанияларына қатысты болды. Егер олардың активтері табылса бірденінен тоқтатылатындығын мәлімдеді. 7 қарашада КХДР-нің 35 заңды және жеке тұлғаларын қамтитын бұрынғы санкциялар тізімі бекітілді.

Токиода олар Солтүстік Кореяның шет елдерге жұмысшыларды жіберуіне, сондай-ақ көмір мен минералды экспорттауға байланысты өздерінің ядролық зымырандарды дамыту бағдарламасына қатысы бар деп санайды.

Жапония 2017 ж.тамызда КХДР қатысты санкцияларды кеңейтті. Солтүстік Кореямен саудаға тиым салып, олардың азаматтарына виза беру, КХДР-на ақша аударымдарын жүзеге асыру шараларын күшейтті. Қазіргі кезеңде екі ел арасында тікелей транспорттық байланыс, дипломатиялық қатынастар тоқтатылды.

Корей түбегіндегі шиеленіс КХДР ядролық зымырандық бағдарламасының, сондай-ақ Америка Құрама Штаттары мен оның одақтастарының аймақтағы әскери жаттығуларының белсенді дамуына байланысты сақталып отыр.

2017 ж. шілдеде Солтүстік Корея екі рет баллистикалық зымырандарға сынақ жасаса, 29 тамызда және 15 қыркүйекте тағы екі рет зымырандар ұшырып, ол Жапония территориясы арқылы өтті. Ал 3 қыркүйекте КХДР сутегі зарядына сәтті тәжірибе жасағандығын жариялады. Осыған байланысты БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесі КХДР қарсы санкция режимін тез арада күшейтті. 29 қарашада Пхеньян континентальды аралық баллистикалық зымырандарының прототипіне сынақ жасады. Ол сарапшылардың пікірінше, АҚШ территориясындағы қажетті нысандарды көздеп, жоя алады. АҚШ пен Жапония мәселелерін шешу үшін әлемдік қауымдастық Солтүстік Кореяға қысымды барынша көбейтіп, санкцияны арттыру қажеттігін ескертті[8].

Шын мәніне келгенде шағын, қорғансыз мемлекет ұлы державаларға қауіп төндіріп отыр. Жаңа және ең мықты технологиялық ядролық әлеуеті бар АҚШ-тағы оқтұмсықтардың саны соңғы елу жылда 31 255 жетіп отырған Вашингтонның КХДР-ның бір сәтте күлін көкке ұшыра алатындай күші болса да, Пхеньянның белгісіз сападағы жиырма ядролық бомбасы бар болғандықтан қауіптеніп отыр [9].

КХДР ядролық бағдарламасы әлемде бейбітшілікті сақтау мен қауіпсіздікке қатер әкеледі. АҚШ-тың Бірлескен комитеті басшыларының штабының мүшесі Генерал Джозеф Данфорд (Joseph Dunford), Солтүстік Кореяның әрекеті «АҚШ-қа ғана емес, оның одақтастарына қауіпті күшейтіп отырғандығын» атап көрсетті. Үлкен қашықтыққа бағытталған зымырандарды Пхеньянның жетілдіруі «АҚШ-қа ғана емес, оның Азия Тынық Мұхиты аймағындағы одақтастарына бағытталып отырған» қауіп болып тұр.

Соңғы жылдары АҚШ Оңтүстік Корея территориясында әскери гарнизондарын орнықтырды. Окинавада да қосымша базалары бар. Америка үкіметі түбекке ядролық қаруын әкеліп, бірлескен әскери қимылдар өткізуде, бірнеше әскери теңіз флоты, крейсер авиакондырғылар, стратегиялық бомбардировщиктері бар.

2017 жылы 7 желтоқсанда Токио тұңғыш рет Жапон қорғаныс күштеріне шетелде соғыс қимылдарына қатысуға рұқсат беретін бірқатар заңдар қабылданғаннан бері алғаш рет әскерді орналастыру мүмкіндігін қарастыруда. Бұл Солтүстік Корея зымырандарының жапон су территорияларына түскен жағдайда жүзеге асырылуы мүмкін.

2016 жылдың 29 наурызында Жапонияда елдің қорғаныс қабілетін арттыру мақсатындағы әскери күшін пайдалану мүмкіндігін кеңейтетін заңдар жинағы күшіне ене бастады.

Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін заңға өзгертулер енгізу жапон әскеріне шет елдердегі әскери қимылдарға қатысуға және одақтастарының мүдделерін қорғауға құқық берді.

Сондай-ақ заңнамадағы өзгерістер Жапонияның өзін-өзі қорғау күштері үшін енгізілетін реттеудің үш дәрежелі қауіп-қатерін қарастырады, деп жазады Жапонның Yomiuri Shimbun газеті.

Бірінші және ең төмен дәреже «қарулы шабуылдың мүмкіндігі» деп қарастырылады және қорғаныс объектілерінің құрылысын қажет етеді. Екінші - «қарулы шабуыл қауіп сөзсіз» және бұл жағдайда өзін-өзі қорғау күштері майдан алаңында орналасуы мүмкін. Үшінші дәреже - тікелей қарулы шабуыл дегенді білдіреді және «күшпен күресу» құқығын береді [10].

Басылым атап көрсеткендей, әзірге Токио бұл кезеңдердің ешқайсысын практикалық тұрғыда қолданған жоқ.

КХДР баллистикалық зымырандарының жапон территориялық суларына түсуі «қарулы шабуыл жағдайы» болып бағаланады. Мұндай жағдайда Жапония өзін-өзі қорғау мақсатында күш қолдануы мүмкін.

2017 желтоқсандағы оқиғалар қарсаңында Солтүстік Корея АҚШ-пен арадағы шиеленістің күшейіп отырғандығына қарамастан, апта сайын зымырандық сынақтар өткізіп отыратындығын мәлімдеді. Солтүстік корейлік Сыртқы Істер Министрлігінде егер АҚШ тарапынан әскери қимылдар басталса, «кең көлемдегі соғыстар» бастауы мүмкін екендігін ескертті.

«Жапония елдерді КХДР-мен дипломатиялық қатынастарын үзіп, солтүстік корейлік жұмысшыларды кері қайтаруға шақырады» – деп мәлімдеді Жапония Сыртқы Істер Министрі Таро Коно.

Жапонияның Премьер-министрі Синдзо Абэ Пхёнчхандағы Олимпиадалық ойындар аяқталғаннан кейін АҚШ пен Оңтүстік Кореяға әскери жаттығуларды қайтадан бастау жөнінде ұсыныс жасамақ болып отыр. Сонымен қатар Абэ Корея Республикасы президентімен КХДР-ға қатысты кезекті күштеу іс-шараларын қайта қарап, соғыс болған жағдайда жапон азаматтарын түбек территориясынан эвакуациялау жоспарларын талқылауды ұсынды. Сарапшылардың пікірі бойынша, Токио «солтүстік корейлік қауіптен» жалғыз қалып қоямын ба деп қорқады, мұндай жағдай Сеул мен Пхеньян арасындағы шиеленіске кері әсерін тигізуі мүмкін деп санайды. Жапония мүдделері АҚШ тактикасымен сәйкес келеді, екі жақты Солтүстік пен Оңтүстік арасындағы байланыстың болашағын ойлайды.

Дәстүрлі түрде америка-оңтүстік корейлік бірлескен әскери жаттығулар КХДР тарапынан теріс түсініледі, оны өз аумағына басып кіруге дайындық ретінде қарастырады.

Пхёнчхандағы олимпиада қарсаңында бірлескен оңтүстік корейлік және америкалық Foal Eagle және Key Resolve әскерлерінің жаттығуларын кештеу уақытқа ауыстыру жөнінде шешім қабылданды. The Japan Times мәліметі бойынша жаттығуларды қайтадан бастаумен қатар, Абэ Оңтүстік Корея президенті Мун Чже Инмен қандай да бір әскери шиеленіс болған жағдайда, Оңтүстік Корея территориясындағы жапон азаматтарын қайтару жоспарын талқылауға ұсыныс жасап отыр. The Washington Post атап көрсеткендей, Жапония мен АҚШ Оңтүстік Кореядан осы миссияны орындау үшін жапон әскери кемелерін пайдалануға рұқсат беруді талап етеді. Алайда Оңтүстік корейліктер Екінші дүние жүзілік соғыс кезеңіндегі жапон басқыншыларының қатаң саясатын осы уақытқа дейін ұмыта алмайды, өз территориясынан жапон әскерлерін көргісі келмей бұған қарсы шығып отыр.

2017 жылдың қарашасында Сеул КХДР-ге қарсы бағытталған жапондармен бірлескен жаттығуларға қатысудан бас тартты.

Қазіргі кезеңде Жапония Солтүстік Кореяны өз ұлттық қауіпсіздігіне басты қауіп төндіретін ел ретінде қарастырады. Сондықтан жапон сыртқы саясатының басты назары мен күші Солтүстік Корея болып отыр.

Сарапшының пікірі бойынша, осы факторға байланысты Жапонияның АҚШ-тан Aegis Ashore зымырандарға қарсы соққы беретін кешендер мен шабуыл қаруларын сатып алуы өзін-өзі қорғаудың әскери күшін арттырумен байланысты.

Оңтүстік Корея Жапонияға қарағанда Пхеньянға қатысты жұмсақ позицияны ұстанады, сондықтан Токио Сеулді КХДР-ге қатысты белсенді әрекет етуге итермелеп отыр. Бұған субъективті және объективті себептер бар, Мун Чже Ин әкімшілігі солшылорталық саясатын ұстана отырып, әуел бастан, Солтүстікпен диалог жүргізуге бағыт алып отыр, ал Абэ ұлттық және жапондық саяси спектрдің бағытын талқылауға бейім емес. Саяси бағытпен байланысты Оңтүстік Корея мен Жапония басшыларының айырмашылықтарымен қатар, басқа себептері де бар.

Егер де қандай да бір шиеленіс туындаса, Оңтүстік Корея зардап шегіп, мыңдаған немесе миллиондаған адам шығынына ұшырауы мүмкін. Ал жапон тарапы бұл мәселеге аса сақтықпен қараса да, ядролық соғыстан қауіптенгенімен, шын мәнінде қатер көріп отырған жоқ. Токио одақтастары болмаса, КХДР әрекет етуі мүмкін емес деп санайды.

Токио солтүстік корейлік көшбасшы Ким Чен Ынды саммитке шақырды, жапондық БАҚ премьер-министр Синдзо Абэнің қоғамдық пікірді, тәртіпті бұзуға бағытталған құжаттарды бұзу дауын жоюға тырысып жатыр деп болжап отыр.

2018 ж. 9 ақпанында КХДР басшысы Ким Чен Ынның кіші қарындасы — Ким Е Чжон – Пхенчхандағы қыстық олимпиаданың ашылу салтанатына қатысты. Ким Е Чжонды Оңтүстік Кореяның президенті Мун Чжэ Ин Сеулдегі арнайы резиденциясында қабылдап, оның құрметіне арнайы қонақасы берді [11]. Ал Ким Чен Ынның қарындасы ағасының Пхеньянға арнайы шақыртуын тапсырды. Арасында АҚШ вице-президенті Майк Пенспен кездесті. Еліне келген соң іссапар барысы жайлы баяндама жасады. Солтүстік Кореяның көшбасшысы «Қысқы Олимпиада ойындарының Солтүстік пен Оңтүстіктің ортақ ерік-жігері мен қалыптасқан мықты ұмтылысы екендігін, татуласу мен диалогты одан әрі жандандыруға» серпін беретінін атап өтті.

2018 жылдың 28 наурызында Солтүстік Кореяның көшбасшысы Ким Чен Ын Пекинге іссапармен барып, ҚХР төрағасы Си Цзиньпинмен кездесті. Ол Ким Чен Ынға барлық та-раптармен бірге Корей түбегінде денуклеаризация жасау, аймақта берік бейбітшілік және тұрақтылық орнату үшін жұмысын жалғастыратындығы жайлы ойын білдірді [12].

Көптен күткен АҚШ президенті Дональд Трамп пен Солтүстік Корея басшысы Ким Чен Ын арасындағы саммит 2018 жылдың 12 маусымы күні өтті.

Екі жақты оңаша кездесуден кейін Трамп екі жақты келіссөздің әлі жалғасын табатындығын айтып, Корей түбегін ядролық қарусыз аймаққа айналдыруда үлкен табыстарға жетуге болатындығын сендірді. Саммит «АҚШ пен КХДР арасындағы жаңа қатынастарды бекітуге байланысты мәселелер төңірегінде терең және шынайы пікір алмасу мен Корей түбегінде берік және мықты бейбітшілік жүйесін орнатумен» маңызды болып табылады. Сонымен қатар «президент Трамп КХДР қаіпсіздігіне кепілдік беруді міндетіне алса, ал төраға Ким Чен Ын Корей түбегінде толық ядролық қарусыздандыруды аяқтауға деген сенімділігі мен табандылығын растады.

Дональд Трамп пен Ким Чен Ын Корей түбегін ядролық қарусыздандыру процесіне байланысты бірлескен келісімге қол қойды. Екі ел арасындағы қарым-қатынастың жақсаратындығына үлкен сеніммен қарайтындығын білдірді. Декларацияда

- Америка Құрама Штаттары мен КХДР арасында бейбітшілік пен қарым-қатынасты сақтау;

- КХДР 2018 жылғы 27 сәуірде қол қойылған Панумджом декларациясының және ядролық қарудан Корей түбегін толық босату туралы міндеттемесін растайды;

- Америка Құрама Штаттары мен КХДР соғыс тұтқындарының және жоғалған адамдарды қайтаруды міндеттейді.

Кездесудегі басты мәселе КХДР-дың ядролық қарудан бас тартуы төңірегінде өрбіді. Мамыр айында Трамптың кеңесшісі Джон Болтон Солтүстік Кореяны Ливиямен салыстырғаннан кейін саммит мүлдем өтпей қалуы мүмкін екендігін жеткізді. 24 мамыр күні АҚШ президенті кездесуден бас тартып, 6 күннен соң саммиттің болатынын хабарлады. Кездесу өтетіні белгілі болғанда, Солтүстік Корея Пунгеридегі ядролық сынақ полигондарына демонтаж жасады [13].

Жапония Сыртқы Істер Министрлігінің басшысы Таро Коно АҚШ-тың Солтүстік Кореядан қарусыздандыру процесі аясында 47 талапты орындауын талап етіп отырғандығын мәлімдеді. Дипломаттың сөзіне қарағанда осы тізімнің бір пункті бұзылатын болса, Солтүстік Кореяға қатысты санкцияны жою мүмкін емес екендігін дәйектеді. Таро Коно Ким Чен Ынның Корей түбегін ядролық қарусыздандыру жөніндегі жазбаша мәлімдесі – міндеттемелерді орындаудың мықты кепілдігі деп санайды.

Токио Корей түбегіндегі жағдайды реттеу процесін өте жауаптылықпен бақылайды. Жапония қандай да болмасын денуклеризация процесінде көмек көрсетуге дайын. Атап айтқанда КХДР-ның ядролық қарусыздандырудың халықаралық қорын құруды қаржыландырудың мүмкіндігін қарастыруда [14].

2018 жылдың 12 маусымында Сингапурда өткен американо-солтүстік корей саммитінен кейін Солтүстік Шығыс Азия қауіпсіздігі мәселесіне байланысты Улан-Баторда өткен Жапония мен КХДР дипломаттары арасында өткен байланыстар атаулы оқиғаға айналды.

Үстіміздегі жылғы 22 тамызда Жапония Премьер-министрі Синдзо Абэ резиденциясында өткен баспасөз конференциясында АҚШ Президенті Дональд Трамппен телефонмен сөйлескендігі туралы атап өтті.

С.Абэ телефон арқылы өткен жиналыста Д.Трамппен Солтүстік Кореяның ахуалы туралы сөз қозғады. АҚШ пен Солтүстік Корея лидерлері арасында өткен тарихи кездесудің орын алғанына 2 ай болды. С.Абэ «Біз сөйлесу барысында соңғы уақыттағы ахуалды талдап, алдағы Солтүстік Кореяға қатысты бағытымыз туралы егжей-тегжейлі талқыладық».

Сонымен бірге, Солтүстік Кореядағы ұрланған Жапония азаматтарына қатысты проблемаға тоқталып, Жапонияның осы күрделі мәселеге қатысты шаралары жөнінде түсіндірдім. Бұл тұрғыда Д.Трампа келешекте өзара ынтымақтасуға өтініш білдірдім. Өз кезегінде Д.Трамп жапондық көзқарас негізінде бірге ықпалдасатындығы туралы атап өтті» деп баяндады.

С.Абэ сонымен қатар Солтүстік Корей түбегінің толықтай ядролық қарусыздануды жүзеге асыру бағытында Жапония мен АҚШ бір ұстанымда тұрғандығын дәйектеді. Осылайша, Жапония мен АҚШ-тың атсалысуы, сондай-ақ Оңтүстік Кореямен, Ресеймен, Қытаймен ынтымақтастықты дамыту арқылы ядролық мәселені сонымен қоса зымырын мәселесі мен маңызды болып табылатын ұрланған Жапония азаматтары туралы мәселелердің шешілуіне барынша күш-жігерімді саламын деп ойлаймын деп қорытындылады [15].

Жапония Үкіметі 2018 жылдың 28 тамызында Министрлер кабинетінің отырысында «Қорғаныс туралы ақ кітапты» мақұлдады. Кітапта Солтүстік Кореяның ядролық қару, зымыранды дамытуы бойынша «осы уақытқа дейін болмаған тым үлкен қауіп-қатер» бұрынғы жылдармен салыстырғанда қатты алаңдатады де атап көрсетілді. Маусым айында АҚШ-пен Солтүстік Корея көшбасшылары кездескеннен кейін де негізі қауіп әлі де өзгермеген деп талдау жасалды [16]. Жапония АҚШ, ҚХР, Ресей және тағы басқа мемлекеттермен ынтымақтастық байланыста бола отырып, Солтүстік Кореяны арандату әрекеттерінен бас тартып, БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесінің қарарлары және алты тарапты келіссөздердің бірлескен мәлімдемелерін сақтауға шақырады.

Қорытынды

Қорытындылай келе, алдағы уақытта тараптардың белгілі бір тоқтамға келіп, Корей дағдарысын бейбіт жолмен шешуге мүмкіндігі бар деп дәйектегенмен, мәселе толық шешімін таппай отыр.

Жапон билігі өкілдері КХДР-на ерекше көзқараспен, үлкен үрей және сенімсіздікпен қарайды.

Жапония АҚШ пен КХДР арасындағы келісімнің орындалуына мүдделі. Қауіпсіздік мәселесіне келгенде ол бейтарап қала алмайды.

Токио Трамп пен Ким Чен Ынның талаптарды орындаудан бас тартпағандығын қалайды.

Жапония КХДР-ның зымырандық бағдарламасы төңірегіндегі мәселені реттеуге алаңдаушылық білдіреді.

Жапония көптарапты құрылымын құрып және әлемдік шаруашылық байланысының жаһандану процесін жалғастыруды қолдайды.

Әдебиеттер тізімі

1. Әлемдік экономиканың келешегіне қатысты дерекқор [Электронды ресурс]. – 2018. – URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2017/01/weodata/index.aspx> (қарастырған мерзімі: 28.08.2018).

2. Экономика Китая в 2017 году сохранила второе место в мире после США. [Электронды ресурс]. -2018. – URL: <https://ria.ru/economy/20180306/1515848654.html> (қарастырған мерзімі: 28.08.2018).

3. National Security Strategy of the United States of America [Электронды ресурс]. – 2017. - URL: <http://nssarchive.us/wp-content/uploads/2017/12/2017.pdf> (қарастырған күні: 28.08.2018)

4. Свешников А.А. Концепции КНР в области внешней политики и национальной безопасности. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2001. - 93-143 с.

5. The World Factbook [Электронды ресурс]. - 2018. – URL: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ja.html> (қарастырған күні: 28.08.2018).

6. Северокорейский кризис на современном этапе [Электронды ресурс]. – 2018. – URL: <http://csef.ru/ru/articles/print/8124> (қарастырған күні: 28.08.2018).

7. Ядерная история страны утренней свежести [Электронды ресурс]. - 2018.– URL: https://www.gazeta.ru/politics/2017/03/06_a_10559723.shtml#page4 (қарастырған күні: 15.03.2018).

8. Япония расширила санкции против КНДР [Электронды ресурс]. - 2018.– URL: <https://www.vesti.ru/doc.html?id=2966137> (қарастырған күні: 15.03.2018).

9. Настоящая причина, по которой Северная Корея может начать войну [Электронды ресурс]. - 2018. – URL: <https://inosmi.ru/politic/20170728/239923916.html> (қарастырған күні: 15.03.2018).

10. Токио рассматривает возможность развертывания армии из-за ракет Северной Кореи [Электронды ресурс]. – 2018. – URL: <http://www.newsru.com/world/18apr2017/japanarmy.html> (қарастырған күні: 15.03.2018).

11. Сестра Ким Чен Ына и делегация КНДР прибыли на Олимпиаду [Электронды ресурс]. – 2018. – URL: <http://rus.delfi.lv/news/daily/abroad/foto-sestra-kim-chen-yna-i-delegaciya-kndr-pribyli-na-olimpiadu.d?id=49720439&all=true> (қарастырған күні: 09.04.2018).

12. Ким Чен Ын готов обсуждать с Трампом отказ КНДР от ядерного оружия [Электронды ресурс]. – 2018. – URL: https://lenta.ru/news/2018/03/28/vse_tainoe_stanovitsja_javnym/ (қарастырған күні: 09.04.2018).

13. Дональд Трамп пен Ким Чен Ын ортақ келісімге келді [Электронды ресурс]. – 2018. – URL: <https://egemen.kz/article/170292-donald-tramp-pen-kim-chen-in-ortaq-kelisimge-keldi> (қарастырған күні: 01.06.2018).

14. «Внедрение в ядерную программу»: в Японии рассказали о 47 требованиях США к КНДР по соглашению о денуклеаризации [Электронды ресурс]. – 2018. – URL: <https://russian.rt.com/world/article/524201-yaponiya-kndr-trebovaniya-ssha> (қарастырған күні: 01.06.2018).

15. トランプ米国大統領との電話会談についての会見 [Электронды ресурс]. - 2018. – URL:https://www.kantei.go.jp/jp/98_abe/actions/201808/22kaiken.html (қарастырған күні: 04.09.2018).
16. 北朝鮮核「重大な脅威」米朝会談後、変化なし[Электронды ресурс]. -2018. – URL:<https://mainichi.jp/articles/20180828/k00/00e/010/209000c> (қарастырған күні: 04.09.2018).

Б.Ж. Абжаппарова, А.А. Тлеубаева

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

Политика Японии по отношению Северной Кореи

Аннотация. В статье рассматриваются особенности развития стран Азиатско-Тихоокеанского региона. В том числе Япония обеспокоена нынешним ядерным кризисом на Корейском полуострове. Определены исторические причины создания ядерного оружия Корейской Народно-Демократической Республики. Нынешний ядерный кризис в Северной Кореи становится глобальной угрозой для всего человечества. В частности, угроза в геополитике к Азиатско-Тихоокеанскому Региону очень высока.

Япония считает, что Северная Корея является серьезной угрозой для ее национальной безопасности. Поэтому Северная Корея занимает важное место во внешней политике Японии. Япония полностью поддерживает политику США на Корейском полуострове.

Анализируется о важности проблемы ядерного разоружения на Корейском полуострове. Особое внимание уделено на политику Японии по отношению КНДР.

В последнее время Япония поддерживает начало процесса денуклеаризации между США и КНДР. Однако осуществление процесса денуклеаризации на Корейском полуострове до сих пор полностью неразрешен.

Ключевые слова: Япония, Азиатско-Тихоокеанский Регион, Северная Корея, Южная Корея, ядерный кризис, безопасность, разоружение, северокорейская опасность, денуклеаризация.

B.Zh. Abzhapparova, A.A. Tleubayeva

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Japan's policy towards North Korea

Abstract. In the article the features of the development of the countries of the Asia-Pacific region are considered. Particularly, Japan is concerned about the current nuclear crisis on the Korean Peninsula. The historical reasons for the creation of the nuclear weapons of the Democratic People's Republic of Korea are determined. The current nuclear crisis in North Korea is becoming a global threat to all mankind. Especially the threat to geopolitics of Asia-Pacific region is very high.

Japan thinks that North Korea is a serious threat to its national security. Therefore, North Korea occupies an important place in Japan's foreign policy and Japan fully supports US policy on the Korean peninsula.

The importance of the problem of nuclear disarmament on the Korean peninsula is analyzed. Particular attention is paid to Japan's policy towards the DPRK.

Recently, Japan supports the beginning of the process of denuclearization between the US and the DPRK. However, the implementation of the denuclearization process on the Korean peninsula is still completely unresolved.

Keywords: Japan, Asia-Pacific region. North Korea, South Korea, nuclear crisis, security, disarmament, the North Korean danger, denuclearization.

References

1. Alemdik Ekonomikanin kelesheginе gatisti dererqor [Data on the future of the global economy]. Available at: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2017/01/weodata/index.aspx> (accessed 28.08.2018).
2. Ekonomika Kitaya v 2017 godu sohranila vtoroе mesto v mire posle SSHA [The economy of China in 2017 retained the second place in the world after the United States]. Available at: <https://ria.ru/economy/20180306/1515848654.html> (accessed 28.08.2018).

3. National Security Strategy of the United States of America. Available at: <http://nssarchive.us/wp-content/uploads/2017/12/2017.pdf> (accessed 28.08.2018).
4. Sveshnikov A.A. *Koncepcii KNR v oblasti vneshnej politiki i nacional'noi bezopasnosti*. (Rossijskaya politicheskaya ehnciklopediya» (ROSSPEHN), Moscow, 2001).
5. The World Factbook [electronic resource]. Available at: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ja.html> (accessed 28.08.2018).
6. Severokorejskij krizis na sovremennom ehtape [The North Korean crisis at the present stage]. Available at: <http://csef.ru/ru/articles/print/8124> (accessed 28.08.2018).
7. Yadernaya istoriya strany utrennej svezhesti [Nuclear history of the country of morning freshness]. Available at: https://www.gazeta.ru/politics/2017/03/06_a_10559723.shtml#page4 (accessed 15.03.2018).
8. Yaponiya rasshirila sankcii protiv KNDR [Japan has extended sanctions against the DPRK]. Available at: <https://www.vesti.ru/doc.html?id=2966137> (accessed 15.03.2018).
9. Nastoyashchaya prichina, po kotoroj Severnaya Koreya mozhet nachat' vojnu [The real reason why North Korea can start a war]. Available at: <https://inosmi.ru/politic/20170728/239923916.html> (accessed 15.03.2018).
10. Tokio rassmatrivaet vozmozhnost' razvertyvaniya armii iz-za raket Severnoj Korei [Tokyo is considering the deployment of the army because of the missiles of North Korea]. Available at: <http://www.newsru.com/world/18apr2017/japanarmy.html> (accessed 15.03.2018).
11. Sestra Kim CHen Yna i delegaciya KNDR pribyli na Olimpiadu [Sister Kim Jong-Yin and the DPRK delegation arrived for the Olympics]. Available at: <http://rus.delfi.lv/news/daily/abroad/foto-sestra-kim-chen-yna-i-delegaciya-kndr-pribyli-na-olimpiadu.d?id=49720439&all=true> (accessed 09.04.2018).
12. Kim CHen Yn gotov obsuzhdat' s Trampom otkaz KNDR ot yadernogo oruzhiya [Kim Jong-eun is ready to discuss with Dumb the DPRK's rejection of nuclear weapons]. Available at: https://lenta.ru/news/2018/03/28/vse_tainoe_stanovitsja_javnym/ (accessed 09.04.2018).
13. Donal'd Tramp pen Kim CHen Yn ortaq kelisimge keldi [Donald Trump and Kim Chen Yin came to a common agreement]. Available at: <https://egemen.kz/article/170292-donald-tramp-pen-kim-chen-in-ortaq-kelisimge-keldi> (accessed 01.06.2018).
14. «Vnedrenie v yadernuyu programmu»: v Yaponii rasskazili o 47 trebovaniyah SSHA k KNDR po soglasheniyu o denuklearizacii [«Introduction to the nuclear program»: in Japan, they talked about the 47 demands of the United States for the DPRK on the agreement on denuclearization]. Available at: <https://russian.rt.com/world/article/524201-yaponiya-kndr-trebovaniya-ssha> (accessed: 01.06.2018).
15. *トランプ米国大統領との電話会談についての会見* [A conference on telephone conversations with the US President]. Available at: https://www.kantei.go.jp/jp/98_abe/actions/201808/22kaiken.html (accessed 04.09.2018).
16. *北朝鮮核「重大な脅威」米朝会談後、変化なし* [North Korea nuclear «serious threat» after the US-North talks, no change]. Available at: <https://mainichi.jp/articles/20180828/k00/00e/010/209000c> (accessed 04.09.2018).

Сведения об авторах:

Абжаппарова Б.Ж. – Шығыстану кафедрасының профессоры м.а., т.ғ.д., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Сәтбаев к. 2, Астана, Қазақстан.

Тлеубаева А.А. – Шығыстану кафедрасының аға оқытушысы, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Сәтбаев к. 2, Астана, Қазақстан.

Abzhapparova B.Zh. – Professor at the Department of Orientalism, Doctor of Historical Sciences, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Satpayev str. 2, Astana, Kazakhstan.

Tleubayeva A.A. – Senior Lecturer at the Department of Orientalism, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Satpayev str. 2, Astana, Kazakhstan.

TÜRKITANU TURKOLOGY ТҮРКОЛОГИЯ

*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы -
Bulletin of the L.N. Gumilyov Eurasian National University, № 3 (124)/2018, 99-105pp.*
<http://bulpolit.enu.kz/>; E-mail: vest_polit@enu.kz

МРНТИ 16.21.07

Ж.Н. Алашбаева

*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан
(E-mail: zhanna_alash@mail.ru)*

Жүсіп Баласағұнның «Құтадғу біліг» шығармасындағы мақал-мәтелдердің элеуметтік-мәдени сипаттамасы

Аннотация. Жүсіп Баласағұнның «Құтадғу біліг» еңбегі XI ғасырда жазылған түркі халықтарына ортақ жәдігер. Ол түркі халықтарының өмір тарихынан, қоғамдық саяси ахуалынан сыр шертеді. Жүсіп Баласағұн «Түмен сөз түйінін бір сөзбен шеш» деп сөздің мазмұнына мән беру керектігін айтады. Яғни аз сөзбен көп мағына беруді, ойды айшықты әрі дәл жеткізуді меңзейді. «Құтадғу біліг» адамдардың құқықтары мен міндеттерін айқындайтын заң қызметін атқарған. Адамды жақсылыққа, ақылға, білімге, өзін-өзі тәрбиелеуге үндейді. Түркітану ғылымында жаңа бетбұрыстарға жол ашты. Шетелдік және отандық ғалымдар зерттеп, тіл ғалымдары түркі жазбаларына аударма жасап, ғылыми айналымға енгізді. Шығармада толықтай мақал-мәтелдер, қанатты сөздер, философиялық ойлар берілген. Орта ғасырлық мәдениеттен сыр шертетін және көркемсөз әлемінде маңызды туынды.

Түйін сөздер: мақал-мәтелдер, Ж. Баласағұн, Құтадғу біліг, ұлттық мәдениет, халық даналығы, мәдениет.

DOI: 10.32523/2616-6887-2018-124-3-99-105

Кіріспе. Көне дәуірдің бір белгісі ретінде әлемнің асыл қазыналарының қатарындағы өшпес мұраның бірі – Жүсіп Баласағұнның «Құтадғу біліг» атты дастаны.

Жүсіп Баласағұнның энциклопедиялық мұрасы сонау 1870 жылдары Венгр ғалымы Г. Вамбери, орыс ғалымы В. Радлов, С.Е. Малов, А.Н. Самойлович еңбектерінен бастап, беріде А.М. Щербак, Г.А. Әбдірахманов, Қ. Кармов, У. Асанәлиев, А.С. Аманжолов, А. Егеубаев сынды көптеген қазақстандық және шетелдік ғалымдардың назарын аударып, аса ықыласпен жан-жақты зерттелуде.

Мақсаты. Қазіргі кезде елімізде жария етілген «Рухани жаңғыру» бағдарламасы аясында көне әдебиет туындыларын зерттеп, талдау аса өзекті мәселелер қатарында. Сол себепті бұл мақалада біз Жүсіп Баласағұнның шығармасындағы мақал-мәтелдердің элеуметтік-мәдени сипаттамасын жасауды мақсат етіп белгіледік.

Міндеті. Мақала шеңберінде Ж. Баласағұнның «Құтадғу біліг» дастанындағы мақал-мәтелдердің жалпы сипаттамасын беру; аталмыш дастандағы мақал-мәтелдердің элеуметтік-мәдени талдауын жасау; мақал-мәтелдердің көне түркі жазбасы мен қазақшадағы жазылуы және мән-мағынасын салыстыру; әйгілі түркітанушылардың еңбектерін зерттеп, өзіндік пайымдау әзірлеу; дастанда келтірілген мақал-мәтелдерді жіктеу; мақал-мәтелдердің мәдени мән-мағынасын анықтау сынды міндеттер белгіленген.

Тарихы. Ренессанс дәуірінің көрнекті ғұлама-ойшылы Жүсіп Баласағұнның шығармашылығында қазіргі кезде жастарды, жалпы адамзатты мәдени тұрғыдан тәрбиелеуге бағыт беретін қағидаттарды айқын байқауға болады. «Құтадғу біліг» еңбегі дидактикалық және этикалық бағытта жазылған шығарма. «Құтадғу білік» - түркі сөзі. Мұндағы «құтадғу» сөзі «құт», «бақыт», «құтты» деген мағынаны, екіншісі – «білік» яғни «білім», «кітап» деген мағынаны білдіреді. Яғни, «білімді құтайтушы кітап» немесе «бақытқа жету ғылымы». Дастан 85 тараудан, 6645 өлең жолынан (бәйіттен) тұрады. Шығарма оқиғасына қатысатын төрт кейіпкер төрт қасиеттің (әділет, дәулет, ақыл, қанағат) иесі болып табылады да, осы төртеудің арасындағы бақыт туралы сөздің жартысы диалогқа құрылған.

Зерттеу әдістері. Жүсіп Баласағұнның шығармашылығындағы әлеуметтік-мәдени негіздерді ғылыми тұрғыда зерттеуде түркі жазбаларының қалыптасуы мен ондағы тәрбие туралы ой-пікірлердің және халық тәлімінің алатын орны, бұлардың арасындағы сабақтастықты арнайы қарастырғанды жөн көрдік. Өйткені, Баласағұнның «Құтадғу біліг» дастаны негізінен түркі халқының ғасырлар бойы жинақталған тәрбие жайындағы сапалы ойды қорытындылап тұрған еңбек.

Мақаланы зерттеудің әдіснамалық базасы диалектикалық әдісті тануға қызмет ету және оған негізделген формальды-қисынды, тарихи, жеке-ғылыми, нақты-әлеуметтік, салыстырмалы-мәдениеттанушылық зерттеу әдістерінен құралған.

Нәтижесі/Талқылау. Түркітанушы А.Н. Кононов: «Кутадгу билиг» - философское произведение, в котором анализируется смысл и значение человеческой жизни и определяются обязанности и нормы поведения человека в обществе; при этом Юсуф не страшится критиковать общество, в который он сам живет» - деді [1]. Түркі поэзиясының ерекшелігі жөнінде И.В. Стеблева: «... Юсуф Баласағұнский использовал все возможности тюркского языка, реализуя теорию арабо-персидской рифмы в тех вариантах, которые соответствовали фонологической структуре тюркского слова «морфологии языка» - дейді [2. 95 б.].

XI ғасырдағы көне түркі шығармасы болған бұл еңбектің басты мақсаты – адамның бақытты болу жолдарын көрсету. Өзі өмір сүрген қоғамды, сол кездегі саяси-әлеуметтік ахуалды сынға алады. Ол өз отандастарын Мавереннахр, Шығыс Түркістан сынды елдерді мысалға ала отырып, халықты басқару өнеріне үйреткісі келген. Алайда шығарма саяси трактат емес, ол орта ғасырдың ғылымы мен мәдениетін қамтиды, шығармада адам өмірінің мәніне, оның тағдырына, әлемдегі орны мен рөліне қатысты мәселелер қозғалған.

1-кесте – адамға байланысты

Ж. Баласағұнның шығармасында	Мағынасы
<i>üqüşlüy kişiden kişilik kelür,</i> <i>biliklik kişiler kişisi bolür[?]</i>	Ақылды кісіден кісілік келер, Білімді кісілер кісісі болар[3.476.]
<i>Tirig ölgü ahir töşängü jerig,</i> <i>Kişi ölsä edzgün kör atı tirig [?]</i>	Тірі өлер, ақыры жер жастанар, Жақсы кісі өлсе, жақсы ат қалар[3.1316.]
<i>Eşitgüil nügü tar biliklig kişi,</i> <i>Biliklig sözi šin cebüg jan tüši:</i> <i>Bülarda birisi bü til jalğanı,</i> <i>Münñda basası sözüg qıjğanı [?]</i>	Біліктіні тыңда, ақылдың бұлағы, Білімді сөз – шырын, жанның құнары: «...Бұның бірі – тілдің жалған айтқаны, Бұдан басқа – айтқан сөзден қайтқаны!»[3.1316.]

Осы айтылғандардың өзінен қазақтың «Жақсы – арының құлы, жаман – малының құлы»,

«Жақсының аты, ғалымның хаты өлмейді» деген даналық сөздері салмақтана түсетіндей.

«Құтадғу біліг» дастаны адам мен қоғам туралы басты екі тақырыпты қатар жырлайды. Әрине, дастанда адам, адами жетілу туралы тәрбие мәселелері басым айтылады. Себебі қоғамның негізі – жеке адамдар. Жеке тұлға, жеке адам өз бойындағы адам көріністерін, адамгершілік сипатын, ерлігін, әділдігі мен бақытын жалғыз жүріп жария ете алмайтыны анық. Демек, қоғам адамдардың адами іс-әрекеті қалыптасып шындалатын, жан-жақты жетіліп, бар қырымен көрініс табатын орын. Дастанда әуелі адамгершілік қасиетке сай адам болып жетілуі алғашқы мұрат-мақсат деп біледі. Сондықтан болар, дастанда көптеген тәрбиелік сипаттағы мақал-мәтелдер берілген.

2-кесте – тәрбиеге байланысты

Ж. Баласағұнның шығармасында	Мағынасы
<i>Qalı kelsä övkän qatıylan, särin, Särimlig kişiniñ säbinši jarin[?]</i>	Егер ашу-өкпең келсе, қатулан сабыр қыл, Сабырлы кісінің сүйініші алдында [3.1366.]
<i>Ülüy boldünjärsä kişig tüt köñül, Ülüyqa kişigilik jaraşür oñul[?]</i>	Ұлық болдың екен, көңіліңді кішік тұт, ұлыққа кішіктік жарасады, ұл! [3.1406.]

Адамгершілік қағидаттарын сипаттайтын даналық нақыл сөздер, мақал-мәтелдер кейін барлық түркі тілдес халықтардың рухани әлемін, ұлттық сипатын қалыптастырып, дамытуға негіз болған. Дастанның әр жолындағы тәлім-тәрбиелік толғамдар, әсіресе, бүгінгі ұрпаққа аса қажет. Ойшыл мұрасының өміршеңдігі осында. Мақал-мәтелдерде көрініс тапқан халық даналығы ұлттық мәдениет өзгешелігінің көзі және кез-келген тілдің көне негізі болып табылады, сондықтан да мақал-мәтелдер қашан да болсын ғылыми-зерттеушілік жұмыстың назарындағы сала.

«Құтадғу біліг» дастаны әлеуметтік-мәдени сипаттағы идеяларды толық қамтыған еңбек. Дастанда Сөз ерекше орын алады. Жиырмадан астам бәйіт жолдарында тіл өнерінің қасиет сипаты мен пайда-зияны айтылады. «Өнер алды – қызыл тіл» дегендей бағзы замандардан да тілдің құдыретін, асыл сөздің тегін аңғарамыз.

3-кесте – тіл туралы

Баласағұнның шығармасында	Мағынасы
<i>Kişiğ til ağırlar, bülür qüt kişi, Kişiğ til üzüzlar, barır är başi</i>	Тіл кісіні қадірлі етер, бақ қонар, Тіл қор қылар, кететұғын бас болар[3.1336.]
<i>Til arslan türür kör işiktä jatur, Aja ävlig är saq başiñni jäjür</i>	Тіл – арыстан есік баққан ашулы, Үй иесі, сақтан, жұтар басыңды[3.1336.]
<i>Sözünni күdäzgil başiñ barmasün, Tiliñni күdäzgil tişiñ sinmasün</i>	Сөзіңді бақ, басың кесіп алмасын, Тіліңді бақ, тісің сынып қалмасын [3.1336.]
<i>Tilig käd күdäzgil күdäzildi baş, Sözünni qisürqil üzatıldı jaş</i>	Тіліңді бақ, басың аман болады, Сөзді қысқарт, жасың ұзақ болады [3.1346.]

Ürüp bärğä başı pütär tärk sönär, <i>Tilin söksä pütmäz aşıyï jilin[?]</i>	Таяқ – еттен, сөз сүйектен өтеді, Сөз қалады, таяқ табы кетеді [3.1346.]
---	---

Бұларды қазіргі қазақ мақал-мәтелдерімен салыстыра отырып байқасақ, белгілі бір тәрбие мен оның мақсаттарының мәнін ашып көрсетеді. Адам сөзінің тәрбиелік мәні терең, маңызды. Сондықтан халық сөздің қадір-қасиетін түсінуін балаға жастайынан үйреткен. Сөз сөйлеу мәдениеті сол кезеңде дамып, қоғамдағы тілдік өмірді зерделеп, тілді дұрыс пайдалану ережелерін белгілеген.

«Құтадғу біліг» дастанының халықтық педагогикамен ұштасуы жайында бірқатар ғалымдардың еңбектері дәлелдейді. Профессор М. Мырзахметовтың пікірінше: «Жүсіптің, әсіресе, халық ауыз әдебиеті үлгілерін барынша мол пайдаланғаны дастандағы кісі аттары, аңыз-әңгімелер, мақал-мәтелдер, шешендік сөздерден де көрінеді: «Сөздің көркі – мақал», «Ауру қалса да, әдет қалмайды», «Есік көргенді алма, бесік көргенді ал», т.б. [4. 2176].

«Құтты біліктің» әдеппен, мәдениетпен тамырластығын мына мысалдардан да байқауға болады:

*Үй іздесең, көрші жайын сынарсың. Жер іздесең, судың жайын сұрарсың (5218);
Саламат жүр, жамандарға қатыспа. Көңілді – оң, ақыл – көзді сақ ұста (5267);
Ақыл көркі – тіл. Тілдің көркі – сөз. Адам көркі – жүз. Жүздің көркі – көз (274);
Өзіңнен де зорлар сөзін қозғаса. Құлағың сал, сөйлеп әуре болма аса (4116);
Аузыңды бақ, енер содан кесел де (4615);
Әдептінің түр-түсі де әдемі (4604);
Айттарыңды сайлап сөйле, жүректі ер (3878);
Сөйлемесең – сөзің саған құл болар. Сөйлеп қойсаң – сені өзі құл қылар (3880);
Көңіл жақын болса, жақын-алыс жер. Көңілді бақ! Алыс кейде қарыс жер (3705);
Тіршілікке алданбағын, өшеді. Дүниеге малданбағын, көшеді (1274);
Тоқ болсаң да бектің асын қайтарма (4133);
Әйелдердей түсіп кетпе қызығып, әйелдердей қалма ашығып, сызылып (4132);
Қол созба асқа, тұрған кісі алдында. Ал, ой зерек, қойған асты алдыға (4130);
Ас – арқауын, онсыз күнің қараңғы. Құлқын - өңеш билемесін адамды (3667).*

Жүсіп Баласағұнның «Құтты біліг» дастанында халықтық педагогика негіздері, тәлімдік ой-пікірлер айтылған. Сол ой-орамдардың қазақ халқында мақал күйінде сақталған түрлерінен көптеген мысалдар келтіруге болады:

*«Сүтпен сіңген сүйекпен кетеді»,
«Ананың сүтімен сіңбеген қасиет тананың сүтімен сіңбейді»,
«Сөз сүйектен, таяқ еттен өтеді»,
«Адам көркі – көз, тілдің көркі – сөз»,
«Ұлық болсаң, кішік бол»,
«Не ексең, соны орасың»,
«Жақсыдан – шарапат, жаманнан - кесепат»,
«Білімді мыңды жығар, білікті бірді жығар».*

Осындай етек-жеңі жинақы, аз сөзбен көп мағынаны аңғартатын сөз тіркестерін ары қарай жалғастыра беруге болады. Өмірде заңдылықты болып келетін, не болмаса арнайы бір принципті көрсететін мақал-мәтелдер, нақыл сөздер, адамның ой-өрісін тереңдететін жұмбақтар халықтың іс-тәжірибесінде кеңінен орын алып, тәрбиенің негізгі құралы болған. Бұл прогрессивтік үрдіс «Құтадғу біліг» дастанында да дәлелденіп отыр.

Халық тәлім-тәрбиесінде	«Құтты білік» дастанында
Білекті бірді жығар, білімді мыңды жығар	Ақыл қайда болса, ұлылық толады, Білім кімде, сол білікті болады
Ғылым – теңіз, Білім - қайық	Кісі көңілі – түпсіз теңіз, ойласаң, Білім – інжу түбінде, анық қоймасаң
Жақсының аты, ғалымның хаты өлмейді	Тірі өлер, ақыры жер жастанар, Жақсы кісі өлсе, жақсы ат қалар
Сүтпен сіңген сүйекпен кетеді	Ақ сүтпенен бірге сіңген жақсылық, айнымайды еш, алғанша ажал тапсырып
Сабыр түбі – сары алтын	Сабырсыз қалар ұятқа, Сабырлы жетер мұратқа
Көз көрсе, көңіл сүйінер	Көздің құрты – сүйікті өңді бір көру, Көңіл құрты – аңсарымен бірге өлу
Жеті рет өлшеп, бір рет кес[?]	Есті жанның тілі – шындық шұрайы, Бар қылығы тегіс, шымыр шығады. Одан салқын, сабырлылық өседі, Жеті өлшеп, жалғыз рет кеседі[?]
Тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйіні	Мың сөздің түйіні бұл, бір сөзде аш – болып шығады
Бірінші байлық -денсаулық, екінші байлық – ақ жаулық, үшінші байлық – он саулық	Ішпек-жемек - әуелгісі бұлардың Қатын алмақ – бірі, рахат-құмардың Үшіншісі – тән саулығың, тірлігің Бұл үшеудің ұстау қажет бірлігін
Ұлық болсаң, кішік бол	Ұлық болдың екен, көңіліңді кішік тұт Ұлыққа кішіктік жарасар, ул
Алтын көрсе, періште жолдан таяр	Алтын көрсе, Ердің өзі жұмсарар, Күркіреген кердің сөзі жұмсарар
Ішің ауырса, аузыңды тый, көзің ауырса, қолыңды тый	Дерт кісіге жабысады ауыздан, Дертке дауа дәрі де енер ауыздан
Ит үреді, керуен жүреді	Көп төбетті бөрі елемей жеңбей ме, Ит үреді, керуен көше бермей ме.
Аузы қисық болса да байдың ұлы сөйлесін [?]	Кім бай болса, Қолы соның қарымды Терісі – оң, болар тілі алымды [?]

«Құтадғу білік» дастанының отбасы тәрбиесіне ықпалы зор. Онда ата-ананың рөлі мәдени тұрғыдан келесідей мақал-мәтелдер мен өсиет сөздермен ашылады.

4-кесте – отбасы тәрбиесі жайлы

Баласағұнның шығармасында	Мағынасы
<i>Qalī edzgü bolsa oğül-qiz silig,</i> <i>Ani-täg bolur kim jorıtın tilig</i> <i>Qalī bolsa esiz ulıtyaj säni</i> <i>Özün ölsä terkin ünıtyaj säni[?]</i>	Егер ұл, қыз ізгі (жақсы) зерек болса, <i>(Олар) сенің айтқаныңдай, тілегеніңдей болар.</i> Егер, жаман болса, зарлатар, жылатар сені, Өзің өлгенде, тез-ақ ұмытар сені/[3.1336.]

Қорытынды. Ж.Баласағұнның «Құтадғу білігі» дастанының көне жазба көздердің арасындағы орны бөлек, себебі дана ойшылдың еңбегіндегі әлеуметтік-мәдени көзқарастар өскелең ұрпақ үшін таптырмас қазына, дұрыс тәрбие беруді, дұрыс мінез-құлық ережелеріне баулуды көздеген шығарма және оның әлеуметтік-мәдени тұрғыдан құндылығы зор дегім келеді. Қоғамдық-экономикалық формацияның түріне байланыссыз халықта оның салт-дәстүрінде, әдет-ғұрпында жалпы халықтық ізгілік құндылықтар сақталады: үлкендерді құрметте, дана адамнан үйрен, өз ойыңды нақты білдір, өзінді дұрыс ұстасаң – құрмет пен қошеметке бөленесің, олай істемесең – адамдар сені жек көріп кетеді.

«Құтадғу білігі» өзінің терең мағынасымен қызықты, оны күні бүгінге дейін өз мәнін жоғалтпаған өмір кодексі ретінде де қарастыруға болады, шығарманың көптеген ережелері біздің замандағы жағдаймен үндеседі.

Қалай бақытты болу керектігі туралы сыр шертетін кітапта сол кезеңдегі көзқарасқа сәйкес келетін ізгілік қағидаттары жан-жақты қарастырылған.

Мәдени тәрбинің түп тамыры сонау тарихи кезеңдерден бастау алатындығы мәлім. Бұл шығарманың ерекше құндылығы – «Құтадғу білік» -жазбаша ескерткіш болып табылатындықта.

Ғасырлар тарихынан бүгінге дейін ұрпақ мұрасына айналған «Құтадғу білігі» шығармасы басқаша айтқанда «Бақытты бола білу ғылымы» – ойды, адамгершілікті, этиканы, эстетиканы, ізгілікті тәрбиелеуге қатысты дидактикалық қағидаттар туралы пайымдаулар. Тәрбиелік және өнегелік мәні зор. Түркі халықтарының әдеби бастауларының бірі. Кітап ізгілік тұрғысынан тәрбие беретін, құндылық қатынастарын қалыптастыру барысы туралы сипаттаған шығарма.

Әдебиеттер тізімі

1. Кононов А.Н. Поэма Юсуфа Баласагунского «Благодатное знание». -М.: Наука, 1983. –507 с.
2. Стеблева И.В. Поэтика «Кутадгу билик»// Советская тюркология. –1970. – №4. – С.100.
3. Егеубаев А. Кісілік кітабы (ғылыми эссе). – Алматы: Ана тілі, 1998. -320 б.
4. Мырзахметов М.М. Мұхтар Әуезов және Абайтану проблемалары. - Алматы: Ғылым, 1982. –209-212б.
5. Егеубай А. Жүсіп Баласағұн «Құтадғу білік» (11 ғасыр) [Мәтін] / А. Егеубай // Жұлдыз. –1996. - № 3. – Б.170-194.
6. Егеубай А. Құтадғу білік [Мәтін]: [Жүсіп хас Қажыб Баласағұнның еңбегі жайлы ғылыми сипаттама] / А. Егеубай // Сарыарқа. –1995. - № 5. – Б. 73-93; № 6. –Б. 28-33.

Ж.Н. Алашбаева

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

Социально культурный характер пословиц и поговорок в произведениях Ж. Баласагуна

Аннотация. Произведение Жусип Баласагун «Кутадгу билиг» памятник тюркских народов, написанное в XI веке. Он рассказывает об истории жизни тюркских народов, общественно-политической ситуации. Жусип Баласагун говорит, что надо обратить внимание на содержание слова. То есть, в меньшей степени подразумевается представление большого значения, выразительного и точного выражения мыслей. «Кутадгу билиг» был как закон, определяющий права и обязанности лиц. Он призывал человека к лучшему, разуму, знанию, самообразованию. Открыл новое направление в тюркологической науке. Провели исследования зарубежные и отечественные ученые, лингвисты перевели тюркские записи на многие языки, ввели в научный оборот. В произведении подробно представлены пословицы и поговорки, крылатые слова, философские мысли. Дает сведения о средневековой культуре и является важным произведением в мире художественного слова.

Ключевые слова: пословицы и поговорки, Ж. Баласагун, национальная культура, народная мудрость, культура.

J.N. Alashbayeva

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

The social and cultural characteristics of proverbs in the works of Zhusup Balasagun “Kutadgu Bilig”

Abstract. Yusuf Balasagun's «Kutadgu Bilik» is a common achievement for the Turkic peoples of the 11th century. It tells about the history of the Turkic people, about the political situation in the country. Yusuf Balasagun says that the word «Tyumen should be taken literally in one word» should be emphasized. That is, a few words to give a clear and precise idea. The «Martial law» is a law that defines the rights and duties of people. It encourages people to good, intelligence, knowledge and self-discipline. It has opened the way to new heights in Turkic studies. Foreign and domestic scientists studied and translated into Turkic letters. The work contains all proverbs, sayings, philosophical thoughts. An important part of medieval culture and the world of art.

Keywords: Proverbs and sayings, Zh. Balasagun, folklore, national culture, folk wisdom, culture.

References

1. Kononov A.N. Poema Iysyfa Balasagunskogo «Blagodatnoe znanie» [Poem of Yusuf Balashovskogo «Beneficial knowledge»] (Science, Moscow, 1983).
2. Stebleva I. V. Poetica «Kutadgu Bilik» [Poetics «Kutadgu Bilik»], Sovetskaya turkologia [Soviet Turkology], 4, 100 (1970).
3. Egeybaev A. Kisilik kitaby (gylymi esse) [Person's book « (scientific essay)»] (Ana tili, Almaty, 1998).
4. Myrzahmetov M.M. Muhtar Ayezov jane Abaitany problemalary [Mukhtar Auevov and Abaitanu problems] (Science, Almaty, 1982).
5. Egeybai A. Jusip Balasagyn «Qutadgy bilik» [Zhusup Balasagun «Kutadgu Bilig»], Juldyz [Star], 3, 170-194 (1996).
6. Egeybai A. Qutadgy bilik [Kutadgu Bilig], Saryarka [Saryarka], 5, 73-93 (1995); 6, 28-33 (1995).

Авторлар жайлы мәліметтер:

Алашбаева Ж.Н. – түркітану кафедрасының докторанты, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Жанкент көшесі 55, Астана, Қазақстан.

Alashbayeva J.N. – doctorate student of the chair of Turkology, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Jan-kent street 55, Astana, kazakhstan.

МРНТИ 17.09.91

А.А. Жалмырза

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан
(E-mail: aidynasylbek@hotmail.com)

Түркістан әдебиеті және оның өкілдері

Аннотация. Осы уақытқа дейін «Тұтас Түркістан» тақырыбы қазақ әдебиеттануында тек әдеби аспектіде қатысты шығармаларға шолу жасалғаны болмаса, түркітану ғылымында арнайы зерттеу нысаны болған емес. Сондықтан аталмыш проблеманы түркітану ғылымы аясында кешенді түрде зерттеу түркілік дүниетаным, ұлттық идеология саласында жаңаша теориялық көзқарастарды жасауға, сондай-ақ іргелес гуманитарлық ғылымдарды дамытуға мүмкіндіктер береді. «Тұтас Түркістан» идеясы тек әдеби шығармаларға ғана арқау болып қоймай, түркі дүниесінің отаршылдыққа қарсы саяси, қоғамдық, әлеуметтік барлық сипаттағы күресінде басшылыққа алынды. Сондықтан да тақырыпты зерттеу жалпы рухани дамудың ішкі байланысы мен табиғи өзара сіңісуді кешенді пәнаралық талдауды қажет етеді. Атап айтқанда, қазақ ұлт-азаттық қозғалысының мұрасын сан алуан және ортақ заңдылықтары бар дүниежүзілік отаршылдыққа қарсы әдебиет аясында зерттеу де ғылыми назардан тыс қалып келеді. Ал барлық туыс түркі халықтарын отаршылдыққа қарсы жұмылдырған идеологияны әдеби, тарихи және тілдік аспекті тұтас қарастыру - ХХІ ғасырдағы ұлттық сана туралы ғылымның сұранысына сай деп білеміз. Сондай-ақ идеялық-шығармашылық, тарихи және тілдік қатпарларды талдау қазіргі түркітану ғылымының теориялық негізін жаңалауда, сонымен қатар қоғамның зияткерлік санасын жаңғыртуда зор көкжиектер ашады және іргелі әрі қолданбалы маңызға ие болады. Бұл бағыттағы зерттеулер ұлттық сананы жаңғыртуда, рухани байланыстарды, мәдениеттер сұхбатын ілгерілетуде үлкен маңызға ие.

Түйін сөздер: «Тұтас Түркістан», түркі халықтарының бірлігі, отаршылдыққа қарсы күрес, түркітану, ортақ тіл, дүниетанымдық құндылықтар, жәдитшілдік, түрікшілдік.

DOI: 10.32523/2616-6887-2018-124-3-106-114

Кіріспе. 19 маусым ҚР Президенті Нұрсұлтан Назарбаев Оңтүстік Қазақстанның орталығын Түркістанға ауыстыру туралы Жарлыққа қол қойды, аймақтың аты Түркістан болып өзгерді. Бұл жаңалықты барша халық ерекше қуанышпен қабылдады. Түріктердің отаны дегенді білдіретін Тұран мен Түркістан Түрік Дүниесі үшін өте қасиетті ұғымдар. Түріктерге тиесілі территорияны анықтайтын Түркістан әуелде Тұран деп аталған екен. Арабтандыру саясатымен Тұран атауының Түркістан атауымен аламастырылғандығы туралы деректер бар. Бір-бірімен тығыз байланыста өмір сүрген түрік тайпалық одақтары немесе түрік тектес халықтың ешбірі өздері құрған мемлекеттеріне Түркістан атын бермесе де, Түркістан термині оларды топтастыратын тұғыр ұғымында түсінілді. Осылай «Тұтас Түркістан» идеологиясы пайда болды. Түркістан идеологиясының негізгі мағынасы түрік халықтарын біріктіретін қасиетті ұғымда жатыр. Біз Түркістан ұғымын тұжырымдық кеңістікпен түсіндірер болсақ, ойымыз белгілі тарихшы Мәмбет Қойгелдиевтің мына бір пікірімен үйлеседі: «Тұтас Түркістан идеологиясы түрік халықтарымен бірге өмірге келіп, замандар тезінен өтіп, олар үшін түрлі тарихи ауыр кезеңдерде қорғаныс иммунитеті міндетін атқарған аса маңызды фактор болып келеді», яғни Тұтас Түркістан идеологиясының белгілі авторы жоқ, идея түрік болып тарихта белгілі болғаннан бері сол халықпен бірге оның жүрегінде пайда болған, талай ғасырлыр бойы дамып, жаңғырып, жаңарып келеді. Сонымен, Түркістан – түрік халықтарының тұтастығын көрсететін географиялық, этникалық, мәдени және саяси аймақ. Қашан да түрлі территориялық өзгерістерге қарамастан түрік халқы мекен еткен жерлер Түркістан атымен аталды. Түркістан – әлемнің төрттен бір бөлігін жайлаған

түріктердің орталығы. Барлық түріктер туған жері Түркістан арқылы байланысып отырады. Түркістан термині тұтастырушы мағына үстеуіне дейін талай ғасырларды өткерді, мұндағы біріктіруші мағына түрік түбірінен өрбіп отыр. түрік түркі болғалы тәуелсіз де тұрақты ел болу үшін тұтастықты ту етіп келеді.

XX ғасыр басында түрік зиялылары отаршылдарға қарсы қорғаныс күші ретінде Түркістан терминін қайта жандандыра түсті, яғни Түркістан идеологиясы тұтас отарға айналған түріктердің ортақ ұлттық мүдделерін қорғау жолында шыңдалды. Дербестікке ұмтылған түрік халқы бостандыққа жету үшін бірігуді қажетсінді. Түрік халықтары сол кездің шындығына сай жеке-жеке мемлекет құруға талпынса да, “Тұтас Түркістан» мұраты барлық түріктер үшін ортақ ұстаным болып қала берді. Мұны олардың шығармаларынан, қоғамдық жұмыстарынан және саяси әрекеттерінен көреміз. Мысалы, түрік зиялылары Түркістан жерінде «Садои Туркистон» (Түркістан үні), «Улуғ Туркистон» (Ұлы Түркістан) атымен газеттер басса, Түркияда «Иени Түркістан» газеті мен «Туркистан Сеси» (Түкістан даусы), «Хүр Түркистан ичин» (Азат Түркістан үшін), «Туркистан» атты журналдар, ал Германияда «Яш Түркістан», «Милли Туркистон», «Иени Туркистон» атауымен журналдар шығарды. Түркістан Әлем әдебиетінде Орта Азия атымен танылса да, ұлт зиялылары бұл бұрмалауға бейім болмай Отанын Түркістан, өздерін түркістандықтар ретінде танытып отырды.

Түркістан атауы түрік текті халықтарды біріктіретін күш болғандықтан, оның мағынасы Патшалық Ресей және оның жаулау саясатын жалғастырған Кеңестік отаршылдар тарапынан бұрмаланды, кішірейтілді, тіпті айтудың өзіне тыйым салынды. Түркістан атын ұмыттыру мақсатында және сол арқылы ұлттың тарихын, ұлттық құндылықтарын танытпай, орыстандыру саясатын оңай жүргізу үшін Түркістан сөзіне ресми тыйым салынып, оның орнына Орта Азия және Қазақстан атауы қолданылды. Автономиялық сипаттағы ұлттық мемлекеттерді құлатқаннан кейін Түркістан жерінің әуелде Батыс бөлігі саналған (Батыс Түркістан), кейін тар мағынада Түркістан (Орта Азия) болып кішірейтілген Түркістанның орнына Қазақстан, Қырғызстан, Өзбекстан, Түрікменстан және Тәжікстан деп аталатын бес Кеңестік мемлекетті жасап алды. Бүгінгі әлемдік ғылыми айналымда бұл бес дербес республикалардың қосынды атауы Орта Азия болып танылуда.

Түркістан атауы әуелгі Түркістан генерал-губернаторлығы, кейінгі Түркістан мұхтарияты, Түркістан Республикасының балама аты ретінде қарастырылып келді. Кеңес үкіметі орныққаннан кейін пайда болған осы сияқты түсінік және жалпы әлемдік айналымға шыққан аталымда Түркістан мағынасы ұсақтала берді. Өйткені отаршылдар түріктердің қасиетті ұғымы болған «Түркістан» терминінің геосаяси да, этникалық та мағынасының тарылуы арнайы заңнамалық стратегиясын жасап еді. «Түркістан» және «Түрік Республикасы» сөздерін қолданыстан алып тастау туралы қаулы 1924 жылдың маусымынан бастап күшіне енді, оның орнына әлемдік ғылымда Моғолстан және Тибет аймақтары үшін қолданылған Орта Азия сөзін енгізді. Тіпті әлемдік танымда кешегі күнге дейін Оңтүстік Қазақстан облысы аталып келген аймақтағы Ясауи кесенесі орналасқан кіші қала ретінде тану қалыптасып кетті. Бұдан отаршылдық саясат амалының жүзеге асқандығын мойындамай болмас. Шынында да Түркістан атауының мағынасы, отаршылдар жоспарлағандай, әлдеқайда кішірейтілді, бірақ олар ойластырғандай жойылып кеткен жоқ.

Мақсаты:

Түркістан әдебиеті және оның өкілдері туралы ғылыми ақпарат беру.

Негізгі міндеттер:

1 Әдеби таным аясында Түркістан сөзінің мағынасын анықтау;

2 Түркістан әдебиеті өкілдері туралы ғылыми ақпарат беру.

Зерттеу әдістері. Мақалада әдеби үдерісті зерттеуге басымдылық бере отырып, тарихи-салыстырмалы, функционалдық және типологиялық зерттеу әдістері қолданылды.

Нәтижелер мен талқылау. Түркістан сөзінің энтропиялық мағынасының ауысуынан

әлі күнге дейін өз мағынасында түсінілмей және түсіндірілмей келуде. Түркістанның негізгі мағынасы түрік халықтарын біріктіруші қасиетті ұғымда жатыр. Осы аталымның тарихи мәнін ашу үшін әуелі ұлттық энциклопедиямызға жүгінсек: «Түркістан – тарихи-географиялық ұғым. Ол ұзақ уақыт бойы Орта және Орталық Азияның негізінен түрік халықтары (автор түрік деп қолданған) мекендеген аймақтарды анықтау үшін қолданылды» -деген сипаттаманы оқимыз [1]. Түркістан аталымы Түрік түбіріне -стан деген парсы қосымшасының жалғануынан пайда болған сөз, мағынасы – Түрік елі, мекені, жұрты, жері дегенді білдіреді [2, 23 бет]. Түркістан тарихын зерттеуге үлкен үлес қосқан тарихшы Баймырза Хайыт Түркістан атауының тарих жазбаларында алғаш “Түркістанак” атымен сонау сақтар кезінен кездесетінін ескертсе [3] (б.з.б. VIII-III ғғ.), Түркістан азаттық күресінің жетекшісі Мұстафа Шоқай түріктер еліне Түркістан атауын III-VII ғасырлар Сасанидтер әулеті кезіндегі ирандықтардың бергендігін, территориясының Қытай шекарасынан Персия мен Византия, солтүстігінде Амудариядан Индке дейін, батысында Орал өзенінен әрі төңкеріліп жатқандығын жазды [4, 49 бет] Тарихтың әр кезеңінде түрік мемлекеттерінің саяси және географиялық жағдайларына байланысты Түркістан аймағының аумағы да, шекаралары да өзгеріп отырды. Мысалы, көне қытай деректерінде Каспий теңізінен Күһи-Нұрға дейінгі көшпелі ұланғайыр жер белгіленсе, Махмұт Қашқари «Диуани лұғат ит-түрк» еңбегінде: «...Қазір бүкіл Түрік елінің шекарасы Абисқун теңізінен айналып, Рұм елі мен Өзкенттен Шыңға дейін созылады», -деп [5, 17 бет], Қытайдан Каспийге, Византиядан Ресейге дейінгі топырақ Түркістан жеріне тиесілі екендігін жазған.

Түркістандық мұғажыр тарихшы Абдуллах Режеб Байсұн “Түркістан Милли Харекетлери” атты еңбегінде Түркістан даласын 5 200 000 километрге дейін созылтып, солтүстігінде Сібірмен, оңтүстігінде Үндістанмен, шығысында Қытаймен, ал батысында Каспий теңізімен шекараласатынын және халық санының 38 миллион асатындығын көрсетсе [6, 7 бет], белгілі түріктанушы В.В.Бартольд та саяси және этнографиялық жағынан Түркістанды батысында Орал, Каспийден басталып, шығысында Алтайға тіреледі, оңтүстігінде парсы елі мен ауған жерінен басталып, солтүстігінде Тобыл, Том губернияларына жетеді деп анықтап, Еуропаның үштен бір бөлігінен көлемділігін ерекше атаған [7, 510 бет] Белгілі тарихшы профессор Мәмбет Қойгелдиев батысында Орал тауының оңтүстік беткейі, Жайық, Орал өзені, Еділдің теңізге құяр сағасы, Каспий теңізі, солтүстігінде Ертіс өзені, шығысында Шығыс Түркістанның шығыс шегі, оңтүстігінде Хорасан және Копетдаг тауларының аралығын қамтиды дейді [8, 7 бет] Байқауымызша, Қойгелдиев Түркістан тарихын зерттеуші ғалым Зеки Уәлиди Тоғанның тұжырымдарын негізге алғанға ұқсайды. З.У. Тоған: «Географиялық, этнографиялық және тарихи мағынасында Түркістан оңтүстігінде Гүргән өзені, Хорасан таулары мен Күпет тауы, Куһи Баба, Мездуран, көне гректердің Паропамис деген Топчак пен Ақ Тау (Коһи Сефид), Хиндигус сырты, Мұзтау бөктері, шығысында Шығыс Түркістанның шығыс шектері, солтүстігінде Жоңғария мен Қазақстанның солтүстік шекарасы болған Ертіс бассейні және Арал-Ертіс су алмасу арнасының теріскей жағасы, батысында Орал тауы, Жайық өзені, Еділдің теңізге құяр сағасы және Каспий теңізімен шектеседі. Осындай көлемді өлкенің Ауғанстан жеріндегі «Ауғанстан Түркістанын» және Иранның Астарабат пен Дерезгиз аудандарында орын алған «Иран Түркістанын» есептемегенде жалпы жер көлемі 5 340 066 километрді құрайды» деп жазды [9, 1 бет]

Аталған пікірлерге сүйене отырып, Түркістанның геосаяси территориясын, әр кезеңдегі түрлі ауытқуларға қарамастан, Хазар теңізі (Каспий), Ресей (Орынбор мен Омбыны қамтиды), Қытай (Шығыс Түркістан аталынып кеткен Шыңжаң өңірі де кірген) мен Ауғанстан аралығындағы түріктердің мекен еткен көлемді жерді қамтиды деп белгілей аламыз.

Манаш Қозыбаев: «Еуразияның батыс-орталық бөлігін жайлаған елді ежелден Тұран, не болмаса Түркістан – түрік (автор түрік деп қолданған) халқының елі дегені белгілі» [10]

деп жазды. Тарихшының бұл тұжырымы тарих шындығымен таласуға болмайды дегендей. Сөз ретінде Тұран мен Түркістан сөздерінің арақатынасын да айта өткен жөн. Барша түрік ұлыстарының өлкесі саналған Түркістан әуелде Тұран деп аталған екен. Араб халифатының әскери қолбасшысы Кутайба ибн Муслимнің басшылығымен Тұран өлкесі 705-715 жылдары жаулап алынады да, Тұран атауы Түркістан атауымен аламастырылады. Тұранның тарихи атауы осылай тарихтан өшеді [11, 176 бет] Тұранның Түркістан болып өзгертілуін ғалым М. Мырзахметұлы да растайды: «Арабтар Тұран деген атаудан аза бойы қаза тұруы себепті, ол атауды Түркістан атауымен алмастырып жіберген болатын-ды [12, 93 бет] Сонымен Тұран атауынан Түркістан атына ауысқан елдің иесі сол баяғы түрік еді. Сондықтанда бұл өзгеріс түріктердің танымына жақын болып, әлемдік аталымға тез сіңіп кетті. Мұндағы Түркістан түріктің елі дегенді білдіретініне еш күмән жоқ. Сондықтан да түріктердің түрлі атаудағы мемлекеттер құруына қарамастан, бұл атау Тұран атымен қатар қолданылып келе берді. Бірақ ұлттық межелеуден кейін қатаң тиым салынған Түркістан атауының Орта Азия немесе Орталық Азияға ауыстырылуын бұл жаймен тең қарауға болмайды. Себебі орыс отаршылдығы түріктердің әр қайсысынан жеке-жеке ұлт жасап, оларды бір-бірінен алыстату мен бөліп-жіктеу әрекетін әуелі Түркістан атауын ұмыттырмақтан бастады. Ұлттық құндылықтардың түбіне балта шабу саясатының салдарынан көнеден Түркістан болып қалыптасқан түрік жері осылай Орта Азия болып өзгертіліп кете берді.

Тарихшы Берекет Кәрібай түрлі тарихи деректерге сүйене отырып, Түркістан атауының мынадай үш мәнін анықтап көрсетеді:

1. VIII-XII ғасырларда түрік тілдес тайпалардың мекен еткен жалпы аймағы;
2. XIV-XVI ғасырлардағы Сырдария өзенінің бойындағы жерлер;
3. XVIII ғасырдан бастап Сыр бойындағы Иассы қаласының жаңа атауы [13]

Әрине мұнда автордың мәселеге қай қырынан қарауы мен пайымының сүйенер негіздері бар. Байқасаңыз, Түркістан атымен аталынған мекен ғасырдан ғасырға тарайып, мағынасы да кішірейіп келді. Мұның мәнін мына бір үзінді түсіндіріп бере алады: «Отарлау, өз табиғаты тұрғысында алғанда, - жай оқиға емес, күрделі процесс. Бір сөзбен айтқанда, оның нәтижесінде жаңа география жасалады» [14, 3 бет] Мәселе жаңа жағрафияны кім және қандай мақсатта жасағандығында жатыр.

Түркістанның жағрафиясы жайлы тарихшы ғалымдардың пікірлерін көптеп келтіре беруге болады, мысалы Ордалы Қоңыратбаев пікірінше Түркістан термині «... 1918-1924 жылдары өмір сүрген, құрамына қазіргі Орта Азияның Бұқара мен Хорезм жерлерінен басқа аумағы және Қазақстанның оңтүстік бөлігі кірген Түркістан АКСР-інің балама атауы» болып бір өлкенің аймағы мағынасына дейін кішірейген [15].

Өзбекстандық ғалымдардың дені Түркістан терминін әуелгі Түркістан генерал-губернаторлығы, кейінгі Түркістан Мұхтарияты, Түркістан Республикасының балама аты ретінде қарастырады [16]. Кеңес үкіметі орныққаннан кейін пайда болған осы сияқты түсінік және жалпы әлемдік айналымға шыққан аталымда Түркістан мағынасы кішірейген сайын кішірейе берді. Өйткені Ресейдің отаршыл саясаты түріктердің қасиетті ұғымы болған Түркістан терминінің геосаяси мағынасының да, этникалық мағынасының да тараюының, нәтижесінде жойылуының арнайы заңнамалық стратегиясын жасап еді. «Түркістан» және «Түрік Республикасы» сөздерін қолданыстан алып тастау туралы қаулы 1924 жылдың маусымынан бастап күшіне енді, оның орнына әлемдік ғылымда Моғолстан және Тибет аймақтары үшін қолданылған Орта Азия сөзін енгізді. Осыдан бастап Түркістан түсінігі ұсақтала берді, тіпті қазіргі күнде Оңтүстік Қазақстан облысындағы Ясауи кесенесі орналасқан кіші қала ретінде танылуда. Отаршылдық саясаттың амалға асқандығын мойындамай болмас. Шынында да Түркістан атауының мағынасы отаршылдар жоспарлағандай әлдеқайда кішірейтілді, бірақ олар ойластырғандай жойылып кеткен жоқ.

Патшалық Ресейдің жаулау саясатын жалғастырған Кеңестік отарлаушылар да Түркістан атын ұмыттыру мақсатында және бұл арқылы ұлттың тарихын ұмыттырып, ұлттық құндылықтарын танытпай, орыстандыру саясатын оңай жүргізу үшін Түркістан терминінің орнына Орта Азия және Қазақстан атауын қолданды, Түркістан терминіне ресми тыйым салды. Ұлттық мемлекеттерді құлатқаннан кейін Түркістан жерінің әуелде Батыс бөлігі саналған (Батыс Түркістан), кейін тар мағынада Түркістан (Орта Азия) болып кішірейтілген Түркістанның орнына Қазақстан, Қырғызстан, Өзбекстан, Түрікменстан және Тәжікстан атында бес кеңестік мемлекетті жасап алды. Бүгінгі әлемдік ғылыми айналымда бұл бес дербес тәуелсіз республикалардың қосынды атау Орта Азия болып танылуда.

XX ғасыр басында түрік халқының зиялылары отаршылдарға қарсы қорғаныс күші ретінде Түркістан терминін қайта жандандыра түсті, яғни Түркістан идеологиясы тұтас отарға айналған түріктердің ортақ ұлттық мүдделерін қорғау мақсатында шындалды. Дербестікке ұмтылған түрік халқы бостандыққа жету үшін бірігуді қажетсінді. Бұл бірігу аңсары «Тұтас Түркістан» мұратына түрткі болды. Түрік ұлттары сол кездің шындығына сай жеке-жеке мемлекет құруға талпынса да, «Тұтас Түркістан» мұраты барлық түріктер үшін ортақ ұстаным болып қала берді. Мұны олардың шығармаларынан, қоғамдық жұмыстарынан және саяси әрекеттерінен көреміз. Мысалы, түрік зиялылары Түркістан жерінде «Садои Туркистон» (Түркістан үні), «Улуғ Туркистон» (Ұлы Түркістан) атымен газеттер басса, Түркияда «Йени Түркістан» газеті мен «Туркистан Сеси» (Түркістан даусы), «Хүр Туркистан ичин» (Азат Түркістан үшін), «Туркистан» атты журналдар, ал Германияда «Яш Түркістан», «Милли Туркистон» атауымен журналдар шығарды. Түркістан Әлем әдебиетінде Орта Азия атымен танылса да, ұлт зиялылары бұл бұрмалауға бейім болмай Отанын Түркістан, өздерін түркістандықтар ретінде танытып отырды. Сондықтан да XX ғасыр басындағы ұлттың азаттығы үшін күрескен тұлғаларды, олардың өздері танытқандай, Түркістан зиялылары, ал олардың туғызған бай мұраларын Түркістан әдебиеті ретінде тануымыз керек.

Азаттық күресті шетелдерде жалғастырып, Түркістанның мұғажыр әдебиетін қалыптастырған –Мұстафа Шоқай, Зеки Уәлиди Тоған, Осман Хожа, Мехмет Казым, Әбдүлқадыр Инан, Әбдүлуақап Оқтай, Тахир Чағатай, Ахмет Наим сынды азаматтарымыз Түркістан терминін қалай түсінді деп, мақалаларына жүгінсек, оларда бір ғана ортақ ой болғанын аңғарамыз. Олардың пайымынша, Түркістан жоғрафиясы Шығыс және Батыс Түркістан деп танылған бөлікпен бірге Қазақстан, Түрікменстан жерлеріне созылып жатыр.

Біз Түркістан ұғымын тұжырымдық кеңістікпен түсіндірер болсақ, ойымыз белгілі тарихшы Мәмбет Қойгелдиевтің мына бір пікірімен үйлеседі: «Тұтас Түркістан идеологиясы түрік (түркі) халықтарымен бірге өмірге келіп, замандар тезінен өтіп, олар үшін түрлі тарихи ауыр кезеңдерде қорғаныс иммунитеті міндетін атқарған аса маңызды фактор болып келеді» [17, 320 бет]. Яғни Тұтас Түркістан идеологиясының белгілі авторы жоқ, идея түрік болып тарихта белгілі болғаннан бері сол халықпен бірге халық жүрегінде пайда болған, талай ғасырлыр бойы дамып, жаңғырып, жаңарып келеді.

Түркістан әлемнің төрттен бір бөлігін жайлаған түрік нәсілдерінің ұлан ғайыр жерінің орталығы. Барлық түріктер туған жері Түркістан арқылы байланысып отырады. Түркістан терминінің тұтастырушы мағына үстеуіне дейін талай ғасырларды өткерді, мұндағы біріктіруші мағына түрік түбірінен өрбіп отыр. Түрік түрік болғалы тәуелсіз де тұрақты ел болу үшін тұтастықты ту етті. Сонау қағанат болып, мемлекеттігін барша елге мойындатқан дәуірінің ескерткіштері құлпытастардағы жазулардың да өзегі түріктің бірлігі мен тұтастығын сақтау, татулыққа үндеу еді:

Көкте түрік тәңірісі,
Түріктің қасиетті жері, суы былай депті:
«Түрік халқы жойылмасын» - дейді,
Ел болсын! – дейді [18, 47 бет].

Осы орайда М. Қойгелдиевтің «Тұтас Түркістан» мұратының пайда болуын хунн, үйсін және қаңлы дәуірінде пайда болғандығын айтып, ал тұтас бір концепция болып қалыптасуы алғаш Түрік қағанатының құрылуымен байланыстырғанына жүгіне отырып, ойымызды нақтылай түсеміз.

Ежелден Түркістан терминімен аталынып келген жердің отаршылық саясаты салдарынан Орта Азия немесе Орталық Азия болып өзгертілгені тарихи шындық. «Түркістан» өз мағынасында байырғы аймақ атауы ретінде әлі қайта қолданысқа түсе қоймағандай, «Түркістан әдебиеті» де Қазақстан, сондай-ақ басқа да елдерде бір мәдени-рухани кеңістік әдебиеті мағынасында түсінілмейді. Бұл ұғымды әлі күнге дейін өз мағынасында танымауымыз танымымызға сын болып келуде. Бұрмаланып келген тарихымызды қайта бағамдауда Түркістан аталымының терминдік, топонимдік маңыздылығына көз жұма қарасақ, ғылымымызға да, елдігімізге де үлкен сын болмақ.

Қорытынды. 1. Сонымен, Түркістан – түрік халықтарының тұтастығын көрсететін географиялық, этникалық, мәдени және саяси аймақ. Түрлі территориялық өзгерістерге қарамастан түрік халқы мекен еткен жерлер Түркістан атымен аталды. Қошке Кемеңгерұлы тілімен айтар балсақ, «Түріктің алтын бесігі – Алтай, ер жетіп, өсіп өнген ордасы – Түркістан».

2. «Түркістан әдебиеті» деп бүгіндері Орталық Азия аймағы саналатын Қазақстан, Өзбекстан (ішіндегі Қарақалпақ автономиясымен қоса), Қырғызстан, Түрікменстан, түрік-шағатайды жатсынбаған Тәжікстан республикаларының және Қытайдың шеткі жері ретінде аталынып келе жатқан үш аймақ Шығыс Түркістанның, яғни шын мәніндегі Тұтас Түркістанның ежелден қалыптасқан ауыз әдебиеті мен қазіргі әдебиетіне дейінгі ұзын тарихы мен танымал тұлғалары бар ауқымды да күрделі, бай әрі кемелденген әдебиетін айтамыз. Еділ-Орал (татар), Башқұрт жұрты да өз халқын және әдебиетін Түркістаннан бөлек деп есептемеген. Осы аталған жағрафияның жеке-жеке ұлттық әдебиеті ретінде қалыптасқан Қазақ әдебиеті, Қырғыз әдебиеті т.б. іспетті сөз өнері Тұтас Түркістан әдебиетінің тармағы болып табылады. Мұны Тұтас Түркістан әдебиетін тамыры терең, биік бәйтерек десек, ұлттық әдебиеттерді оның бұтақтары ретінде түсіндіре аламыз.

3. Түркістан әдебиетінің өкілдері деп ауыз әдебиетінен кейінгі авторлық танылудан бастап, шамамен VI ғасырдан бүгінге дейінгі Хазар теңізі, Ресей, Қытай мен Ауғанстан аралығындағы түріктердің мекен еткен көлемді жерінен шыққан жыраулар, сал-серілер мен ақын-жазушыларды атаймыз. Түрік халықтарының «Тұтас Түркістан» мұратын басты ұстаным еткен азатшыл ақын-жазушыларын Түркістан әдебиетінің өкілдері деп анықтаймыз.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Ұлттық Энциклопедиясы / Б. Аяған. – Алматы: Қазақ Энциклопедиясы Бас редакциясы, 2006. -704 б.
2. Nayit, Baymirza Türkistan terimi üzerine//Türk Dünyası Araştırmaları. Nisan.- 1988. - №4.- P.14-30.
3. Franz von Schwarz Turkestan die Wiege der Indo-Germanischen Völker. Freiburg, 1900 // Nayit B. Türkistan terimi üzerine. Türk Dünyası Araştırmaları. Nisan.-1988. - №4-P. 14-30.
4. Шоқай М. Түркістанның қилы тағдыры. / М.Шоқай. - Алматы: Жалын, 1992. -184 б.
5. Түрік сөздігі. Үш томдық / Махмұт Қашқари; аударған, алғысөзі мен ғылыми түсініктерін жазып, баспаға дайындаған А.К. Егеубай. – Алматы: Хант, 1998. – 600 б.
6. Baysun A. R. Türkistan Milli Hareketleri / A. R. Baysun. – İstanbul: Matbaa,1943. -145 p.
7. Бартольд В. В. Состояние и задачи изучения истории Туркестана / В.В. Бартольд. – Москва : Наука, 1977. Т. IX. -400 с.
8. Қойгелдиев М.Қ. Тұтас Түркістан идеологиясы және Мұстафа Шоқайұлы/ М.Қ. Қойгелдиев. – Алматы: Қазақ университеті, 1997. – 53 б.

9. Togan Z. V. Bүgүnkү Türkili (Türkistan) ve yakın tarihi. Cilt. Batı ve Kuzey Türkistan. 2 Baskı / Z. V. Togan. – İstanbul: Matbaa, 1981. – 696 p.
10. Қозыбаев М. Өркениет және ұлт / М. Қозыбаев. – Алматы: Сөздік-Словарь, 2001. -369 б.
11. Қанарбаева Б. Жырымен жұртын оятқан / Б. Қанарбаева. – Алматы: Ана тілі, 1998. – 230 б.
12. Мырзахметов М. Қазақ қалай орыстандырылды? / М. Мырзахметов. – Алматы: Атамұра – Қазақстан, 1993. - 128 б.
13. Кәрібай Б. Түркістан және қазақ хандығы / Б. Кәрібай. – Алматы: Ғылым, 1999. -64 б.
14. Meinig D. In the Margins of the Good Earth; the South Australian Wheat Frontier 1869-1884 / Monograph Series of the Association of American Geographers. N2. - Chicago: Rand McNally and Company, 1962. - 140-156 p.
15. Қоңыратбаев О. Тұрар Рысқұлов: Қоғамдық-саяси және мемлекеттік қызметі. Түркістан кезеңі / О. Қоңыратбаев. – Алматы: Қазақстан, 1994. -448 б.
16. Абдуллаев Р.М., Агзамходжаев С.С., Алимов И.А. Туркестан в начале XX век: К истории истоков национальной независимости / Коллектив авт.: Р.М. Абдуллаев, С.С. Агзамходжаев, И.А. Алимов и др. – Ташкент: Шарк, 2000. -672 с.
17. Қойгелдиев М. Тұтас Түркістан идеологиясы және М. Шоқайұлы / Türkistanda Yenilik Hareketleri ve İhtilaller: 1900-1924. Osman Noca Anısına İncelemeler. SOTA. – Haarlem: TİUV, 2001. -500 p.
18. Жолдасбеков М. Орхон ескерткіштері / М. Жолдасбеков. – Астана: Фолиант, 2001. – 172 б.

А.А. Жалмырза

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

Туркестанская литература и представители

Аннотация. До этого времени тема «Единый Туркестан» в казахском литературоведении исследовалась только в литературном аспекте, не было исследований данного вопроса с точки зрения тюркологической науки. Комплексное исследование вышеупомянутой проблемы в рамках тюркологии дает возможность сделать новый теоретический взгляд в отрасли тюркского мировоззрения, национальной идеологии, а также развить смежные гуманитарные науки. Идея «Единый Туркестан» будет не только опорой для литературных произведений, но и будет руководить во всех формах политической, общественной, социальной борьбы против колониализма тюркского мира. Поэтому исследование темы нуждается в комплексном междисциплинарном анализе внутренней связи общего духовного развития и природного взаимопроникновения. В частности, наследие казахского национально-освободительного движения осталось вне поля научного зрения и исследования в рамках мировой литературы против колониализма, у которого есть разнообразные и общие законы.

Полное изыскание идеологии, нацеленной против колониализма в литературном, историческом и языковом аспектах всего родственного тюркского народа – соответствует спросу науки о национальном сознании XXI века. А также, анализ идеологическо-творческих, исторических и языковых слоев обновляет теоритическую основу сегодняшней науки по тюркологии, вместе с этим открывает большие горизонты в модернизации интеллектуального сознания общества и овладевает фундаментальными и прикладными значениями. Исследования в этом напралении имеют большое значение в модернизации национального сознания, духовной связи, продвижении культурных переговорах.

Ключевые слова: «Единый Туркестан», единство тюркских народов, антиколониальная борьба, тюркология, культурные ценности, тюркская общность.

A.A. Zhalmyrza

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Turkestan literature and its representatives

Abstract. The theme “Unified Turkistan” was researched in Kazakh literature only in the literary aspect until now, there weren’t any studies at this issue from the point of view of Turkic science. A comprehensive study of the aforementioned problem within the framework of Turkic studies makes it possible to make a new theoretical look in the branches of the Turkic worldview, national ideology and develop related humanities. The idea of “Unified Turkistan” will not only support the literary works, but will also lead in all forms of political, social, social struggle against the colonialism of the Turkic world. Therefore, the study of the topic requires a complex interdisciplinary analysis of the internal connection between the overall spiritual development and natural interpenetration. In particular, the legacy of the Kazakh national liberation movement remained outside the field of scientific vision and research within the world literature against colonialism, which has various and general laws.

The complete search for ideology aimed against colonialism in the literary, historical and linguistic aspects of the entire related Turkic people corresponds to the demand of the science of the national consciousness of the 21st century. And also, the analysis of ideological-creative, historical and linguistic layers renews the theoretical foundation of today’s science of Turkic studies, and at the same time opens up great horizons in the modernization of the intellectual consciousness of society and seizes fundamental and applied values. Studies in this direction have a great importance in the modernization of national consciousness, spiritual communication and promotion of cultural negotiations.

Keywords: «Unified Turkistan», solidarity of Turkic peoples, struggle against the colonization, Turkic studies, common language, worldview values, Turkism.

References

1. Qazaqstan Ultyq Jenciklopedijasy [National Encyclopedia of Kazakhstan] (Qazaq Jenciklopedijasy Bas redakcijasy, Almaty, 2006).
2. Hayit, Baymirza Türkistan terimi üzerine [On Turkestan intervention], Türk Dünyası Araştırmaları [Turkish World Research], **4**, 14-30 (1988). [in Turkish]
3. Franz von Schwarz Turkestan die Wiege der Indo-Germanischen Völker. Freiburg, 1900, Hayit, Baymirza Türkistan terimi üzerine [On Turkestan intervention], Türk Dünyası Araştırmaları [Turkish World Research], **4**, 14-30 (1988) .
4. Shoqaj M. Turkistannyn qily tagdyry [Destiny of Turkestan] (Zhalyn, Almaty, 1992).
5. Turik sozdigi [Turkish dictionary] translated by A.K. Egeubaj (Hant, Almaty, 1998).
6. Baysun A. R. Türkistan Milli Hareketleri [Turkestan National Movements] (Matbaa, İstanbul, 1943).
7. Bartol’d V. V. Sostojanie i zadachi izuchenija istorii Turkestana [The state and tasks of studying the history of Turkestan] (Nauka, Moscow, 1977).
8. Qojgeldiev M.Q. Tutas Turkistan ideologijasy zhane Mustafa Shoqajuly [Turkestan ideology and Mustafa Shokay] (Qazaq universiteti, Almaty, 1997).
9. Togan Z. V. Bügünkü Türkili (Türkistan) ve yakın tarihi. Cilt. Batı ve Kuzey Türkistan [Turkic (Turkistan) and recent history. West and North Turkestan] (Matbaa, İstanbul, 1981).
10. Qozybaev M. Orkeniet zhane ult [Civilizations and nationalities] (Sozdik-Slovar’, Almaty, 2001).
11. Qanarbaeva B. Zhyrymen zhurtyyn ojatqan [Woke up the nation with poetry] (Ana tili, Almaty, 1998).
12. Myrzahmetov M. Qazaq qalaj orystandyryldy? [How did the Kazakhs assimilate Russians?] (Atamura – Qazaqstan, Almaty, 1993).
13. Karibaj B. Turkistan zhane qazaq handygy [Turkestan and Kazakh khanate] (Gylym, Almaty, 1999).
14. Meinig D. In the Margins of the Good Earth; the South Australian Wheat Frontier 1869-1884 / Monograph Series of the Association of American Geographers. N2(Chicago: Rand McNally and Company, 1962).

15. Qonyratbaev O. Turar Ryskulov Qogamdyq-sajasi zhane memlekettik qyzmeti. Turkistan kezeni [Turar Ryskulov: Public-political and public service. Turkestan period] (Qazaqstan, Almaty, 1994).

16. Abdullaev R. M., Agzamhodzhaev S. S., Alimov I. A. Turkestan v nachale XX vek: K istorii istokov nacional'noj nezavisimosti [Turkestan in the early twentieth century: the history of the sources of national independence] (Shark, Tashkent, 2000).

17. Qojgeldiev M. Tutas Turkistan ideologijasy zhane M. Shoqajuly [Turkestan ideology and M. Shoka] (TIUV, Haarlem, 2001).

18. Zholdasbekov M. Orhon eskertkishteri [Orkhon monuments] (Foliant, Astana, 2001).

Автор туралы мәлімет:

Жалмырза А.А. – филология ғылымдарының кандидаты, түркітану кафедрасының доценті, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті, Сәтпаев көшесі 2, Астана, Қазақстан.

Zhalmyrza A.A. – Associate Professor, Department of Turkic Studies, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Satpayev str.2, Astana, Kazakhstan.

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы -
Bulletin of the L.N. Gumilyov Eurasian National University, № 3 (124)/2018, 115-121pp.
<http://bulpolit.enu.kz/>; E-mail: vest_polit@enu.kz

XFTAP 03.61.91

Н.Г. Шаймердинова¹, Н.Р. Балабекова², Г.М. Адамбаева³

¹*Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан*

³*Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар мен инжиниринг университеті, Ақтау, Қазақстан*

(E-mail: nurila1607@mail.ru¹, nakuta@mail.ru², adambayeva.g@mail.ru³)

Ұғымдық категорияның зерттелуі мен функциялары

Аннотация. Қазіргі замандағы өзекті мәселелердің бірі тілді функционалды тұрғыдан зерттеу болып табылады. Функционалды грамматиканың негізі болып табылатын ұғымдық категориялар ойлау санаттары мәселелеріне қызығушылық танытатындардың барлығының назарында болып отыр. Өйткені соңғы кезде тіл білімі ойлау мен ұғым жайлы негізгі ғылымдардың бірі болып саналады. Мақаланың мақсаты ұғымдық категорияның зерттелуін және тіл біліміндегі рөлі мен функциясын анықтау. Міндеті, ұғымдық категорияның функционалды-семантикалық зерттеулердің негізі екенін айқындау. «Ұғымдық категория» терминін тіл біліміне алғаш О. Есперсен енгізген, соңынан И. И. Мещанинов барынша дамытып, ұғымдық категориялардың жүйесін әзірлейді. Сонымен қатар, С.Д. Кацнельсон, В.Н. Ярцева, М.М. Гухман, А.В. Бондарко сынды ғалымдар аталмыш тақырыпты қолға алып, зерттеу жұмыстарын жүргізген. Ұғымдық категория болмыстың адам санасындағы көрінісі. Адам баласының өмір жайлы ұғым-түсініктері ортақ болғандықтан ұғымдық категория да жалпыға бірдей болады. Алайда ол тілге бағынышты емес, керісінше, тіл ұғымдық категорияға негізделеді. Яғни, тілдік категориялар ұғымдық категорияны көрсетеді. Семасиологиялық бағытта грамматикалық категориялар шақ категориясы, жақ категориясы, тәуелдік категориясы, септік категориясы, салыстырмалы шырай категориясы деп аталса, ономасиологиялық бағытта жоғарыдағы категориялар темпоралдық, поссессивтік, персоналдық, компоративтік, локативтік, квалификативтік т.б. аталады. Яғни, бұл бағытта зерттеушінің семантикаға, тілдік бірліктердің мазмұндық жағына мән беретінін байқаймыз.

Түйін сөздер: ұғымдық категория, функционалды-семантикалық зерттеулер, семантика, грамматикалық категория, семасиология, ономасиология.

DOI: 10.32523/2616-6887-2018-124-3-115-121

Кіріспе. Лингвистика тек тіл ғана емес, сонымен қатар тілдік ұғымдар арқылы берілетін ойлау аспектілер жайлы ғылым екені белгілі. Ұғымдық категориялардың элементтерін тек тіл арқылы, тілдік мағыналарды зерттеу және ондағы когнитивтік элементтерді ашу арқылы анықтаймыз. Сондықтан тілдік құрылымдардың ойлау негіздері және олардың өзектілігін арттыру заманауи лингвистикада маңызды әрі даулы мәселелердің бірі ретінде зерттеледі. Функционалды грамматиканың негізі болып табылатын ұғымдық категориялар философтардың, логиктердің, психологтардың, тіл мамандарының, ойлау санаттары мәселелеріне қызығушылық танытатындардың барлығының назарында. Өйткені А.В. Бондарконың сөзімен айтсақ: «тіл білімі ойлау жайлы негізгі ғылымдардың бірі болып бара жатыр» [1, 63 бет].

Мақаланың мақсаты: ұғымдық категорияның анықтамасы мен зерттелуін және тіл біліміндегі рөлі мен функциясын анықтау.

Міндеті:

- ұғымдық категорияның зерттелу тарихын зерделеу;
- ұғымдық категорияның функционалды-семантикалық зерттеулердің негізі екенін айқындау.

Зерттелу тарихы. Ұғымдық категория терминін алғаш тіл біліміне енгізген О. Есперсен [2, 385 бет]. «Грамматика философиясы» еңбегінде О. Есперсен ұғымдық категорияларға

бір тарау арнайды. Оларды жасырын әмбебап категориялар деп: «олардың кейбірі тек тәрізді сыртқы әлем фактілеріне, ал кейбірі ақыл ой жағдайына немесе логикаға жатады. Бұл экстралингвистикалық терминге басқа ортақ атау болмағандықтан, мен оларды сын есіммен ұғымдық деп, зат есіммен ұғым деп атаймын» [3, 55 бет]. Бұл атау олардың жалпы сипаттамасына қарай берілген. «The teaching of grammar» (ауд. «Грамматиканың оқытылуы») (1924) еңбегінде О. Есперсен: «категорияның үш санаты бар: (а) формалды категориялар, (b) синтаксистік категориялар (с) мағына категориялары, біз оларды ұғымдық категориялар деп атаймыз» деген [4].

Ұғымдық категорияны зерттеген Ресей ғалымдары И.И. Мещанинов, С.Д. Кацнельсон, В.Н. Ярцева, М.М. Гухман, А.В. Бондарко сынды ғалымдардың еңбектері өте жоғары бағаланады. Ұғымдық категорияны 17-19 - ғасырлардағы грамматикада философиялық немесе логикалық, 19-20 - ғасырлардағы еңбектерде Г. Пауль сияқты ғалымдар психологиялық, «отологиялық», «тілдік емес», «когнитивтік», «концептуалдық», «семантикалық», «ойлау», «сөйлеу-ойлау» (Кацнельсон) деп те атаған.

И.И. Мещанинов «ұғымдық категория» терминін пайдаланып, ұғымдық категориялардың жүйесін әзірлейді. Логикалық ұғымдық категориялар: субъект, предикат, заттық, атрибутивтік т.б. бастауыш, баяндауыш, есімдер, қимылдар, белгілер мен жағдайдың грамматикалық ұғымын білдіріп, тілде синтаксистік және грамматикалық формаларға ие болады дей келе ғалым, белгілі бір қоғам, тілдегі түсініктер ұғымдық категориялар арқылы беріледі. Бұл ұғымдар тіл арқылы суреттелмейді, тілдің өзінде лексикасы мен грамматикалық құрылымынан көрінеді. Ұғымдық категориялардың да барлығы бірдей аталмыш категорияға жата бермейді. Тек тіл құрылымында тілдік көрініс тапқандары ғана, яғни, лексикалық, морфологиялық немесе синтаксистік жүйеге ие болғандарын ұғымдық категорияға жатқызуға болады. [5, 196 бет]. Мысалы, егер субъект – ұғымдық категория болса, оның грамматикалық ұғымы - бастауыш. Ұғымдық ретінде атрибуттық дегеніміз заттың сипаттауын білдіреді, бірақ тіл жүйесінде сын есім және сан есім арқылы зат есімді грамматикалық тұрғыдан сипаттайды [5, 198 бет]. Осындай анықтама бере отырып И.И. Мещанинов ұғымдық категориялар мәртебесі жөніндегі мынандай пікір айтады: “Олар, ақыр соңында, тілді адамның ойлау жүйесінің жалпы құрылымымен, яғни, логика мен психология категорияларымен де байланыстыратын элемент ретінде қызмет етеді” [6, 15 бет]. И.И. Мещанинов ұғымдық категориялардың екі бағыттылығын көрсетеді: олар бір жағынан әмбебап логикалық және психологиялық категориялар мен заңдарға бағытталып және солар арқылы объективті шындықпен байланысты болса; екінші жағынан тілдік материалға бағытталған және тіл деректерінде көрініс табады. Екіншіден, ұғымдық категориялар логико-психологиялық және тілдік категориялардың арасында аралық жағдайға ие бола отырып, өз мәнінде олардың екеуіне де жатпайды. Ұғымдық категориялардың өзіндік мәртебесі бар. Үшіншіден, ғалымның айтуынша адам санасының «көпқабаттылығы» жөніндегі ой тікелей көрініс тапқан, ондағы әрбір “қабат” көрші «қабаттармен» тікелей байланысты, өзіндік қызметтері болғандықтан салыстырмалы түрде оларға тәуелді емес және бәрімен бірлесе отырып адам менталитетінің біртұтас ғимаратын құрайды.

М.М. Гухман И. И. Мещаниновтың еңбегін жан жақты зерттей келе: «Ұғымдық категория» термині Мещаниновтан бұрын Л. Ельслев пен О. Есперсен еңбектерінде кездеседі, бірақ олар берген анықтамада бұл термин логикалық категорияға теңестіріледі. И. И. Мещаниновтың концепциясында «ұғымдық категория» мазмұны операциялдық бірліктердің иерархиялық жүйесінің компоненті болып табылады. Бұл жүйеге сонымен қатар «грамматикалық ұғым» мен «грамматикалық категория» кіреді. Осы екі модельдің өзара қатынасынан «ұғымдық категория» терминінің мазмұны айқындалады» дейді [7, 6 бет]. Сонымен қатар ғалым ұғымдық категориялардың екі разряды барын, олар 1) лексикада,

2) синтаксис пен морфологияда көрініс табатынын, тек синтаксис пен морфологияда көрінген кезде ғана олар грамматикалық ұғымға айналады дейді [7, 8 бет].

Нәтижелері. Осылайша, ұғымдық категориялар – тіл үшін релевантты, бір жағынан, логико-психологиялық, ал екінші жағынан – тілдің семантикалық категорияларына бағытталған менталды категориялар. Ойлаудың әмбебап заңдарына жанама адам тәжірибесінің нәтижесі бола отырып, олар, өз кезегінде, тілдік жүйенің жалпы жұмыс істеуіне қажетті алғышарт, тілдік семантикалық құрылымдарының негізі болып табылады. Ұғымдық категориялар генетикалық тұрғыда тілдік категориялардың “алдын орайды”, олардың алдында жүреді деуге болады, сонымен бірге, ұғымдық категориялардың гетерогенділігін де ескеру қажет. Сондықтан, егер сандық ұғым категориясы санада қалыптасып, одан кейін тілде ақиқат шынайылық нысандарының сандық параметрлерінің көрінісі нәтижесінде рәсімделсе, ал модальдылық – әсіресе, оның аксиологиялық түрі сияқты ұғымдық категориялар шынайылықтан емес, адам санасының белсенділігіне, оның сыртқы ортамен айтарлықтай күрделі және көп бағытты өзара әрекеттесу қабілетіне байланысты болады.

Сананың дискретті элементтері сияқты ұғымдар ұғымдық категориялар деп аталатын күрделі құрылымдарға топтастырылады. Ойлау құрылымы ұғымдар мұқаммалы мен байланысшы ойлау түзілістерін тудыратын сөйлеу (синтаксистік) механизмдерімен анықталады деген С.Д. Кацнельсон сандық ұғымдарды дискретті және дискретті емес деп топтастырады. Дискретті элементтерге әлемде көптеп кездесетін заттар, мысалы: таулар, көлдер, өзендер, теңіздер жатса, дискретті емес элементтерге сыңары жоқ, яғни жер, ай, плутон сияқты жалғыз заттар жатады [8, 449 бет]. Ұғымдық категорияларды зерттеу салғастырмалы немесе салыстырмалы типология аясында айрықша маңызға ие. Тілдер туыстық жақындығына қарамастан салыстырылады. Олардағы ұқсас және ұқсас емес құбылыстарды, яғни, ономаксиологиялық қырынан семантикалық сипатқа ие құбылыстарды анықтау өзекті мәселе ретінде ұсынылады.

Ұғымдық категориялар жалпы сипаттағы ұғымдық элементтерге ие болғандықтан, сөздердің өте ауқымды сыныбын қамтиды. О. Есперсеннің грамматикалық концепциясын сипаттай отырып, Ю. А. Левицкий мен Н. В. Боронникова: «белгілі бір тілдің құрылымын анықтайтын грамматикалық категориялардан бөлек, тәуелсіз тілдік емес категорияларды кездестіреміз» дейді [9, 30 бет]. А.В. Бондарко семантикада екі деңгейді, яғни ұғымдық мазмұндағы категория және тілдік мазмұндағы категорияны ажырату керектігін айтады. Тілдік мазмұнға сөздің лексикалық мағынасы, сөзжасамдық мағынасы, лексико-грамматикалық разрядтық, сөз табындағы, грамматикалық форма мен конструкциялық, морфологиялық және синтаксистік мағынасы жатады. Тілдік мазмұнды ұғымдық мазмұнсыз елестету мүмкін емес. Екеуі бірге, қатар жүреді. Сонда ұғымдық мазмұнды бөліп қарауға «тілдік бірліктері (тілдік мазмұн) бойынша әр түрлі, алайда бір ұғымдық инвариантқа ие айтылымдардың» болуы себеп болған [1, 58 бет]. Яғни, жасалу жолы бойынша, түрлі болғанымен, мағынасы, мазмұны жағынан ұқсас айтылымдар. Сондай ақ, ғалым нақты ұғымдық (логикалық, ойлау) категориялар мен солар арқылы белгіленетін функционалды-семантикалық өрістер сияқты екіжақты тілдік бірліктердің арасын ашып алуды қажет деп есептейді. Бұл өрістерге белгілі бір тілдің интерпретациясындағы семантикалық элементтер және сондай-ақ дәл осы тілдің болмысы тұрғысының нақты элементтері кіреді. Содан осы өрістерді үстіртін деңгейдегі бірліктер ретінде түсіндіреді, алайда, бұл тереңдік деңгеймен байланыс жоқтығын білдірмейді.

Ұғымдық категориялар өздері нақты тілдік ерекшелігі жоқ ортақ мәндегі нұсқа ретінде жүзеге асатын терең семантикаға қатысты алғанда да, белгілі бір тілдің немесе тілдер тобын басқа тілдерден айрықшалап тұратын өзіндік ерекшелігін құрайтын үстіртін семантикаға қатысты алғанда да функционалды белсенді рөл атқарады [10, 12-13 беттер]. Тағы бір еңбегінде А.В. Бондарко ұғымдық категорияларды да жіктеу

қажеттілігі туралы ойға келеді. Ғалым олардың екі түрін бөліп көрсетеді: облигаторлық және әмбебап болып табылатын негізі ұғымдық категориялар және негізгі емес – факультативтік және әмбебап емес категориялар [11, 78 бет]. Семантикалық және ұғымдық категорияларды осылай бөлу, зерттеу нысанының мұқият талдануы мен ғалымның адамға тікелей сезімдік қабылдаумен берілмеген мазмұндар арасындағы жүйелі қарым-қатынастардың бүкіл күрделілігі мен жан-жақтылығын жете түсінгенін көрсетеді.

Н.А. Кобрин тілдік формалар мен ұғымдық категориялардың ара қатысының бірімәнді еместігіне назар аударады. Бұл сәйкесу тілдің түріне өте тәуелді. Синтетикалық тілдерде ұғымдық категория мен сөйлеу формасы беку түріне сәйкес келеді: бір ұғым – бір немесе бірнеше форма. Оқшау үлгідегі тілдердегі сәйкестік басқаша: бірнеше ұғым – бір тілдік форма. Ұғымдық жоспар мен тіл көрінісінің жоспары ара қатысының сәйкессіздігі тілдің түрі анықталған жағдайда функционалды мәні бар немесе тілдердің айырмасы ұғымдық категориялар мен сөйлеу формаларының әрқилы сәйкестігіне әкеледі [12, 43-44 беттер].

Н.А. Кобринаның көзқарасы бойынша, семантикалық мазмұн ұғымдық категориялар мазмұнынан айтарлықтай алшақ емес және кей жағдайларда «ұғымдық мазмұнның баламасы ретінде қарастырыла алады. Алайда, семантиканың ұғымдық категориялардан гөрі аясы тар, нақтырақ және ұғымдық категорияда семантикалық тұрғыда айқын көрініс таппайтын экспрессивтілік, эмоционалдылық, бағалаушылық пен модальдылықтың кейбір түрлері бар» [12, 45 бет]. Құрылымдық (сентенционалды және фразалық) деңгейде құрылымның құрамды элементтері болып табылатын ұғымдық категория-конструктілер ерекшеленеді. Бұл ұғымдық категориялар тілдік деңгейде сөйлем мүшелері ретінде баса көрсетіледі. Барлық ұғымдық категориялар тілдің түрлі аспектілері мен деңгейлеріне бағдарланған және сатылы жүйені қалыптастырады. Ұғымдық категориялар бүкіл тіл жүйесінің дұрыс жұмыс істеуі үшін қажетті шарт болып табылады. Тілдің деңгейлік және аспектілі ұйымдастырылуы бар, әр деңгей мен аспектінің ұғымдық салаға қатысы әрқалай. Фонетикалық деңгейдің бірлік саны мен ауқымы артикуляциялық аппараттың мүмкіндіктерімен анықталып, жалпы алғанда ұғымдық сала бірліктеріне сәйкес келмейтін болса, тілдің лексикалық жүйесінің бірліктері ұғымдар қорымен үнемі сәйкесіп отырады.

Қорытынды. Ұғымдық категория болмыстың адам санасындағы көрінісі. Адам атаулының өмір жайлы ұғым-түсініктерінің ортақ екенін ескерсек, ұғымдық категория да жалпыға бірдей болады. Ол тілге бағынышты емес, керісінше, тіл ұғымдық категорияға негізделеді. Яғни, тілдік категориялар ұғымдық категорияны көрсетеді. Мысалы уақыт жайлы түсінік уақыт (темпоралдылық), таксис, аспектуалдық, сан есім, локалдылық сындық категориялар арқылы көрінеді. «Қазақ тілінде объективті уақыт «уақыт», «заман», «кезең» деп аталады, ал тілде бұл ұғымдар «шақ» лексемасымен беріледі, сондықтан тілдік уақыт «осы шақ, «өткен шақ», «келер шақ» деп аталады» [13, 31 бет]. Қазақ халқы тілдік уақыт пен объективті уақытты бөліп қараған.

Формалды семасиологиялық аспекте грамматикалық категориялар шақ категориясы, жақ категориясы, тәуелдік категориясы, септік категориясы, салыстырмалы шырай категориясы деп аталса, мазмұндопық ақиқатты білдіретін тілдік бірліктердің ұғымдық семантикалық сипаттамасын ескере келе жоғарыдағы категориялар темпоралдық, поссессивтік, персоналдық, компоративтік локативтік, квалификативтік т.б. аталады. Латын терминдерін пайдалану зерттеушінің назарын семантикаға, тілдік бірліктердің мазмұндық жағына мән беруі керектігінің тағы бір дәлелі.

Әдебиеттер тізімі

1. Бондарко А.В. Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии. - Л.: Наука, 1983. – 208 с.

2. Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: «Совесткая энциклопедия», 1990. – 684 с.
3. Есперсен О. Философия грамматики. – М.: Иностр. лит., 1958.-55с.
4. Самарин Д.А. Понятийные категории Отто Есперсена в истории лингвистической науки [Электрон. ресурс]. – 2017. – URL: <http://cyberleninka.ru> (дата обращения: 01.08.2018)
5. Мещанинов И.И. Члены предложения и части речи.- Л.: Наука, 1945. - 321 с.
6. Мещанинов И.И. Новое учение о языке на современном этапе развития// Русский язык в школе. - 1948. - № 6.- С.10-17.
7. Гухман М.М. Понятийные категории, языковые универсалии и типология // Вопросы языкознания. - 1985. - №3. – С. 3-11.
8. Кацнельсон С.Д. Категории языка и мышления. Из научного наследия. -М.: Языки славянской культуры, 2001.– 864 с.
9. Левицкий Ю. А., Боронникова Н. В. История лингвистических учений. - М.: Директ-Медиа, 2013. - 525 с.
10. Бондарко А.В. О некоторых аспектах функционального анализа грамматических явлений Функциональный анализ грамматических категорий. - Л.: ЛГПИ им. А. И. Герцена, 1985. –145 с.
11. Бондарко А.В. Теория морфологических категорий. - Л.: Наука, Лен. отд-ие, 1976. – 255 с.
12. Кобрина Н.А. Понятийные категории и их реализация в языке // Понятийные категории и их языковая реализация. Межвузовский сб. научных трудов, Ленинград, 1989. – Ленинград, 1989. - С. 40-49.
13. Шаймердинова Н.Г. Средства выражения времени в русском и казахском языках (функциональный аспект). – А.:ЕНУ, 2002. – 140 с.

Н.Г.Шаймердинова¹, Н.Р. Балабекова², Г.М.Адамбаева³

¹*Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан*

³*Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга имени Ш.Есенова, Актау, Казахстан*

Исследование и функции понятийной категории

Аннотация. Одной из актуальных проблем является исследование языка в функциональном аспекте. Понятийная категория, которая является основой функционально-семантических исследований, в настоящее время привлекает внимание всех, кого интересует мышление человека. Ибо в последнее время языкознание является одной из основных наук мышлений и понятий. Целью статьи является определение и исследование понятийных категорий, также их роль и функции в языкознании. Задачи: раскрыть понятийную категорию как базу функционально-семантических исследований. Термин «понятийная категория» впервые введен в языкознание О.Есперсеном, впоследствии И.И. Мещанинов развил и разработал систему «понятийных категорий». Также такие ученые как С.Д. Кацнельсон, В.Н. Ярцева, М.М. Гухман, А.В. Бондарко занимались данной проблемой и проводили исследовательские работы. Понятийная категория - это отражение бытия в человеческом сознании. Так как понятие и взгляды людей к жизни похожи, понятийная категория для всех одинакова. Однако она не зависит от языка, напротив язык основывается на понятийных категориях. Если в семасиологическом аспекте грамматические категории называются категорией лица, категорией принадлежности, категорией падежа и категорией сравнительной степени, то в ономазиологическом аспекте вышеуказанные категории называются темпоральными, персональными, поссессивными, компоративными и т.д. Можно заметить, что в последнем случае исследователь обращает внимание на семантику и содержательную сторону языковых единиц.

Ключевые слова: понятийная категория, функционально-семантические исследования, семантика, грамматические категории, семасиология, ономазиология.

N.G. Shaymerdinova¹, N.R. Balabekova², G.M. Adambayeva³

^{1,2} *L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan*

³ *Caspian State University of Technologies and Engineering named after Sh. Esenov, Aktau, Kazakhstan*

Research and conceptual category function

Abstract. One of the topical problems is the study of language in a functional aspect. The conceptual category which is the basis of functional-semantic research now attracts the attention of all who are interested in human thinking. For lately linguistics is one of the basic sciences of thinking and concepts. The purpose of the article is to define and study conceptual categories, as well as their role and functions in linguistics. Objectives: to expose the conceptual category as a basis for functional-semantic research. The term “conceptual category” was first introduced into linguistics by O. Espersen, then I.I. Meshchaninov developed a system of “conceptual categories”. Also, such scientists as S.D. Katznelson, V.N. Yartseva, M.M. Gukhman, A.V. Bondarko dealt with this problem and carried out research work. Conceptual category is the reflection of being in human consciousness. Since the concept and views of people to life are similar, the conceptual category is one and the same. However, it does not depend on language, on the contrary language is based on conceptual categories. If in the semasiological aspect the grammatical category is referred to as the category of a person, the category of belonging, the category of case and the category of comparative degree, then in the onomasiological aspect the above categories are called temporal, personal, obsessive, comparative, etc. It can be noted that in the latter case the researcher pays attention to semantics and the content side of linguistic units.

Key words: conceptual category, functional-semantic research, semantics, grammatical categories, semasiology, onomasiology.

References

1. Bondarko A.V. Principy funkcional'noj grammatiki i voprosy aspektologii [Principles of functional grammar and questions of aspectology] (Science, Leningrad, 1983).
2. Lingvisticheskij jenciklopedicheskij slovar' [Linguistic encyclopedic dictionary] (Sovetskaya Encyclopedia, Moscow, 1990).
3. Espersen O. Filosofija grammatiki [Philosophy of grammar] (Inostr. lit., Moscow, 1958).
4. Samarin D.A. Ponjatijnye kategorii Otto Espersena v istorii lingvisticheskoy nauki [Conceptual categories of Otto Espersen in the history of linguistic science] Available at: <http://cyberleninka.ru> (accessed: 01.08.2018).
5. Meshchaninov I.I. Chleny predlozhenija i chasti rechi [Members of the sentence and parts of speech] (Science, Leningrad, 1945).
6. Meshchaninov I.I. Novoe uchenie o jazyke na sovremennom jetape razvitija [New doctrine of language at the present stage of development], *Russkij jazyk v shkole* [Russian language at school], **6**, 10-17 (1948).
7. Gukhman M.M. Ponjatijnye kategorii, jazykovye universalii i tipologija [Conceptual categories, linguistic universals and typology]. *Voprosy jazykoznanija* [Questions of linguistics], **3**, 3-11 (1985).
8. Katznelson S.D. Kategorii jazyka i myshlenija. Iz nauchnogo nasledija [Category of language and thinking. From the scientific heritage]. (Languages of Slavic Culture, Moscow, 2001).
9. Levitsky Yu. A., Boronnikova N.V. Istorija lingvisticheskikh uchenij [History of linguistic teachings]. (Direct-Media, Moscow, 2013).
10. Bondarko A.V. O nekotoryh aspektah funkcional'nogo analiza grammaticheskikh javlenij [On some aspects of functional analysis of grammatical phenomena]. *Funkcional'nyj analiz grammaticheskikh kategorij* [Functional analysis of grammatical categories]. (Science, Len.Det., Leningrad, 1985).
11. Bondarko A.V. Teorija morfologicheskikh kategorij [Theory of morphological categories]. (Science, Leningrad, 1976).

12. Kобрina N.A. Ponjatijnye kategorii i ih realizacija v jazyke [Conceptual categories and their implementation in the language]. Ponjatijnye kategorii i ih jazykovaja realizacija [Conceptual categories and their language implementation]. Mezhvuzovskij sb. nauchnyh trudov [Intercollegiate collection scientific works]. Leningrad, 1989, pp. 40-49.

13. Shaimerdinova N.G. Sredstva vyrazhenija vremeni v russkom i kazahskom jazykah (funkcional'nyj aspekt) [Means of expressing time in Russian and Kazakh languages (functional aspect)]. (ENU, Astana, 2002).

Авторлар жайлы мәліметтер:

Шәймердинова Н.Ф. – түркітану кафедрасының профессоры, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Сәтпаев көш. 2, Астана, Қазақстан.

Балабекова Н. Р. – түркітану кафедрасының докторанты, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Сәтпаев көшесі 2, Астана, Қазақстан.

Адамбаева Г.М. – тілдік пәндер кафедрасының доценті, Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар мен инжиниринг университеті, 32-шағын аудан, Актау, Қазақстан.

Shaymerdinova N.G. – Doctor of Philology, Professor of Turkology Department, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Satpayev str., Astana, Kazakhstan.

Balabekova N.R. – doctorate student of the chair of Turkology, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Satbaev street 2, Astana, Kazakhstan.

Adambaeva G.M. - Associate Professor of the Department of Language Objects, Caspian State University of Technologies and Engineering named after Sh. Esenov, Aktau, Kazakhstan.

**«Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы.
Саяси ғылымдар. Аймақтану. Шығыстану. Түркітану сериясы»
журналында мақала жариялау ережесі**

1. Журнал мақсаты. Саяси ғылымдар, аймақтану, шығыстану, түркітану салалары бойынша мұқият тексеруден өткен ғылыми құндылығы бар мақалалар жариялау.

2. Журналда мақала жариялаушы автор мақаланың қол қойылған бір дана қағаз нұсқасын Ғылыми басылымдар бөліміне (редакцияға, мекенжайы: 010008, Қазақстан Республикасы, Астана қаласы, Қ. Сәтпаев көшесі, 2, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Бас ғимарат, 408 кабинет) және vest_polit@enu.kz электрондық поштасына Word форматындағы нұсқаларын жіберу қажет. Мақала мәтінінің қағаз нұсқасы мен электронды нұсқалары бірдей болулары қажет.

Мақалалар *қазақ, орыс, ағылшын, араб, түрік* тілдерінде қабылданады.

3. Автордың қолжазбаны редакцияға жіберуі мақаланың Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысында басуға келісімін, шетел тіліне аударылып қайта басылуына келісімін білдіреді. Автор мақаланы редакцияға жіберу арқылы автор туралы мәліметтің дұрыстығына, мақала көшірілмегендігіне (плагиаттың жоқтығына) және басқа да заңсыз көшірмелердің жоқтығына кепілдеме береді. Сонымен қатар мақала мәтінін плагиат жүйесінде тексеруге келісімін білдіреді.

4. Мақаланың көлемі 18 беттен аспауға тиіс (6 беттен бастап).

Мақаланың құрылымы

5. XFTAP <http://grnti.ru/> - *бірінші жолдың сол жақтауында;*

Автор(лар)дың аты-жөні – жолдың ортасында;

Мекеменің толық атауы, қаласы, мемлекеті (егер авторлар әртүрлі мекемеде жұмыс жасайтын болса, онда әр автор мен оның жұмыс мекемесі қасында бірдей белгі қойылу керек) – жолдың ортасында;

Автор(лар)дың E-mail-ы – жақша ішінде, курсивпен, жолдың ортасында;

Мақала атауы – жолдың ортасында;

Аннотация (100-200 сөз; мақаланың атауын мейлінше қайталамауы қажет; әдебиеттерге сілтемелер болмауы қажет; мақаланың құрылысын (кіріспе, мақаланың мақсаты, міндеттері, қарастырылып отырған сұрақтың тарихы, зерттеу әдістері, нәтижелер/талқылау, қорытынды) сақтай отырып, мақаланың қысқаша мазмұны берілуі қажет).

Түйін сөздер (6-8 сөз не сөз тіркесі). Түйін сөздер мақала мазмұнын көрсетіп, мейлінше мақала атауы мен аннотациядағы сөздерді қайталамай, мақала мазмұнындағы сөздерді қолдану қажет. Сонымен қатар, ақпараттық-іздігіру жүйелерінде мақаланы жеңіл табуға мүмкіндік беретін ғылым салаларының терминдерін қолдану қажет.

Негізгі мәтін мақаланың мақсаты, міндеттері, қарастырылып отырған сұрақтың тарихы, зерттеу әдістері, нәтижелер/талқылау, қорытынды бөлімдерін қамтуы қажет – *жоларалық интервал - 1, азат жол «қызыл жолдан» - 1,25см, беттеу жолағы – еніне сай жасалады.*

Таблица, суреттер – аталғаннан кейін орналастырылады. Әр таблица, сурет қасында оның аталуы болуы қажет. Сурет айқын, сканерден өтпеген болуы керек.

Жалпы қолданыста бар аббревиатуралар мен қысқартулардан басқалары міндетті түрде алғаш қолданғанда түсіндірілуі берілуі қажет.

Қаржылай көмек туралы ақпарат бірінші бетте көрсетіледі.

Әдебиеттер тізімі. Мәтінде әдебиеттерге сілтемелер тікжақшаға алынады. Мәтіндегі әдебиеттер тізіміне сілтемелердің номерленуі мәтінде қолданылуына қатысты жүргізіліде: мәтінде кездескен әдебиетке алғашқы сілтеме [1] арқылы, екінші сілтеме [2] арқылы т.с.с. жүргізіледі. Кітапқа жасалатын сілтемелерде қолданылған беттері де

көрсетілуі керек (мысалы, [1, 45 бет]). Жарияланбаған еңбектерге сілтемелер жасалмайды. Сонымен қатар, рецензиядан өтпейтін басылымдарға да сілтемелер жасалмайды (әдебиеттер тізімін, әдебиеттер тізімінің ағылшынша әзірлеу үлгілерін журнал bulpolit.edu.kz сайтындағы **мақаланы рәсімдеу үлгісінен қараңыз**).

6. Мақала соңындағы әдебиеттер тізімінен кейін библиографиялық мәліметтер орыс және ағылшын тілінде (егер мақала қазақ тілінде жазылса), қазақ және ағылшын тілінде (егер мақала орыс тілінде жазылса), орыс және қазақ тілінде (егер мақала ағылшын тілінде жазылған болса), орыс және ағылшын тілінде (егер мақала түрік немесе араб тілінде жазылса) беріледі.

Авторлар туралы мәлімет: автордың аты-жөні, ғылыми атағы, қызметі, жұмыс орны, жұмыс орнының мекен-жайы, телефон, e-mail – қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде толтырылады.

7. Қолжазба мұқият тексерілген болуы қажет. Техникалық талаптарға сай келмеген қолжазбалар қайта өңдеуге қайтарылады. Қолжазбаның қайтарылуы оның журналда басылуына жіберілуін білдірмейді.

Редакцияға түскен мақала жабық (анонимді) тексеруге жіберіледі. Барлық рецензиялар авторларға жіберіледі. Автор (рецензент мақаланы түзетуге ұсыныс берген жағдайда) өңдеп қайта, қолжазбаның түзетілген нұсқасын редакцияға қайта жіберуі қажет. Рецензент жарамсыз деп таныған мақала қайтара қарастырылмайды. Мақаланың түзетілген нұсқасы мен автордың рецензентке жауабы редакцияға жіберіледі.

Пікірі мақұлданған мақалаларды редколлегия алқасына талқылап, басуға келіседі.

8. Төлемақы. Басылымға рұқсат етілген мақала авторларына төлем жасау туралы ескертіледі. Төлем көлемі 2018 жылы 4500 тенге – Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ қызметкерлері үшін және 5500 тенге басқа ұйым қызметкерлеріне.

Рекзивизиттер:

Цеснабанк: КБЕ16

БИН 010140003594

РНН 031400075610

ИИК KZ 91998

ВТВ 0000003104

TSES KZ KA

IBAN KZ91998ВТВ0000003104

Provision on Articles submitted to the Journal
“Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University. Political Science. Regional studies. Oriental studies. Turkology Series”

1. Purpose of the journal. Publication of carefully selected original scientific works and book reviews in the fields of political science, regional studies, oriental studies, turkology.

2. An author who wishes to publish an article in a journal must submit the article in hard copy (printed version) in one copy, signed by the author to the scientific publication office (at the address: 010008, Republic of Kazakhstan, Astana, Satpayev St., 2. L.N. Gumilyov Eurasian National University, Main Building, room 408) and by e-mail vest_polit@enu.kz in Word format. At the same time, the correspondence between Word-version and the hard copy must be strictly maintained.

Language of publications: *Kazakh, Russian, English, Turkish, Arabic.*

3. Submission of articles to the scientific publication office means the authors' consent to the right of the Publisher, L.N. Gumilyov Eurasian National University, to publish articles in the journal and the re-publication of it in any foreign language. Submitting the text of the work for publication in the journal, the author guarantees the correctness of all information about himself, the lack of plagiarism and other forms of improper borrowing in the article, the proper formulation of all borrowings of text, tables, diagrams, illustrations and also he/she agrees to check the uniqueness of the article text.

4. The volume of the article should not exceed 18 pages (from 6 pages).

5. Structure of the article (page – A4 format, portrait orientation, page margins on all sides - 20 mm. Font: type - Times New Roman, font size - 14)

GRNTI <http://grnti.ru/> - *first line, left*

Initials and Surname of the author (s) - *center alignment, italics*

Full name of the organization, city, country (if the authors work in different organizations, you need to put the same icon next to the name of the author and the corresponding organization) - *center alignment, italics*

Author's e-mail (s)- *in brackets, italics*

Article title - *center alignment, bold*

Abstract (100-200 words, it should not contain a formula, the article title should not repeat in the content, it should not contain bibliographic references, it should reflect the summary of the article, preserving the structure of the article - introduction, problem statement, goals, history, research methods, results /discussion, conclusion).

Key words (6-8 words/word combination. Keywords should reflect the main content of the article, use terms from the article, as well as terms that define the subject area and include other important concepts that make it easier and more convenient to find the article using the information retrieval system).

The main text of the article should contain an introduction, problem statement, goals, history, research methods, results / discussion, conclusion - *line spacing - 1, indent of the “red line” -1.25 cm, alignment in width.*

Tables, figures should be placed after the mention. Each illustration should be followed by an inscription. Figures should be clear, clean, not scanned.

All **abbreviations**, with the exception of those known to be generally known, must be deciphered when first used in the text.

Information on **the financial support** of the article is indicated on the first page in the form of a footnote.

References

In the text references are indicated in square brackets. References should be numbered strictly in the order of the mention in the text. The first reference in the text to the literature should have the number [1], the second - [2], etc. The reference to the book in the main text of the article should be accompanied by an indication of the pages used (for example, [1, 45 p.]). References to unpublished works are not allowed. Unreasonable references to unreviewed publications (examples of the description of the list of literature, descriptions of the list of literature in English, see on the journal web-site bulpolit.enu.kz).

At the end of the article, after the list of references, it is necessary to indicate bibliographic data in Russian and English (if the article is in Kazakh), in Kazakh and English (if the article is in Russian) and in Russian and Kazakh languages (if the article is English language), in Russian and English (if the article is in Turkish or Arabic language).

Information about authors: surname, name, patronymic, scientific degree, position, place of work, full work address, telephone, e-mail - in Kazakh, Russian and English.

6. The article must be **carefully verified**. Articles that do not meet technical requirements will be returned for revision. Returning for revision does not mean that the article has been accepted for publication.

7. Work with electronic proofreading. Articles received by the Department of Scientific Publications (editorial office) are sent to anonymous review. All reviews of the article are sent to the author. The authors must send the proof of the article within three days. Articles that receive a negative review for a second review are not accepted. Corrected versions of articles and the author's response to the reviewer are sent to the editorial office. Articles that have positive reviews are submitted to the editorial boards of the journal for discussion and approval for publication.

Periodicity of the journal: 4 times a year.

8. Payment. Authors who have received a positive conclusion for publication should make payment on the following requisites (for ENU employees - 4,500 tenge, for outside organizations - 5,500 tenge):

Requisites:

Tsesnabank: КБЕ16

БИН 010140003594

РНН 031400075610

ИИК KZ 91998

ВТВ 0000003104

TSES KZ KA

IBAN KZ91998ВТВ0000003104

Положение о рукописях, представляемых в журнал «Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева. Серия: Политические науки. Регионоведение. Востоковедение. Тюркология»

1. **Цель журнала.** Публикация тщательно отобранных оригинальных научных работ и обзоров книг по направлениям политические науки, международные отношения, востоковедение, регионоведение, тюркология.

2. Автору, желающему опубликовать статью в журнале необходимо представить рукопись в твердой копии (распечатанном варианте) в одном экземпляре, подписанном автором в Отдел научных изданий (по адресу: 010008, Казахстан, г. Астана, ул. Сатпаева, 2, Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, Учебно-административный корпус, каб. 408) и по e-mail vest_polit@enu.kz. При этом должно быть строго выдержано соответствие между Word-файлом и твердой копией.

Язык публикаций: казахский, русский, английский, турецкий, арабский.

3. Отправление статей в редакцию означает согласие авторов на право Издателя, Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, издания статей в журнале и переиздания их на любом иностранном языке. Представляя текст работы для публикации в журнале, автор гарантирует правильность всех сведений о себе, отсутствие плагиата и других форм неправомерного заимствования в рукописи, надлежащее оформление всех заимствований текста, таблиц, схем, иллюстраций, а также дает согласие на проверку уникальности текста статьи.

4. Объем статьи не должен превышать 18 страниц (от 6 страниц).

5. **Схема построения статьи** (страница – А4, книжная ориентация, поля со всех сторон – 20 мм. Шрифт: тип – Times New Roman, размер (кегель) - 14):

МРНТИ <http://grnti.ru/> - первая строка, слева

Инициалы и Фамилию автора(ов)- выравнивание по центру, курсив

Полное наименование организации, город, страна (если авторы работают в разных организациях, необходимо поставить одинаковый значок около фамилии автора и соответствующей организации)

E-mail автора(ов) – в скобках курсив

Название статьи – выравнивание по центру полужирным шрифтом

Аннотация (100-200 слов; не должна содержать формулы, по содержанию повторять название статьи; не должна содержать библиографические ссылки; должна отражать краткое содержание статьи, сохраняя структуру статьи – введение, постановка задачи, цели, история, методы исследования, результаты/обсуждение, заключение/выводы).

Ключевые слова (6-8 слов/словосочетаний).

Ключевые слова должны отражать основное содержание статьи, использовать термины из текста статьи, а также термины, определяющие предметную область и включающие другие важные понятия, позволяющие облегчить и расширить возможности нахождения статьи средствами информационно-поисковой системы).

Основной текст статьи должен содержать введение, постановка задачи, цели, история, методы исследования, результаты/обсуждение, заключение/выводы – *межстрочный интервал – 1, отступ «красной строки» -1,25 см, выравнивание по ширине.*

Таблицы, рисунки необходимо располагать после упоминания. С каждой иллюстрацией должна следовать надпись. Рисунки должны быть четкими, чистыми, несканированными.

Все **аббревиатуры и сокращения**, за исключением заведомо общеизвестных, должны быть расшифрованы при первом употреблении в тексте.

Сведения о финансовой поддержке работы указываются на первой странице в виде сноски.

Список литературы. В тексте ссылки обозначаются в квадратных скобках. Ссылки должны быть пронумерованы строго по порядку упоминания в тексте. Первая ссылка в тексте на литературу должна иметь номер [1], вторая - [2] и т.д. Ссылка на книгу в основном тексте статьи должна сопровождаться указанием использованных страниц (например, [1, 45 стр.]). Ссылки на неопубликованные работы не допускаются. Нежелательны ссылки на нецензурируемые издания (примеры описания списка литературы, описания списка литературы на английском языке см. на сайте журнала bulpolit.enu.kz в образце оформления статьи).

В конце статьи, после списка литературы, необходимо указать библиографические данные на русском и английском языках (если статья оформлена на казахском языке), на казахском и английском языках (если статья оформлена на русском языке), на русском и казахском языках (если статья оформлена на английском языке), на русском и английском (если статья оформлена на турецком или арабском языках).

Сведения об авторах: фамилия, имя, отчество, научная степень, должность, место работы, полный служебный адрес, телефон, e-mail – на казахском, русском и английском языках.

6. Рукопись должна быть тщательно выверена. Рукописи, не соответствующие техническим требованиям, будут возвращены на доработку. Возвращение на доработку не означает, что рукопись принята к опубликованию.

7. Работа с электронной корректурой. Статьи, поступившие в Отдел научных изданий (редакция), отправляются на анонимное рецензирование. Все рецензии по статье отправляются автору. Статьи, получившие отрицательную рецензию к повторному рассмотрению не принимаются. Исправленные варианты статей и ответ автора рецензенту присылаются в редакцию. Статьи, имеющие положительные рецензии, представляются редколлегии журнала для обсуждения и утверждения для публикации.

Периодичность журнала: 4 раза в год.

8. Оплата. Авторам, получившим положительное заключение к опубликованию необходимо произвести оплату по следующим реквизитам (для сотрудников ЕНУ им. Л.Н. Гумилева – 4500 тенге, для сторонних организаций – 5500 тенге):

Реквизиты:

Цеснабанк: КБЕ16

БИН 010140003594

РНН 031400075610

ИИК KZ 91998

ВТВ 0000003104

TSES KZ KA

IBAN KZ91998ВТВ0000003104

Редактор: А.М. Ногаева
Шығарушы редактор: Е.А. Изтелеуова
Дизайн: Е.А. Изтелеуова

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің
Хабаршысы. Саяси ғылымдар. Аймақтану. Шығыстану. Түркітану сериясы.
-2018. - 3(124). - Астана: ЕҰУ. 128-б.
Шартты б.т. -16 Таралымы - 25 дана

Мазмұнына типография жауап бермейді.

Редакция мекен-жайы: 010008, Астана қ.,
Сатпаев көшесі, 2.

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Тел.: (87172) 709-500 (ішкі 31434)

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің баспасында басылды